

Brandman och man

Om aktualisering av kön i brandmannayrket

Brandman och man

Om aktualisering av kön i brandmannayrket

Mathias Ericson
Institutionen för genusvetenskap, Göteborgs universitet

Räddningsverkets kontaktperson:
Maina Gustafson, Enheten för utveckling av räddningsinsatser
Telefon 054-13 51 91

Innehållsförteckning

Förord	5
Sammanfattning.....	7
1. Inledning	9
2. Debatten om kvinnor i räddningstjänsten.....	23
3. Med fokus på fysisk styrka	33
4. Vägen till yrket.....	53
5. Att göra ”själva jobbet”	69
7. Den sociala samvaron	110
8. Macho, macho	129
9. Tankar om kvinnliga brandmän	142
10. Avslutande diskussion	154

Förord

Denna rapport är ett resultat av ett projekt på uppdrag av Statens räddningsverk som förlagts till Institutionen för genusvetenskap vid Göteborgs universitet. Samtliga av de som, i en eller annan form, varit verksamma vid institutionen under projektets två år vill jag ge ett stort, hjärtligt tack. Främst vill jag tacka docent Arne Nilsson som varit min handledare. Våra samtal och diskussioner har gett mig ovärderlig inspiration och motivation under arbetets gång. Till mina kontaktpersoner vid Räddningsverket, Ann-Cathrine Andersson och Maina Gustafson, vill jag också rikta ett stort tack. Jag vill även tacka min sambo Jenny Bengtsson, mina föräldrar Kenneth och Gun-Britt Ericson samt Kristofer Benjaminsson. Förutom att ha hjälpt mig med korrekturläsning har ni gett mig behövt stöd och tagit er tid att diskutera och lyssna på mina funderingar.

Sist, men absolut inte minst, vill jag rikta ett särskilt tack till de brandmän, räddningsmän och befäl som gav mig sitt förtroende då de lät sig intervjuas och observeras. Utan er hade studien inte varit möjlig och jag hoppas att jag levt upp till detta förtroende i arbetet med denna rapport.

Göteborg december 2003
Mathias Ericson

Sammanfattning

Syftet med studien är att bidra till ett fördjupat och problematiserande jämställdhetsarbete inom räddningstjänsten. Den centrala frågeställningen är: *hur förstås yrkesrollen och hur får föreställningar om kön betydelse i skapandet av normer kring arbetet som brandman?* Underlaget för studien utgörs i huvudsak av intervjuer med heltidsanställda manliga brandmän, observationer vid utryckningsstyrkor samt debattartiklar i branschtidningen *Sirenen*.

Att döma av den offentliga debatten har frågan om ökad jämställdhet inom räddningstjänsten väckt starka känslor. Detta då det utmanar föreställningar om såväl brandmän som kön. Vissa har gett uttryck för ett motstånd mot ökad jämställdhet eftersom man anser att arbetet kräver extrem fysisk styrka som endast män tänks kunna ha. Andra har kritiserat detta motstånd eftersom man anser att det ger fel bild av yrkesrollen och att arbetets krav på fysisk styrka inte utesluter en ökad andel kvinnor.

Även om de brandmän som intervjuats och observerats verkade ha haft begränsad kontakt med debatten finns stora likheter. Till skillnad från debatten, som i hög grad varit polariserad, gav de medverkande brandmännen uttryck för motstridiga och nyanserade förståelser av yrkesrollen liksom möjligheten till ökad jämställdhet. I vissa sammanhang gav de stöd åt föreställningar som legat till grund för kritiken av arbetet för ökad jämställdhet i debatten, alltså att arbetet som brandman kräver fysiskt starka män. I andra sammanhang var de kritiska till dessa föreställningar. Detta kan tolkas som att de på ett allmänt plan utnyttjade ”machobilden” för att föra fram argument, samtidigt som de på ett personligt plan kritiserade dessa förståelser då de förhöll sig till sina egna erfarenheter av att arbeta som brandman. I likhet med den offentliga debatten verkade ökad jämställdhet alltså främst upplevas problematiskt på ett allmänt plan. Det var *föreställningarna* om brandmän och *föreställningarna* om kvinnor som var svåra att förena.

Studien visar vidare att frågan om ökad andel kvinnliga brandmän har kommit att synliggöra redan existerande problematiker. Exempelvis kan nämnas ovissheten om vilka rekryteringskrav som kan anses vara berättigade. Frågan har också utmanat maktförhållanden inom räddningstjänsten. Den kan exempelvis uppfattas utnyttjas av utomstående och överordnade i syfte att öka sin inblick i och makt över utryckningspersonalens (formella och inte minst informella) verksamheter. Motståndet mot ökad jämställdhet kan mot denna bakgrund tolkas som utryckningspersonalens strävan att bevara sitt tolkningsföreträde.

Studien utgör ett bidrag till ett fortsatt problematiserande jämställdhetsarbete inom räddningstjänsten som beaktar att problematiken inte enbart berör frågor om kön. Som studien visar handlar det likväl om frågor kring exempelvis klass, ålder, sexualitet, kropps-konstitution, regionalitet eller organisatoriska och strukturella förhållanden inom räddningstjänsten.

1. Inledning

Samtalen i fikarummet tystnade när det började knastra i högtalarna. Alla lyssnade koncentrerat. ”Stort larm. Automatlarm, Trännegård. Stort larm”. Det var svårt att urskilja meddelandet eftersom högtalarna knappt klarade av den höga volymen. Efteråt ljud en tonsekvens som markerade att det var larm det gällde och inget annat. Man brukade nämligen även ropa ut andra meddelanden i högtalarsystemet, exempelvis om någon hade telefon eller bjöd på glass i fikarummet. Brandmännen på det lag jag följde med slängde några menande blickar till varandra och innan meddelandet var slut började de bege sig ut i korridoren:

- ”Var det Trännegård dom sa eller?”, frågade Lasse.

- ”Ja, det sa dom va?”, svarade någon.

Klockan var runt nio på förmiddagen. Det var mitt första besök på en brandstation under arbetet med denna studie och som så många gånger senare gick larmet när man fikade. Jag lät kaffekoppen stå och följde efter de andra ut i korridoren på andra våningen. På båda sidor av korridoren fanns dörrar till personalens övernattningsrum och de två TV-rummen. En bit längre fram såg jag hur de andra svängde av till höger. Men när jag själv kom halvspringande runt hörnet blev jag helt ställd. Framför mig fann jag plötsligt stängan till nästa våning. Jag tittade ner i hålet framför mina fötter och hann precis se hur en av brandmännen dunsade ner på den vadderade plastmattan på våningen under. Det borde ju redan innan ha varit uppenbart för mig att jag skulle få hasa mig ner för en sån stång när det blev larm, men jag hade inte haft en tanke på det innan jag nu stod där.

- ”Nej det här går inte”, muttrade jag medan jag istället vände mig om och slog huvudet i Lasses axel som kom halvspringande efter mig runt hörnet. Han blev överrumplad av att jag stod kvar:

- ”Nej, nej, det är ingen fara”, sa han medan jag trängde mig förbi honom ut i korridoren, ”det är bara att hoppa ner”. Men jag var redan på väg bort mot trappan istället. Efter några steg stannade jag och funderade på vad jag egentligen höll på med.

- ”Äsch, va fan” tänkte jag och vände tillbaka. Fastklamrad med benen och armarna runt stängan hasade jag mig ner. När jag landade på den vadderade runda plastmattan på första våning var jag nära att vricka foten. I ett försök att se oberörd ut skyndade jag iväg till skåpet med utryckningskläderna jag fått låna.

- ”Du får åka med oss i stegbilen då”, sa Karl till mig medan jag tog på mig kläderna, eller stället, som förmannen hjälpt mig prova ut på morgonen. För att det skulle gå så snabbt som möjligt att ta på sig stället trädde hängselbyxorna över skaften på stövlarna. När jag stack fötterna i stövlarna och drog på mig byxorna korvade sig mina jeans till två bollar nedanför knäna. Det hela blev ganska obekvämt men jag tog jackan och hjälmen i handen och begav mig till bilen.

Körvägen till Trännegård var ett par mil. Jag satt i baksätet med Karl och Jan. De förklarade att vi bara åkte med stegbilen eftersom vi skulle möta upp med en annan grupp som inte hade någon stegbil. I övrigt var det ingen som sa något särskilt på vägen dit.

Vi satt och tittade ut genom rutorna och följde med i hur Martin tog oss fram genom den relativt lugna trafiken. I den långa backen upp mot Trännegård märktes det att stegbilen var ganska gammal. Den gick saktare och saktare. När vi började bli omkörda av samma bilar som bara för en liten stund sedan tvingats väja undan för oss blev det lite småskamsna skratt.

- ”Lite onödigt att ha på blåljusen eller?”, kommenterade någon.

Medan vi svängde upp på planen framför affären som larmat tog Ralf radiokontakt med den andra gruppen och meddelade att vi anlant. Karl, som satt till höger om mig, vevade ner rutan och satte sig tillbakalutat i sätet med armen utanför bilen:

- ”Ja vi får väl se då, det är ju sällan det är något när det är automatlarm”.

En tjej och en kille i tretton-fjortonårsåldern hade stannat till och tittat på när Martin ställde upp bilen. Killen hade pösiga hip-hoparkläder och kom fram och började prata med Karl. Tjejen stannade på lite avstånd.

- ”Brinner det eller?”

- ”Vi vet inte, men vi är förberedda på det”, svarade Karl.

- ”Är ni från Särlanda station eller?”

- ”Ja”

- ”Varför har ni inte den andra bilen med er då?” frågade killen. Han verkade känna till ganska mycket om räddningstjänsterna och hur de jobbade.

- ”Nej, den står på andra sidan”

- ”Jaha, Coolt! Öj!”, ropade han till tjejen medan han vände sig om och började springa mot henne, ”Dom står på andra sidan, vi sticker dit!”

När jag satt där bredvid Karl och lyssnade på hans samtal med killen i Trännegård blev jag smått fascinerad. Till viss del kunde jag känna igen mig eftersom jag också var hip-hopare när jag var i samma ålder. Men det intresset för och den fascinationen av räddningstjänsten jag uppfattade att han hade kunde jag inte i samma utsträckning känna igen mig i. Detta trots, eller kanske just på grund av, att jag under min uppväxt haft en nära kontakt med brandmannayrket genom min far, farbror och farfar som var brandmän. Att brandmannayrket och brandmän i mångas ögon har en viss ”aura” kring sig var dock inte något jag upptäckte först när jag satt där i stegbilen. Istället var det en del av min förförståelse. Redan innan hade jag fått intryck av att det fanns en spänningsfylld ”aura” som inte bara kom till uttryck i den direkta kontakten med samhället, som i exemplet ovan, utan även i andra sammanhang. Inte minst inom populärkulturen, där föreställningar om brandmän ofta sammankopplas med föreställningar om maskulinitet.¹ Denna

¹ Exempelvis i TV-serier som *London brinner* eller *Brandstyrka 132*, Killinggängets vältränade och barbröstade brandmän i *Nilecity 105,6* eller de hypermuskulösa brandmänsfigurerna *Action Team* med tillhörande attribut på leksaksaffärens pojkavdelning (jämför Lorentzi 1997).

förförståelse har varit en av anledningarna till att jag intresserat mig för jämställdhetsarbetet inom räddningstjänsten. Vad jag framförallt intresserat mig för är hur frågan om en ökad andel kvinnliga brandmän inte bara ifrågasätter föreställningar om brandmän som maskulina, utan samtidigt verkar aktualisera dessa föreställningar.

Studiens syfte och frågeställningar

Studien som presenteras i denna rapport är resultatet av ett tvåårigt projekt som genomförts på uppdrag av Statens Räddningsverk. Projektets mål formulerades vara att ”erhålla ytterligare stöd och underlag i Räddningsverkets arbete med att redovisa åtgärder som kan vidtas för att förbättra jämställdheten inom den kommunala räddningstjänsten”. Främst var Räddningsverket intresserade av ”hur värderingar, föreställningar och attityder inom den kommunala räddningstjänsten skapar förutsättningar för det fortsatta jämställdhetsarbetet” med avseende på ”idag heltidsanställda brandmän”.

Mot denna bakgrund har avsikten med studien varit att utifrån intervjuer, observationer samt textmaterial studera förståelser av yrkesrollen och föreställningar om kvinnor som brandmän. Studien syftar därmed till att bidra till ett fördjupat och problematiserande jämställdhetsarbete inom räddningstjänsten.

Den centrala frågeställningen är: *hur förstås yrkesrollen och hur får föreställningar om kön betydelse i skapandet av normer kring arbetet som brandman?* Å ena sidan handlar det om hur förståelser av kvinnor som brandmän kan sägas reproducera och/eller problematisera vissa förståelser av yrkesrollen. Å andra sidan handlar det om hur förståelser av yrkesrollen kan sägas reproducera och/eller problematisera vissa förståelser av kvinnor som brandmän. Frågor som varit vägledande i studien är därmed: Hur upplevs arbetet som brandman? Vilka antas kunna bli brandmän? Vilka aspekter av yrkesrollen framhålls eller betonas och i vilka sammanhang? Vad görs till norm inom yrket och kan denna norm sägas vara könad? Kan organisatoriska förhållanden sägas inverka på dessa förhållanden och i så fall hur?

Jämställdhetsarbetet inom räddningstjänsten

Då jämställdhetsombudsmannen (JämO) och regeringen under 1990-talet ifrågasatte jämställdhetsarbetet inom kommunal räddningstjänst vände man sig till Räddningsverket, som är central tillsynsmyndighet för räddningstjänsten. De gavs 1997 ett regeringsuppdrag som syftade till att ”utreda vilka åtgärder som bör vidtas för att förbättra rekryteringen av kvinnor till kommunal räddningstjänst” (Andersson A.C. 1997a, s. 9). I Sverige fanns det då ingen kvinna anställd som brandman på heltid.

Räddningsverkets utredning resulterade i fem åtgärdsförslag (se Andersson A.C. 1997a):

- Förändra attityder till kvinnliga brandmän
- Informera om vilka krav som ställs för att bli brandman
- Ta fram ett stöd för rekryteringsprocessen som innehåller arbetsrelaterade tester och övriga tester
- Utveckla materiel, teknik och metoder för räddningstjänsten
- Forska om fysiska och psykiska krav på brandmän, i första hand vid rökdykning

Dessa åtgärdsförslag fick även stöd i Arbetslivsinstitutets utvärdering av projektet *Kvinnor i utryckningsstyrka*. Projektet genomfördes av Stockholms brandförsvaret på uppdrag av kommunens Brand- och räddningsnämnd. Genom att projekthantera åtta kvinnor som brandmän under drygt tio månader hoppades man, förutom att utvärdera rekryteringen, kunna ”komma till klarhet med kvinnors potentiella möjlighet att arbeta i utryckningsstyrka”. Bakgrunden till initiativet var att Stockholms brandförsvaret fått stark kritik av JämO efter rekryteringen 1994. Trots att andelen kvinnliga sökande var större än man någonsin tidigare haft, närmare bestämt sex procent av de 2000 sökande, anställdes endast män. JämO menade därför att de tester som tillämpades var könsdiskriminerande.

Även om diskussioner kring kvinnliga brandmän kan sägas ha börjat redan tidigare är det tydligt att det var först i samband med regeringsuppdraget till Räddningsverket som arbetet för ökad jämställdhet inom yrket kommit igång på allvar. Till stora delar har detta arbete förts i enlighet med de fem åtgärdsförslag som jag presenterat ovan. Rent praktiskt har det bland annat inneburit prova-på-dagar för kvinnor och forskning kring såväl teknik som fysisk påfrestning. Ännu finns det dock bara drygt tio kvinnor bland landets cirka 5500 heltidsanställda brandmän.²

I förhållande till de fem åtgärdsförslag som sattes upp 1997 anknyter den här studien tydligast till målet om förändrade attityder till kvinnliga brandmän. Men detta mål är samtidigt sammanlänkat med de övriga fyra. Problematiserandet av rekryteringskravens berättigande kan exempelvis ifrågasätta den för givet tagna överensstämelsen mellan rekryteringstesterna och vilka krav arbetet ställer, vilket används som argumenten mot kvinnor inom yrket. Att det finns anledningar att ifrågasätta denna överensstämmelse, inte bara med tanke på jämställdhetsarbetet, kommer jag att diskutera utförligare längre fram i denna rapport.

² Uppgifter aktuella för juni 2002 och lämnade av Maina Gustafson vid Statens Räddningsverk i november 2003.

Räddningstjänsten

Kommunal och statlig räddningstjänst

Denna studie fokuserar på heltidsanställda manliga brandmän inom kommunal räddningstjänst. Som preciseringen av ”kommunal räddningstjänst” antyder finns det alltså även statlig räddningstjänst. Deras gemensamma ansvar, alltså räddningstjänst, definieras i Räddningstjänstlagen som ”de räddningsinsatser som staten eller kommunerna skall svara för vid olyckshändelser och överhängande fara för olyckshändelser för att hindra och begränsa skador på människor eller egendom eller i miljön” (Räddningstjänstlagen § 2).

Statlig räddningstjänst ansvarar för de räddningsinsatser som kräver större samarbete över kommungränser, såsom fjällräddningstjänst, sjöräddningstjänst, flygräddningstjänst, miljöräddningstjänst till sjöss, räddningstjänst vid utsläpp av radioaktiva ämnen och efterforskning av försvunna personer.³ Även den kommunala räddningstjänsten kan samarbeta över kommungränserna om den så önskar, något som också uppmuntras i räddningstjänstlagen (§ 8). Men främst ansvarar den för olika former av räddningstjänst inom den egna kommunen.

Utöver statlig och kommunal räddningstjänst finns privata former av räddningstjänster, exempelvis industribrandkår. I denna studie behandlas enbart den kommunala räddningstjänsten och jag kommer fortsättningsvis att referera till denna som *räddningstjänsten*.

Chefer, brandmän och befäl

Varje kommun är skyldig att ha en organisation för räddningstjänsten. Men eftersom riskbilden kan ha stora variationer är det upp till varje kommun att avgöra ambitionsnivån. Denna formuleras i kommunens räddningstjänstplan. Det kan därför skilja sig väldigt mycket åt mellan olika räddningstjänster. Inte bara mellan olika kommuner utan även mellan de olika orter som ingår i kommunen. Gemensamt för alla räddningstjänster är dock att det ska finnas en räddningschef som ansvarar för att man fullföljer de krav som ställs i såväl räddningstjänstplanen som räddningstjänstförordningen och räddningstjänstlagen. Gemensamt är också att alla har personal i räddningsstyrkor, alltså brandmän och befäl, som genomför det praktiska arbetet ute på olycksplatserna. Brandmännen i styrkan kan vara heltidsanställda, deltidsanställda eller frivilliga, så kallade räddningsvärn. Befälen för styrkan kan i sin tur vara brandmästare och brandförmän. Även räddningschefen, liksom dennes eventuella ställföreträdande, kan verka som befäl för styrkan.

³ Luftfartsverket ansvarar för flygräddningstjänst, Sjöfartsverket för sjöräddningstjänst, Kustbevakningen för miljöräddningstjänst till sjöss, Länsstyrelsen för räddningstjänst vid utsläpp av radioaktiva ämnen, Polisen för Fjällräddningstjänst och efterforskning av försvunna personer.

Sammansättningen av personalen i styrkorna är vanligen ett befäl och 4 brandmän.

Heltidare, deltidare och räddningsvärn

Utformningen av personalsammansättningen inom styrkorna på de olika räddningstjänsterna ges alltså stort spelrum, något som möjliggör anpassningar till olika kommuners förutsättningar. Generellt kan man säga att det i större kommuner är vanligast med heltidsanställd personal, så kallade heltidsstationer. Dessa stationer är bemannade dygnet runt, alla dagar, genom fyrskiftssystem. Det innebär att personerna i styrkorna eller lagen är närvarande på stationen 42 timmar i veckan. Fördelningen av dessa timmar kan variera mellan dygnpass eller delade dygn.

I mindre kommuner är det vanligare med deltidanställd personal. Det innebär att man inte har personal i beredskap på stationen, som på heltidsstationer. I stället har man vaktveckor då personalen svarar på larm från sin bostad eller sitt ordinarie arbete. Många stationer kombinerar både heltids- och deltidstyrkor genom ett system där deltidstyrkan kan täcka upp beredskapen på stationen då heltidsstyrkan är på larm. Det kan också innebära att utföra efterarbeten på olycksplatsen så att heltidsstyrkan kan återvända till beredskap på stationen. På stationer med enbart deltidstyrka kan det vara räddningsvärn som får dessa uppgifter.

Räddningsvärn skiljer sig på många väsentliga områden från både deltid- och heltidsbrandmän. De som ingår i räddningsvärnen har ingen lön utan består av frivilliga. Till skillnad från både hel- och deltid har de inte befogenheter att rökdyka, alltså att utrustade med lufttuber och andningsmask tränga in i rökfyllda utrymmen. Det finns inte heller några utbildningskrav för dem som ingår i räddningsvärn.

Utbildning

Fram till 2003 fick såväl deltid- som heltidsbrandmän sin utbildning först *efter* anställning vid någon räddningstjänst, för heltidsanställda minst ett år efter anställning. Utbildningen skedde vid Räddningsverkets skolor. Utbildningen till deltidbrandman hade inte några formella antagningskrav. För heltid krävdes dock treårig gymnasieutbildning eller motsvarande samt att man skulle ha tjänstgjort under ett år och fått grundläggande utbildning i räddningsstyrkan.

Hösten 2003 startade en ny tvåårig eftergymnasial utbildning. Den innebär att man kan söka direkt till utbildningen utan att först ha fått anställning. Vad detta kan komma att föra med sig är kanske ännu för tidigt att säga. Men det är helt klart att den kan väcka såväl oro som entusiasm då omorganiseringen ifrågasätter mycket av det som tidigare tagits för givet (se exempelvis Brandmannen 2000 nr 3, s. 1, Brandmannen 2002 nr 2, s. 4, Sirenen 2002 nr 8, s. 35). Vissa av de brandmän jag träffat under arbetet med denna

studie var exempelvis kritiska till att det nya utbildningssystemet kan komma att bryta ner den traditionella vägen till förmans- och mästartjänster. Som jag återkommer till senare kan det även ifrågasätta vad som bör ses som viktiga egenskaper vid rekryteringen av brandmän.

Att man bör ha arbetat som brandman är inget krav för de tjänster som kan sägas befinna sig ovanför eller avskilt från själva räddningsstyrkan, såsom chefspositioner eller inom tekniska avdelningar. Visserligen kan arbetet som brandman vara ett steg på vägen till dessa tjänster, men de kan också nås exempelvis efter avlagd brandingenjörsexamen. Högskole- eller universitetsexamen meriterar även till andra positioner inom räddningstjänsten, exempelvis inom förvaltning, personalfrågor och ekonomi.

Presentationen av räddningstjänstens organisation som jag gjort här ger förhoppningsvis en viss överblick. Men jag vill också nämna att den är en grov generalisering och kanske mest stämmer överens med en ”traditionell” räddningstjänst. Sedan några år görs det på olika håll försök att förnya organisationerna och experimentera med andra konstellationer. Det rör sig exempelvis om försök att minska personalens bundenhet vid lagen genom att ha rotation mellan olika lag (se Sirenen 1999 nr 3, s. 13). Vid vissa stationer har man även försökt att bryta ner räddningsstyrkornas traditionella hierarki och ansvarsfördelning genom att tala om exempelvis styrkeledare och insatsledare istället för brandmästare och brandförman (se Brandmannen 2002 nr 2, s. 11, Sirenen 1997 nr 6, s. 12). De kanske mest omfattande förändringarna under senare år är en strävan efter att i större utsträckning engagera räddningsstyrkorna i det förebyggande arbetet och att räddningstjänsterna organiseras i form av kommunalförbund, vilket innebär större samarbete över kommungränserna.

Kvinnor i utryckningsstyrkor

I Sverige anställdes den första kvinnliga brandmannen på heltid 1998.⁴ Detta är drygt 20 år senare än kvinnors inträde i yrken som polis, militär och verkstadsindustri (se Andersson S. 2003, Furst 1985, Törnqvist 1982, Åse 2000, Åberg 2001). Även i jämförelse med andra länder är denna fördröjning påfallande. I exempelvis England, Tyskland, Holland och USA har kvinnor arbetat som brandmän sedan 1970-talet (se Andersson A.C. 1997a, Baigent 2001, Boniwell 2001, Chetkovich 1997, Richards 1996). Varför

⁴ Detta antagande görs i enlighet med uppgifter i branschtidningarna (se Brand och räddning 2001 nr 6, s. 19, Sirenen 1998 nr 5, s. 8, Sirenen 1999 nr 1, s. 14, Sirenen 1999 nr 5, s. 5). Det råder dock osäkerhet kring dessa uppgifter. Vid sammanställandet av rapporten *Brandman - och kvinna?* fanns ingen kvinna anställd på heltid som brandman. Däremot redovisar en av rapportens bilagor intervjuer med kvinnor som tidigare varit anställda på heltid (Eriksson 1997). Enligt muntliga uppgifter av Ann-Cathrine Andersson rörde det sig dock om tidsbegränsade anställningar, exempelvis projektanställningar och vikariat. Jag har även blivit kontaktad av Ulf Norgren vid Räddningsverket som via email berättade att han i egenskap av brandchef i Vetlanda anställde en kvinna på heltid under 1970-talet. Antagandet att den första heltidsanställningen av en kvinna inom svensk kommunal räddningstjänst skedde 1998 kan alltså ifrågasättas och vidare utforskas.

yrket öppnats upp så pass sent i Sverige finns det ännu inga belagda svar på. En bidragande orsak kan dock vara att det under 1970-talet aktualiserades diskussioner kring brandmäns säkerhet och krav på fysisk förmåga med anledning av tragiska olyckor där brandmän omkommit i tjänsten. Detta försvårade troligen etableringen av frågan om och arbetet för ökad jämställdhet. Exempelvis kan man i tidningsartiklar från 1979 finna att Åsa Kilbom vid Arbetslivsinstitutet, som då utrett vilka fysiska krav som ställs på brandmän vid rökdykning (se Kilbom 1979:12), avfärdar frågan om kvinnliga brandmän. ”Den föreslagna jämställdhetslagen får inte drivas in absurdum” menade hon (Kilbom i Hallman 1979). I en senare artikel från 1982 ansåg hon att:

”Allmänheten har rätt att ställa höga krav på brandkåren. Därför är det fel att lura in kvinnor på en utbildning till ett yrke de inte klarar av”. (Kilbom i Fredlund, 1982)

I de debatter som förts om kvinnliga brandmän i några av yrkets branschtidningar finner man att många av argumenten mot kvinnor bygger på föreställningar om fysiologiska och genetiska skillnader mellan könen, föreställningar som legitimeras av att det tidigare inte funnits kvinnliga brandmän. Att kvinnor av ”naturliga” skäl inte kan arbeta som brandmän är dock en starkt förenklad och missvisande förklaring. Ett argument för detta är att det faktiskt finns drygt tjugo års erfarenheter av kvinnliga heltidsanställda brandmän i andra länder, exempelvis Storbritannien och USA. För att förstå vad som lett fram till dagens situation måste frågan istället ses i ett samhällsligt och historiskt sammanhang.

Men man behöver inte gå utanför landets gränser för att finna kvinnor inom räddningstjänsten. I Sverige har det sedan 1970-talet funnits kvinnliga deltidbrandmän. Det är osäkert när den första kvinnan anställdes,⁵ men till antalet är de idag drygt hundra av totalt drygt 11 000 deltidbrandmän och befäl. Att det finns en större representation av kvinnor inom deltiden kan bero på att deltidstationerna befinner sig i mindre kommuner där det kan vara svårt att rekrytera personal. Rekryteringskraven är generellt sett lägre och rör sig främst om de grundläggande krav som ställs av Arbetsarskyddsstyrelsen (AFS 1995:1) om rullbandstest eller cykling på cykelergometer. På heltidsstationerna kan det däremot ofta tillämpas en mängd tilläggskrav och tester eftersom det är upp till varje station att avgöra vilka krav man anser bör ställas. I kombination med deltidstationernas lägre frekvens av larm kan detta vara en anledning till att deltidbrandmän tenderar att tillskrivas lägre status än heltidare. En heltidare är brandman, en deltidare är deltidare (jämför exempelvis Sirenen 1997 nr 1, s. 28, Sirenen 1999). Kanske kan detta vara en bidragande orsak till att deltidstjänster varit mer tillgängliga för kvinnor.

⁵ Om man ser till tidningsartiklar var det flera tidningar och journalister som under 1970-talet rapporterade om ”Sveriges första kvinnliga brandman”. Om det sedan rört sig om praktik, vikariat eller faktiska anställningar verkar inte ha uppfattats som särskilt väsentligt. Istället koncentrerade man sig på det koketta med kvinnor i brandmanskläder på samma sätt som man behandlade kvinnorna som vid samma tid trädde in i polis- och militäryrkena.

För de sex kvinnliga deltidare som Malin Rutström och jag intervjuade i vår examensuppsats i sociologi om kvinnliga brandmän var det, med ett undantag, inte arbetet som brandman som var själva målet. Vad som motiverade dem var istället möjligheten att stödja det lokala samhället eller behovet av en extra inkomst. Merparten av de deltidare vi intervjuade hade blivit tillfrågade och hade inte haft en tanke på att bli brandmän tidigare. En av dem hade dock siktet inställt på att bli heltidsbrandman. Därigenom var tjänsten som deltidare inte heller för henne ett mål i sig, utan istället ett steg på vägen mot en anställning på heltid (Ericson & Rutström 2000).

Jämställdhetsperspektiv och perspektiv på jämställdhet

Syftet med denna studie är alltså att bidra till arbetet för ökad jämställdhet inom räddningstjänsten. Min utgångspunkt är att detta arbete har som mål att göra räddningstjänsten till en samhällelig institution som medvetet och aktivt strävar efter att motverka könsdiskriminering. I jämställdhetslagen, som fastställdes 1979 och ändrades 1991, formuleras att "arbetsgivaren skall inom ramen för sin verksamhet bedriva ett målinriktat arbete för att aktivt främja jämställdhet i arbetslivet" (§ 3). Motverkandet av könsdiskriminering är således ett mål för såväl privat som offentlig sektor och det är arbetsgivaren som ansvarar för att lagen följs (se Pincus 1997). För räddningstjänsten är det alltså kommunen som bär ansvaret. Att det i Sverige finns mycket få kvinnor med heltidsanställning som brandmän, samtidigt som det finns ett förhållandevis stort antal kvinnliga deltidsbrandmän och utomlands även heltidsbrandmän, är enligt min uppfattning en antydning om att detta mål inte är uppfyllt inom dagens räddningstjänst.

Men samtidigt är jag kritisk till synen på jämställdhet som i huvudsak ett numerärt problem. Istället vill jag lägga tonvikten vid diskriminering i form av *könsförståelser*. Det handlar då om hur människors förutsättningar, välbefinnande och tillvaro etcetera begränsas av *föreställningarna* om och *förväntningarna* på hur kvinnor och män ska vara. Med detta som utgångspunkt behöver inte en jämn fördelning av män och kvinnor inom ett yrke nödvändigtvis innebära att man uppnått jämställdhet.

De argument mot ökad andel kvinnor inom yrket som jag stött på under arbetet med denna studie är i regel grundade i föreställningar om två väsensskilda kön. Till skillnad från män antas kvinnor sakna de egenskaper som man menar krävs i yrket, exempelvis fysisk styrka. Denna förståelse diskriminerar kvinnor och motverkar ökad jämställdhet. Utifrån en förståelse av män och kvinnor som väsensskilda kan strävandet efter en ökad andel kvinnor inom räddningstjänsten uppfattas som om jämställdhetslagen skulle "drivas in absurdum" som Kilbom uttryckte det (Kilbom i Hallman, 1979). Jag vill poängtera att denna förståelse är diskriminerande på det sätt att den normaliserar en könsförståelse som är alltför snäv. Den förnekar och undertrycker att det finns kvinnor som har dessa egenskaper, varav vissa också

arbetar som brandmän. Den bortser också från att män i lika hög grad kan sakna de egenskaper som hävdas vara naturliga hos män. Argumenten reproducerar normer som i hög grad förnekar att det kan finnas större variationer inom grupperna män och kvinnor än mellan dem.

Inom viss feministisk forskning har man valt att utgå från en uppdelning mellan biologiskt kön och socialt kön, vilket benämns genus. Genus kan då avse hur kön tolkas och iscensätts i olika sammanhang. Därigenom kan kön beaktas som något föränderligt, exempelvis att vad som anses manligt eller kvinnligt kan variera och förändras mellan olika sammanhang och över tid. Uppdelningen kön/genus har dock kommit att kritiserats då användandet av genus medför ett outtalat antagande om att kön har en essens som är oföränderlig (det biologiska könet). Kritiken går ut på att man menar att biologiskt kön i lika hög grad som genus är tolkningar och att dessa tolkningar visar sig variera över tid och mellan olika kulturer (se exempelvis Butler 1997, Danus 1995, Kulick 1987). Man har även kritiserat att dessa tolkningar är normaliserande, vilket innebär att vissa variationer görs till norm(ala) medan andra variationer undertrycks och ses som onormala. Exempelvis kan nämnas forskning som utgått från moderskapet och reproduktionen som en gemensam essens för kvinnor. Detta normerar vissa kvinnor på bekostnad av andra, exempelvis de som inte kan bli med barn eller som väljer att inte skaffa barn (se Alvesson 1997).

Kritiken av föreställningen om att det skulle finnas några naturliga eller oföränderliga skillnader mellan könen har i sin tur fått kritik eftersom det då framstår som något lättvindigt. Att det endast skulle handla om tolkningar och något som skapas i sociala relationer uppfattas som en underminering av grunderna för den feministiska kritiken av bristen på jämställdhet och kvinnors underordning. För det första eftersom det blir omöjligt att företräda kvinnor om man samtidigt ska kunna beakta variationerna inom gruppen kvinnor. För det andra då kritiken av kvinnors underordning kan riskera att bemötas som ett personligt (kvinnligt) ansvar.

Trots denna kritik kommer jag i detta arbete att använda begreppet kön och inte genus. Anledningen är att jag med utgångspunkt i en uppdelning mellan genus och biologiskt kön skulle riskera att indirekt reproducera en föreställning om två oföränderliga väsensskilda kön. Avsikten är istället att utforska möjligheter att problematisera dessa föreställningar. Syftet är därför att få inblick i hur kön görs, förstås och får betydelse i ett visst sammanhang, nämligen brandmannayrket och frågan om en ökad andel kvinnliga brandmän. Utgångspunkten är att lyfta fram aspekter som tydliggör och utmanar vad som görs till norm ifråga om brandmäns arbete, yrkesroll och kön. Min förhoppning är att härigenom bidra till vidareutvecklandet av ett jämställdhetsarbete som strävar efter att motverka könsdiskriminering inom räddningstjänsten.

Studiens material och underlag

Den kunskap som eftersöks i denna studie är kvalitativ. Den rör *hur* värderingar inom räddningstjänsten skapar förutsättningar för ökad jämställdhet. Syftet är alltså att i så hög grad som möjligt försöka få inblick i och förståelse för värderingar och uppfattningar som kan tänkas vara av betydelse utifrån de utgångspunkter jag diskuterat ovan. Exempelvis handlar det om frågor kring brandmäns förståelser av yrkesrollen och arbetet som brandman samt på vilka sätt könsförståelser kan sägas vara inbäddade eller relevanta för dessa. Likaså handlar det omvänt om hur förståelser av yrkesrollen och arbetet kan ha relevans för hur kön förstås. Avsikten är alltså inte främst att nå generaliserbar kunskap, vilket i högre grad eftersträvas genom kvantitativ metod som exempelvis enkätundersökningar.

En viktig utgångspunkt och inspirationskälla för studiens frågeställningar har varit den offentliga debatten kring ökad jämställdhet som förts i några av yrkets branschtidningar, främst *Sirenen* som utges av Räddningsverket. Denna debatt har i hög grad präglats av polariserade argument. Den ger också intryck av att heltidsbrandmän skulle vara emot ökad jämställdhet medan överordnade befäl och chefer skulle vara för ökad jämställdhet. Eftersom jag antagit att det kan finnas mer varierande och komplexa förståelser har jag valt att utföra intervjuer med heltidsbrandmän.

Formen av intervju som jag använt är vad som brukar benämnas kvalitativ intervju. Med detta avses att intervjusituationen präglas av samtal och diskussion snarare än att den intervjuade får svara på konkreta intervjufrågor som formulerats på förhand (se Alvesson & Sköldberg 1994, Holme & Solvang 1991, Kvale 1997). Men det är inte bara metodens betoning på improvisation, flexibilitet och öppenhet som gör den lämplig utifrån studiens syfte och frågeställningar. En annan viktig aspekt är att den möjliggör tillvaratagandet av de studerades perspektiv. Detta är centralt för möjligheten att problematisera de argument och ställningstaganden som präglat debatten.

En annan viktig inspirationskälla har varit tidigare forskning kring brandmannayrket med könsperspektiv. Det rör huvudsakligen studier gjorda av den brittiske sociologen David Baigent (1996, 2001) samt den amerikanske kulturforskaren Carol Chetkovich (1997). De har båda ifrågasatt bristen på jämställdhet inom yrket. I jämförelse med svenska förhållanden är den numerära jämställdheten visserligen högre i båda dessa länder. Men vad Baigent och Chetkovich varit kritiska till är varför antalet kvinnor i yrket haft en så blygsam ökning sedan kvinnors inträde under 1970-talet. De riktar därför uppmärksamhet mot den *kvalitativa* jämställdheten, alltså frågor kring hur sexuella trakasserier och andra många gånger diffusa diskrimineringsformer kan ta sig uttryck och vilka verkningar de kan få.

I en förstudie till sin doktorsavhandling, bestående av enkätundersökning och intervjuer med brandmän, fann Baigent att dessa aspekter hade stor betydelse. Merparten av de kvinnliga brandmännen hade upplevt sig vara utsatta för trakasserier och diskriminering (se Baigent 1996). Med utgångspunkt i dessa slutsatser studerade han i sin doktorsavhandling konstruktionen och reproduktionen av maskulinitet inom yrket. Underlaget för studien samlades in genom omfattande intervju- och observationsarbete. Hans slutsats var att det kunde skönjas två aspekter som var centrala för hur yrket reproducerades som ett maskulint arbetarklassyrke. Dessa benämnde han som "getting-in" och "fitting-in". Med "getting-in" avsågs att ens resultat vid rökdykning⁶ var avgörande för möjligheten till respekt från kollegor (vilket Baigent talar om i termer av maskulinitet). Med "fitting-in" avsågs istället hur den "råa men hjärtliga jargongen" testade och formade nyrekryterade så att homogeniteten (arbetarklassmaskulinitet) bibehölls. Såväl män som kvinnor tvingades anpassa sig till dessa förhållanden och därmed reproducera dem.

Även Carol Chetkovichs studie bygger på omfattande intervju- och observationsarbete. Materialet analyserades dock inte utifrån maskulinitetsteori. Istället valde Chetkovich att fokusera på hur bemötandet och behandlingen av nyrekryterade skilde sig åt på grund av deras kön och etnicitet. Hon fann att de som inte var vita män i varierande utsträckning utsattes för mer eller mindre avsiktlig diskriminering av kollegor. Mest utsatta var icke vita kvinnor som på grundval av både etnicitet och kön utskilde sig från normen om vita män. Samtidigt kan det i detta sammanhang vara värt att notera att icke vita män i många avseenden gavs bättre förutsättningar än vita kvinnor. I likhet med Baigents studie handlade det exempelvis om att de gavs skilda möjligheter att bevisa sin duglighet och att tas upp i den sociala samvaron. Chetkovichs slutsatser om centrala diskrimineringsformer har alltså stora likheter med vad Baigent fann i sin doktorsavhandling.⁷

I detta arbete har jag valt att fokusera på män inom yrket. Detta eftersom syftet är att problematisera vad som görs till norm inom yrket, inte minst vad som görs till norm i jämställdhetsfrågans sammanhang. Med detta avser jag exempelvis vilka egenskaper som ansetts viktiga då man på insändarsidorna diskuterat kvinnor som brandmän. Det handlar också om normer som kvinnors inträde antas ifrågasätta och utmana. Att fokusera på kvinnor inom yrket, vilket Malin Rutström och jag gjorde i vår uppsats kring kvinnliga deltidsbrandmän (se Ericson & Rutström 2000), kan riskera att framställa kvinnor som de enda som ifrågasätter vad som görs till norm inom yrket. Det innebär att man framställer det som att män inom yrket enas kring *en* gemensam norm som annars undgår förhandlingar, konkurrens och utmananden. I detta arbete vill jag sträva efter att undvika denna statiska förståelse. Genom att studera manliga brandmäns berättelser hoppas jag kunna

⁶ Att med hjälp av lufttuber och annan skyddsutrustning kunna göra invändiga släckningar och komma nära eldhärden.

⁷ Baigents doktorsavhandling publicerades fyra år efter Chetkovichs arbete. Baigent refererar dock inte själv till Chetkovichs studie.

problematisera dessa förståelser liksom deras betydelse för det fortsatta jämställdhetsarbetet.

Till en början var min avsikt att i huvudsak samla in material genom intervjuer. Som en förberedelse utfördes en observation vid en station.⁸ Den innebar att jag följde med ett brandmannalag i deras arbete under tre arbetspass. Genom att följa med i arbetet hoppades jag få större förståelse för brandmännens berättelser och bättre möjlighet att vara öppen inför nya teman eller perspektiv, vilket är styrkan hos kvalitativ intervju. Men den inledande observationen visade sig ge ett överraskande rikt material som var av stort intresse utifrån frågeställningarna. Den gav inblickar som var svåra att nå via intervjuer.

Efter att ha intervjuat tre brandmän på stationen visade det sig dessutom att observationen kunde ha stor betydelse för möjligheten till en öppen intervjusituation. Min närvaro gav möjlighet för dem att få ett begrepp om vem jag var och varför jag ville intervju dem. Därför beslöt jag mig för att göra ytterligare observationer vid två stationer och intervju några av de brandmän jag kom i kontakt med. I sin helhet består observationsmaterialet av drygt hundra timmars observationer vid tre lag vid tre stationer. En station fanns i en mindre stad, en annan i en större stad och en tredje på en mindre ort i storstadsregion. Under observationerna har jag gjort förhållandevis öppna minnesanteckningar som sedan renskrivits.⁹

Jag har intervjuat åtta brandmän, två räddningsmän¹⁰ och ett befäl i fem lag på de tre stationerna. Intervjuerna med räddningsmännen och befälet var relativt ostrukturerade medan intervjuerna med brandmännen fokuserades kring ett antal teman som formulerats i en intervjumall. Mallen fungerade främst som stöd för mig som intervjuare. Det var de intervjuades berättelser som styrde i vilken utsträckning och ordning frågorna berördes. Samtliga intervjuer var dock uppdelade i två delar: de inleddes med frågor kring arbetet som brandman och avslutades med frågor kring ökad jämställdhet. Längden på intervjuerna varierade, men i regel varade de i upp emot två timmar. De spelades in, med de intervjuades godkännande, och har sedan transkriberats till text.

Jag har även gått igenom tidningsartiklar i tre av yrkets större rikstäckande branschtidningar: *Brandmannen*, *Brand och räddning* samt *Sirenen*. Genomgången omfattar samtliga nummer publicerade mellan januari 1998 och augusti 2003. Tidsperioden sträcker sig alltså från det år då den första kvinnan anställdes på heltid i Sverige och fram till färdigställandet av denna rapport. Jag har även använt ett mindre urval av nummer mellan 1994 och 1997. Urvalet av artiklar har gjorts på grundval av bedömningar av deras

⁸ Liksom i fallet med de därpå följande observationerna hade jag via brev och telefon framfört mina önskemål till chefer inom den aktuella räddningstjänsten. De kontaktade befäl för lagen och återkom senare med ett godkännande.

⁹ Jag har exempelvis inte fört anteckningar under pågående samtal eller liknande. Men samtidigt har jag inte dolt mitt antecknande genom att göra det i enskildhet.

¹⁰ Två personer som gjorde sin värnplikt inom det civila försvaret med förlagd praktik vid räddningstjänsten.

relevans för och kopplingar till de teman som framträtt i intervjumaterialet. Främst har det rört sig om artiklar hämtade från tidningarnas debattsidor.

Kort om rapportens uppläggning och formalia

Materialet från intervjuerna, observationerna och branschtidningarna har tematiserats och analyserats i förhållande till varandra. De teman jag ansett vara centrala i materialet ligger till grund för rapportens upplägg och kapitelindelning. De följande åtta analyskapitlen berör i tur och ordning debatten i branschtidningarna, vikten av fysisk styrka som argument mot ökad jämställdhet, de intervjuade brandmännens bakgrund till sitt yrkesval, deras förståelse av vad som är ”själva jobbet”, betydelsen av att arbeta i lag, den råa men hjärtliga jargongen, de intervjuades förhållande till bilden av brandmän som machomän samt deras mer allmänna tankar och föreställningar kring kvinnor som brandmän.

Jag har valt att i denna rapport ge stort utrymme för citat som hämtats från intervjumaterialet. Ändå finns teman som jag inte haft möjlighet att redovisa i rapporten. Än mindre har jag haft möjlighet att återge alla de uppfattningar, åsikter och invändningar som kommit till uttryck i materialet. Att intervjuerna citerats i olika omfattning kan sägas återspegla intervjuernas varierande längd. Det beror också på att vissa av de brandmän jag intervjuade var mer utförliga i sitt berättande.

De citat som hämtats från intervjumaterialet har redigerats för att öka läsbarheten. Exempelvis har jag tagit bort upprepningar och en del talspråksfraser. I de fall jag tagit bort mer omfattande delar har detta markerats med [...]. Alla namn på såväl personer som platser är fiktiva för att värna de medverkandes anonymitet. Detta gäller såväl observations- som intervjumaterialet. Jag vill betona att de citerade insändarna är undertecknade med *signaturer*. Vilka personer som skrivit insändarartiklarna är alltså oklart även i de fall då signaturerna kan tyckas överensstämma med verkliga personer.

2. Debatten om kvinnor i räddningstjänsten

”Brandmannayrket är ett fysiskt jobb och mannen är fysiskt starkare än kvinnan. Alltså ska en brandman vara man.” (Sirenen 2000 nr 8, s. 33)

Arbetet med jämställdhetsfrågor inom räddningstjänsten har på sina håll väckt starka känslor. Det har kommit till uttryck på debattsidor och i insändare till tidningar. Situationen har även uppmärksammats i andra medier. Exempelvis kunde man i ett nyhetsinslag på SVT 24 i januari 2003 höra en talesman för Malmö brandkårs brandmän klargöra att de med hänvisning till arbetets fysiska och tekniska krav var negativa till arbetet för ökad jämställdhet (SVT 24, 2003). I radio har bland annat *På lika villkor* i P1 och *Folkradion* i P3 ägnat sändningar åt frågan (20 Juni 2001 respektive 11 mars 2002). I detta kapitel diskuteras några av de röster som höjts i den debatt om ökad andel kvinnor i räddningstjänsten som förts på branschtidningarnas insändarsidor. Avsikten är att ge viss inblick i bakgrunden till denna studie och dess sammanhang.

Näst intill samtliga exempel jag lyfter fram i rapporten har hämtats från *Sirenen*. Anledningen är att det i denna lämnats större utrymme åt debatt och insändare än i de båda andra. De insändare som publicerats i *Brandmannen* och *Brand och räddning* har dessutom ofta även publicerats i *Sirenen*. Samtidigt kan det ses som problematiskt att huvudsakligen använda *Sirenen* då den ges ut av Statens Räddningsverk. Det innebär att denna studie både finansierats av Räddningsverket och att dess material till viss del hämtats från en tidning som till stor del behandlar frågor som Räddningsverket driver. *Brandmannen* ges ut av Sveriges Brandmäns kamratförening och *Brand och räddning* ges ut av den ideella föreningen Svenska Brandförsvarsföreningen. Dessa branschtidningar skulle därför i högre grad kunna tänkas vara opartiska i förhållande till Räddningsverket.

Min bedömning är dock att det i *Sirenen* lämnats större utrymme för kritik och olika åsikter än i både *Brandmannen* och *Brand och räddning*. Detta får även stöd i materialet. En insändarskribent menade exempelvis att det i jämförelse med *Brand och räddning* var ”högre i tak” i *Sirenen*. ”Därför känns det naturligt att flytta debatten till *Sirenen*” menade han (Sirenen 1998 nr 6, s. 39).

Att det skulle vara ”högre i tak” i denna tidningen verkar också kunna vara en följd av att den ges ut av Räddningsverket. Då verket har det övergripande nationella och politiska ansvaret för frågor som rör räddningstjänsten anser man att det är viktigt att låta olika röster få komma till tals. Kritiken från en läsare som reagerat på att ”det ges utrymme för starkt könssegregande innehåll” på insändarsidorna försvarades exempelvis på följande sätt av chefredaktören Stig Dahlén:

Min uppfattning är att det inte skulle främja den framtida rekryteringen av kvinnliga brandmän om vi censurerade insändare. Det måste vara såpass högt i tak att även (manliga) brandmän som är motståndare till kvinnliga brandmän får komma till tals. Debatt, för och emot, kan tvärtom skapa ett ökat intresse kring frågan och få flera engagerade. (Sirenen 2000 nr 6, s 34)

Vem uttalar sig?

Att det, som Dahléns uttalande kan uppfattas, enbart skulle vara män och manliga brandmän som är motståndare till kvinnliga brandmän kan ifrågasättas. I alla fall under förutsättning att man litar till de signaturer som angetts. Citatet som inledde detta kapitel var exempelvis undertecknat ”Eva Andersson, Sjuksköterska, Malmö”. Ett annat exempel är ”Yvonne Skoog. En helt vanlig medborgare” som menade att:

En kvinna kan aldrig mäta sig fysiskt med en man. Då hade vi exempelvis inte haft kvinnliga och manliga grenar i VM och OS, utan alla hade tävlat på lika villkor. Det vet säkert också alla som skriker efter kvinnliga brandmän. En kvinnlig brandman kan aldrig göra sitt arbete lika bra som en man. Vi vanliga medborgare som ska bli räddade vill ha det bästa när det brinner, det är ju trots allt våra liv det gäller. Fråga svenska folket - det är nog inte många som tar risken att bli räddad av en ”brandkvinna”. (Sirenen 2000 nr 8, s. 32)

Även kvinnor har alltså engagerat sig i debatten och fört fram argument mot kvinnliga brandmän. Det är dock röster från män och brandmän som dominerat. De argument som förts fram handlar, precis som i ovanstående citat, framförallt om vikten av fysisk styrka:

Jag hoppas att någon politiker eller chef vågar ställa sig upp och säga sanningen - att brandmannayrket inte är lämpligt för tjejer på grund av att de är fysiskt underlägsna. Det har alltid varit så och kommer så förbli. Detta är förstås inget tjejerna kan hjälpa, de är ju skapta så. Acceptera detta! [...] Inom vårt yrke är det bara de bästa resultaten som gäller. Inget annat. (Sirenen 2000 nr 7, s. 27)

Citatet ovan är hämtat från insändaren ”Sanningen måste komma fram: Brandmän ska vara män” med signaturen ”Håkan Svensson, brandman, Malmö Brandkår”. Insändaren kom att orsaka en insändarstorm i *Sirenen*. Förutom några insändare som ville ge sitt stöd åt ”Håkan”, bland annat ”Eva Andersson” och ”Yvonne Skoog”, publicerades uppemot tjugo insändare som uttryckte skarp kritik av hans inlägg. Att döma av signaturerna var det för det första kvinnor med förhoppningar om att bli heltidsbrandmän. Vissa

av dem arbetade som deltidbrandmän och de upplevde insändaren som en personlig kritik. För det andra var det män, huvudsakligen deltidanställda, som menade att ”Håkan” gett uttryck för kvinnoförakt och en föråldrad syn på yrket.

Signaturen ”Janne Larsson, Stockholm”, som hoppades att denna ”odyssé i kvinnoförakt” enbart var en ”enstaka yttring”, menade exempelvis att ”det vore välgörande med ett kraftfullt avståndstagande från Malmös brandchef”. Hans uppmanande hörsammades och publicerades på samma sida (se Sirenen 2000 nr 8, s. 31). Även referensgruppen ”Kvinnliga brandmän”, vilka utgörs av företrädare för Räddningsverket, Brandmännens Riksförbund, Kommunal, Svenska kommunförbundet, Arbetslivsinstitutet och JämO, kände sig manade att göra ett inlägg i debatten. De menade bland annat att ”de värderingar och attityder som kommer till uttryck i några av insändarna i Sirenen hör inte hemma på 2000-talet.” (Sirenen 2000 nr 8, s. 33)

Reaktionerna på insändaren ”Brandmän ska vara män” visade att de åsikter som denna gav uttryck för kunde upplevas som oacceptabla. Men de många avståndstagandena behöver inte innebära att det skulle ha rört sig om ”enstaka yttringar”. Att ingen heltidsanställd kvinna deltog i debatten är kanske inte så konstigt. Men att så få heltidsanställda män kände sig manade att delta i den offentliga debatten väcker frågor. Tyckte man att debatten var oväsentlig eller att de inlägg som gjorts var tillräckliga? Eller upplevde man att man inte fick uttala sig negativt, att man inte kände sig ha rätt till en åsikt? Eller kan det likväl vara så att man upplevde det som illojalt mot sina kollegor att ta avstånd från uttalanden som ”Brandmän ska vara män”? För att understryka att detta är viktiga frågor vill jag hänvisa till följande uppmanande i inlägget ”Brandmän ska vara män”:

Kollegor runt om i landet - så länge vi höjer våra röster och säger sanningen kan inget hända när det gäller frågan om kvinnliga brandmän. Var därför inte tysta i detta så viktiga ämne, utan stå upp och säg vad ni tycker. Den promille tjejer som håller på att gapa ska inte få dominera debatten.

Vad innebär det att denna uppmaning inte fick någon genomslagskraft i den fortsatta debatten? Kollegorna, vilka jag främst tolkar som heltidsanställda brandmän, gav varken stöd eller kritik. Svensson utgick från att hans kollegor var av samma åsikt som han själv och frågan är om detta är berättigat eller bara ett retoriskt grepp, ett försök att ge den egna åsikten större tyngd. I det följande numret av Sirenen återfanns dock en kort insändare av Svensson där han ville meddela att ”många av mina kollegor i Malmö, och även andra delar av landet, kommit fram till mig och tyckt att innehållet var bra, ja faktiskt mycket bra.” (Sirenen 2000 nr 8)

I denna rapport kommer jag inte att försöka ge några svar på huruvida Sveriges brandmän är för eller emot Svenssons uppfattning. Min förhoppning är istället att kunna ge några möjliga svar på de frågor jag ställt ovan utifrån observations- och intervjumaterialet.

Diskussioner på stationerna

Då jag påbörjade planeringen av denna studie byggde min förförståelse i stor utsträckning, förutom på erfarenheterna från intervjuerna med deltidsanställda kvinnliga brandmän (se Ericson och Rutström, 2000), på den debatt som förts i *Sirenen* under de senaste åren. Mitt intryck var att det var många som engagerade sig i frågan om kvinnliga brandmän. Därför antog jag att de flesta inom yrket hade funderingar eller uppfattningar kring frågan då den getts relativt mycket utrymme i massmedia. Min förhoppning var att jag skulle få förtroende hos de intervjuade och få ta del av deras tankegångar. Jag hoppades att de kunde se intervjun som en möjlighet att anonymt få delge sina synpunkter och tankar, dessutom med möjlighet att i efterhand kontrollera materialet. Det visade sig dock att de inte kände till debatten i *Sirenen*. Få av dem hade ägnat tankar åt frågan tidigare och för flertalet, exempelvis Torbjörn, var det något som aktualiserades först i och med mina frågor:

Mathias: För det som jag kollat på mycket det är den här ”Sirenen”, tidningen ”Sirenen”.

Torbjörn: Jahå.

Mathias: Men det är inget som...

Torbjörn: Nej, den har jag aldrig [läst]. Jag vet inte om vi har den här. Jag har sett den någon gång. Har det stått om det där i eller?

Mathias: Ja det har stått ganska mycket, debatter kring kvinnliga brandmän och sådär. Så det är mycket därifrån som man kände att man ville göra. För där var det väldigt polariserat, antingen är man för eller också är man emot.

Torbjörn: Jaha. Dom kanske har vinklat det också. Eller jag vet inte. Nej, jag har aldrig gått och tänkt så liksom att: ”Ja, tänk om det blir kvinnliga brandmän?” Eller vem det nu är som bestämmer. För arbetsgivarna kanske känner sig skyldiga att inte neka någon att söka ett jobb. Det är väl så dom tänker då kanske. Och kommer dom in och klarar det, då tror jag att man får anpassa sig efter det helt enkelt.

När jag mot slutet av intervjun med Torbjörn nämnde *Sirenen* blev jag förvånad över att han inte kände till tidningen särskilt väl eller tagit del av den. Att han aldrig gått och funderat i banor som ”Ja, tänk om det blir kvinnliga brandmän?” tydliggjorde att frågan inte fått så stort genomslag att man som brandman tvingades till en åsikt eller att ta ställning. Alla verkade således inte vara lika engagerade i diskussionen som ”Håkan Svensson” eller nåtts av hans uppmaning att ”säga sanningen”. Istället blev det tydligt vilken inverkan min närvaro hade för fokuseringen på denna fråga:

Torbjörn: Det går i perioder. Nu har jag inte hört så mycket om det faktiskt. Inte förrän du kom nu och vi fick höra lite om jämställdhet här. Sen har det varit några räddningsmän kanske då. Men det har gått lite i perioder. När det har varit intagningar

[...] då skrev dom ju att dom ser gärna kvinnor och gärna invandrargrupper som söker också. Och det har ju varit några som har varit med på tester, fast dom har blivit bortsållade. Efter vad jag har hört i alla fall. Sen är det klart att det är väldigt många som söker. Då blir det så många att ta av, så då måste dom ju sälla av dom bästa liksom. Eller det blir ju naturligt så om det är många så tar dom ju dom översta.

Torbjörns uttalande om att det var min närvaro som aktualiserade frågan om jämställdhet visar på risken med att se materialinsamling som ett ”objektivt” insamlande. Att ställa frågor innebär alltid att man också blir en del av de svar som ges (se Fägerborg 1999, Alvesson & Sköldberg 1994). Detta är inte något som enbart hänger samman med mitt val av metod, i form av intervjuer och observationer. Snarare är det en viktig aspekt i all form av materialinsamling. Men metodvalet ger också möjligheter att reflektera över min egen inblandning i materialet. Jag ser det alltså inte som att jag har samlat in olika attityder som redan skulle ha funnits oberoende av mig som forskare. Intervjuerna kom istället att visa på att mina frågor kunde väcka nya tankegångar och få de intervjuade att reflektera över aspekter som de kanske inte haft anledning att göra tidigare. Intervjusvaren har därför många gånger blivit diskuterande och reflekterande snarare än redogörelser för vissa ståndpunkter.

Liksom Torbjörn nämnde verkade det snarare vara de senaste rekryteringarna vid den egna stationen än debatten i branschtidningarna som lett till diskussioner om kvinnliga brandmän på stationen. Även Stig antydde att det främst var närheten till frågan, alltså när det blir en fråga om att ha kvinnliga kollegor på den egna stationen, som aktualiserat diskussioner. När jag frågade om man diskuterat kring detta på stationen svarade han:

Nej, det är sällan. Det är när det står någon artikel i tidningen eller när testerna just är. Då börjar dom prata. ”Hur många tjejer är det som söker denna gången?”. Och sen får man alltid höra det att ”Är det några av tjejerna som klarar sig vidare?” och så diskuterar man det just då. Sen är det aldrig något. [...] Det är när brandchefen går ut i tidningen och dom säger att man vill ha mer kvinnor som söker och dom vill ha invandrarungdomar och så. Då är det lite diskussioner kanske en eller två dagar. Sen lägger det sig och sen är det aldrig någon som pratar om det.

Att flera menade att frågan inte diskuterades i någon större utsträckning utesluter inte att diskussioner existerade. Syftet med min fråga var att få reda på om de kommit i kontakt med diskussioner om kvinnor som brandmän. Tanken med denna vida fråga var att få dem att berätta vidare om sina tankegångar. Men istället verkade den kunna ha uppfattats som en ja eller nej fråga i form av ”Är ni emot kvinnliga brandmän?”:

Mathias: Men just det här med kvinnliga brandmän, är det något som har diskuterats även på stationen?

Håkan: Ja, det finns flera stycken som är emot.

Håkan var den ende av de intervjuade som svarade ja på denna fråga. Han var också den ende som direkt svarade att det fanns kollegor som var ”klart emot” kvinnliga brandmän på stationen. Om min fråga på detta sätt enbart förstods som en fråga om det förts diskussioner *mot* kvinnliga brandmän så innebär det att diskussioner mycket väl kan ha förekommit trots de nekande svaren. Exempelvis kan diskussioner utan klart ställningstagande mot kvinnor ha förbisetts. De intervjuade verkade också vara måna om att inte ge intryck av att de skulle vara motståndare till kvinnliga brandmän. I så fall är det inte så konstigt att de svarade nej på frågan. Diskussionerna kan ha uppfattats vara något som inte behövde framhållas. Det kan även vara så att det var något man ansåg att jag helt enkelt inte hade att göra med, eftersom det var internt.

Att de intervjuade verkar ha uppfattat frågan som om det rörde sig om diskussioner *mot* kvinnliga brandmän tolkar jag också som en koppling till de offentliga debatter som förts. I dessa görs inte sällan antaganden om att brandmän i allmänhet är emot kvinnliga brandmän. Exempelvis menade Helena Bargholtz i en riksdagsdebatt 1999 att bristen på jämställdhet inom räddningstjänsten berodde på ”det kompakta manliga motståndet mot kvinnliga brandmän” (Anförande 203, 99:42). Detta bidrar till skapandet och reproducerandet av en föreställning om brandmän som motståndare till kvinnor i räddningstjänsten.

Att denna föreställning inte bara existerar utan även hade betydelse för de brandmän jag intervjuat framgår av att de kunde uppfatta min fråga som en anklagelse. När jag exempelvis frågade Stig hur han uppfattade diskussionen om kvinnliga brandmän svarade han direkt att ”Nej, jag är inte motståndare till kvinnliga brandmän”. Detta antyder inte bara genomslagskraften av florerande föreställningar om brandmän som motståndare till kvinnliga brandmän. Det visar även på förväntade roller i intervjusituationen. Som forskare intresserad av jämställdhetsarbetet inom räddningstjänsten och med stöd av Räddningsverket kunde jag antas verka för ökad andel kvinnliga brandmän. Jag kunde antas vara där för att rapportera om de manliga brandmännens motstånd. Kanske är det därför exempelvis Stig verkade ha uppfattat min fråga som något av en anklagelse. Denna förväntan på mig som intervjuare blev även tydlig i en intervju med en brandman som hade arbetat med en kvinnlig brandman. Hans svar att ”Ja, jag har ju jobbat med en då [...] så betyget måste ju vara skapligt gott” visar inte bara på hur jag förväntades bedöma de intervjuade utan också på de intervjuades vilja att få bekräftat att de gav ”rätt” svar, att vara positiv till ökad jämställdhet (jämför Holme & Solvang 1997, Kvale 1997).

Även om min avsikt med studien förvisso var och är att bidra till ett fortsatt arbete för ökad jämställdhet ville jag i själva intervjusituationen försöka undvika ställningstaganden. Men strävandet efter att formulera frågor som öppnade upp för olika tolkningar innebar alltså inte att samtalen under intervjuerna var fria från förväntade ställningstaganden. I vissa situationer antydde också en viss misstänksamhet från de intervjuade om vad jag egentligen var ute efter eller hade för ståndpunkt. Detta var framförallt framträdande i intervjun med Rolf, som i mindre utsträckning än de andra accepte-

rade frågornas diffusa karaktär. En bidragande orsak var att vi hade olika förväntningar om hur intervjun skulle utformas. Den diskussionspräglade och samtalsinriktade intervju jag strävade efter kom på kollisionkurs med Rolfs förväntningar om en intervju präglad av distinkta frågor och svar. Eller ”raka puckar, enkelt och klart” som han själv uttryckte det. Situationen skiljde sig härigenom från flertalet av de andra intervjuerna, vilka jag upplevde som förhållandevis avslappnade. Intervjun med Rolf blev istället spänningsfylld då han verkade bli frustrerad och irriterad över mina diffusa frågor:

Mathias: Men om vi ska gå över på det här med kvinnliga brandmän. Om du kan berätta lite om hur du uppfattar diskussionen kring kvinnliga brandmän?

Rolf: Ja, vad är diskussionen?

Mathias: Det jag har tänkt på är ju framförallt det som har varit i dagstidningar och...

Rolf: Vad har det stått där då?

Mathias: Nej, men det har stått mycket om dom kvinnor som kommer in och att det finns få kvinnor och mycket om dom fysiska kraven. Men du kanske inte har...

Rolf: Jo, jo. Men jag ville bara spetsa dig lite granna. Låta dig få ge vad diskussionen ska handla om. Dom fysiska kraven är helt klart att dom måste dom klara. För att den som går in och rökycker med mig inne på en vindsbrand måste klara av att släpa ut mig om jag skulle få en värmechock eller någonting. Om inte jag kan lita på min kompis när jag är inne i en het situation så blir jag osäker i min yrkesroll. Man måste kunna lita på varandra maximalt. Den killen som sköter pumpen där nere, han ska kunna den pumpen, för den slangen jag har med mig in är min livlina. Om inte han fixar sitt jobb där nere så är det kört för mig, om det skulle bli en övertändning till exempel. Det handlar helt enkelt om att klara av yrkesrollen. Man ska kunna lita på varandra. Klarar man jobbet, klarar kraven och klarar det fysiska så är det absolut ingen som har något emot att det skulle finnas kvinnliga brandmän.

[...]

Mathias: Men det som jag ville få reda på är mer vad du har uppfattat att diskussionen handlar om. Men det var ju det du pratade om nu i och för sig.

Rolf: Ja, det är ju den fysiska biten. Eller har det varit annat? Att man bara är emot just bara för att det är en kvinna eller vad då?

Även om Rolf menade att man inte diskuterat frågan om kvinnliga brandmän på stationen är det tydligt att han var ganska väl insatt i den diskussion som förts i exempelvis *Sirenen*. I jämförelse med de övriga intervjuerna verkade hans svar i mindre utsträckning vara tankar som uppkom efterhand i intervjun. Snarare bestod de av redan tidigare formulerade och övervägda argument. Jag uppfattar det som om Rolf antog att han redan visste vilka frågor och svar jag skulle vara ute efter. Det var detta han försökte få mig att bekräfta genom att försöka ”spetsa” mig. Troligen är det också den före-

ställning han hänvisade till i den avslutande meningen som han antog att jag utgått från i mitt arbete. Alltså att brandmän som han själv skulle vara ”emot just bara för att det är en kvinna”. Denna föreställning ville han genom sin argumentation slå hål på och samtidigt distansera sig från.

Det urval av intervjupersoner jag gjort i detta arbete har bidragit till att brandmän som eventuellt skulle vara mycket negativa till jämställdhetsarbetet eller ”emot just bara för att det är en kvinna” inte kommit till tals. En anledning till detta urval är att jag vid observationerna kunde bemötas med viss misstänksamhet och att jag kunde uppleva det som om jag trängde mig på. Vid ett tillfälle fick jag uttryckligen förklarat för mig att jag inte var välkommen. Även om detta snarare var undantag än regel så bidrog det till viss försiktighet från min sida. Mitt syfte har inte varit att konfrontera manliga brandmän utifrån antagandet om att dessa är emot en ökad andel kvinnor inom yrket. Istället har jag strävat efter att få ett förtroende som skulle kunna möjliggöra en öppen intervjusituation där olika tankar och åsikter luftas.

Materialet antyder också att det kunde finnas personer med andra uppfattningar än de brandmän jag intervjuat. Inte minst möjliggjorde observationerna en inblick i intervjumaterialets begränsningar. Exempelvis blev jag vid ett tillfälle konfronterad av en brandman som jag upplevde var avståndstagande. På samma sätt som Rolf försökte han ”spetsa” mig genom att fråga vad det var jag *egentligen* gjorde där:

På vägen ner i trappan till stationshallen mötte jag Gunnar som frågade mig vad det var för arbete jag höll på med:

- ”Jag jobbar med ett projekt för Räddningsverket och jag ska intervjua heltidsanställda brandmän och...”

- ”Ja men vad är det du ska göra?”, avbröt han.

- ”Ja, jag är här för att förbereda intervjuerna, det ska ju handla om arbetsuppgifter och sen...”

- ”Ja men vad är det det handlar om”, avbröt han igen.

- ”Ja det handlar ju om jämställdhet och...”

- ”Jaha, ja, ja”, muttrade han och vände sig om för att gå. Sedan vände han sig om igen och pekade bort mot en av bilarna, ”Ja, du kan ju testa att ta dom där 76-millimeters och gå runt lite. Dom är ju inte lätta.”

- ”Jaha?”, svarade jag lite smått överrumplad. Jag hade ingen aning om vad 76-milimeters var. Men när jag stötte på Gunnar igen några timmar senare visade det sig vara stålväskorna med slang som han syftat på. 76 millimeter var måttet på slangen.

- ”Kände du på 76-milimeters eller?”, frågade Gunnar när han fick syn på mig i stationshallen några timmar senare.

- ”Nej”, svarade jag.

- ”Ja men kom med här då”, uppmanade han mig och gick bort mot en av huvudbilarna. ”Du vet dom här 76:orna?” Han öppnade en lucka på sidan av bilen och pekade på en av slangkorgarna

med slang i. ”Dom här är jättetunga vet du”, sa han medan han lyfte ut två utav dom, ”så ta en sån här i varje hand och ta ett varv här. Ja, så är ju den där undersökningen gjord sen nästan va.”

Avslutning

I detta inledande avsnitt har jag velat ge en inblick i intervjuernas och berättelsernas sammanhang, nämligen debatten kring kvinnor i räddningstjänsten. Det avser då både min förförståelse inför materialinsamlingen och hur de intervjuade uppfattat såväl debatten som intervjusituationen. Som jag visat hade de intervjuade i varierande utsträckning kommit i kontakt med och ägnat tankar åt frågan om en ökad andel kvinnliga brandmän. För vissa verkade tankarna ha väckts först i och med mina frågor medan andra hade klarare föreställningar om hur debatten förts. Vidare har jag velat framhålla att min inblick i huruvida frågan diskuterats på stationerna eller inte är begränsad. Bland annat beroende på att frågan var känslig och kunde ses som en intern angelägenhet. Som det avslutande utdraget från mina observationsanteckningar visar kunde det också ha funnits personer vars uppfattningar om jämställdhetsfrågan gjorde att de inte ville medverka för en intervju i denna studie.

Gunnar blev aldrig tillfrågad om han kunde tänka sig att bli intervjuad. Detta eftersom jag såg hans demonstration med slangväskorna som en markering av hans ogillande av den typ av studie som han uppfattade att jag arbetade med. Han verkade anse att det inte fanns något mer att säga eller diskutera. Istället framstod slangväskornas tyngd och otymplighet vara svar nog på mina eventuella frågor. På sätt och vis var kanske vårt korta möte därför också tillräckligt.

Som jag diskuterat möjliggjorde observationerna och intervjuerna inblickar i hur de svar som gavs påverkades av förväntningar på mig som forskare och intervjuare. Exempelvis förväntades jag utgå från ett antagande om att de intervjuade var negativa till en ökad andel kvinnliga brandmän. Men vad som också tydliggjordes var att metodvalet inte verkade motsvara deras förväntningar och föreställningar om vad en forskare gör. Min kvalitativa ansats kunde istället komma i direkt konflikt med förväntningar om att jag som forskare var där för att få konkreta svar på konkreta frågor. Exempelvis kan både Rolf och Gunnar sägas ha efterfrågat ”raka puckar”. I förhållande till denna förväntning framstod mina ambitioner som suspekta. Det skapade en misstänksamhet över vad jag *egentligen* gjorde eller *egentligen* ville veta. Detta stod i kontrast till min ansats som just handlat om att försöka ta till vara på olika möjligheter att problematisera ”raka puckar”.

Att jag ägnat mycket utrymme åt reflektioner kring min roll och inverkan på materialet kan kanske verka överflödigt. Men min avsikt med detta är att visa på att det inte går att närma sig frågan objektivt eller oberoende av dess sammanhang. Istället är det som sägs och görs, i detta sammanhang rörande

jämställdhetsfrågan, oundvikligen beroende av förståelser, förväntningar och intressen. Om jag enbart skulle utgå från intervjupersonernas svar på min fråga om det diskuterats något om kvinnliga brandmän på stationen skulle svaret, med ett undantag, ha blivit nej. Förhoppningsvis har jag genom reflektionerna kring min egen roll kunnat visa att dessa nekande svar kan tolkas annorlunda. I de följande kapitlen kommer jag visa på fler kopplingar mellan diskussionen i Sirenen och de intervjuades berättelser.

3. Med fokus på fysisk styrka

Som citaten från debattartiklarna, intervjuerna och observationerna visat är det framförallt fysisk styrka som antas utgöra hinder för kvinnor att bli brandmän. Kvinnor antas vara ”fysiskt underlägsna” och aldrig kunna ”mäta sig fysiskt med en man”, exempelvis när det gäller att bära tunga slangväskor. Vem vågar ta ”risken att bli räddad av en ’brandkvinna’”?

I detta kapitel kommer intervjumaterialet att ges större utrymme. Jag kommer att diskutera hur jämställdhetsfrågan aktualiserat föreställningar om att arbetet som brandman ställer extrema krav på fysisk styrka och hur detta ska kunna tillgodoses genom de fysiska testerna vid rekryteringen av brandpersonal. Ett genomgående tema i kapitlet är kvotering. Jämställdhet inom räddningstjänsten verkar nämligen uppfattas synonymt med frågor kring fysisk styrka och kvotering, såväl i debatten i *Sirenen* som i intervjuerna. De många olika förståelser av vikten av fysisk styrka som framträder i intervjumaterialet gör det möjligt att problematisera varför kvotering har kommit i fokus i debatten. Intervjuerna kan också ge exempel på såväl viljor som möjligheter till utmananden av fokuseringen på fysisk styrka.

Ett annat tema som återkommer i kapitlet är uppfattningar om vilka egenskaper som är viktiga att ha som brandman. Men detta kommer endast att behandlas då det aktualiseras i förhållande till uppfattningar om rekryteringstesterna. De intervjuades varierande förståelser av viktiga egenskaper och hur en brandman bör vara återkommer jag till senare. I detta kapitel avser jag istället att fokusera på olika förståelser av betoningen på fysisk styrka vid rekryteringen av brandmän.

Att dra ut en kollega

Ett argument som ofta återkommer i diskussionen om kvinnor i räddningstjänsten är den egna säkerheten. Det handlar om att man måste kunna lita på att den person man rökdyker tillsammans med klarar av att släpa ut en om det skulle bli problem, vilket bland annat framhölls av Rolf (se föregående kapitel). Att han menade att ingen skulle ha något emot kvinnliga brandmän så länge de klarar samma krav tolkar jag som ett antagande om att rekryteringskraven överensstämmer med vad som krävs för att släpa ut en kollega.

Men för Carin, en av de deltidsbrandmän vi intervjuade i vår uppsats, räckte det inte med att klara testerna. Misstänksamheten från hennes kollegor tvingade henne istället att bevisa sin duglighet genom att ordna en övning där hon ”drog [...] runt killarna lite grann”. (Ericson & Rutström 2000, s. 50) Skapandet av förtroende mellan kollegor är naturligtvis viktigt, inte minst inom ett yrke som brandmannayrket. Men det intressanta i detta sammanhang är att Carin menade att hon ”aldrig hört att någon av killarna har fått den frågan att ’Orkar du verkligen dra ut mig?’”. Om Carin hade varit

man hade hennes fysiska styrka troligen inte ifrågasatts på detta sätt eller tvingat henne att bevisa sin duglighet trots att hon uppfyllt anställningskraven. Detta är ett centralt tema i denna studie. Nämligen att jämställdhetsfrågan för med sig ifrågasättanden av förgivettaganden inom brandmannayrket. Det förgivettagna i detta sammanhanget är att anställningskraven skulle överensstämma med de krav arbetet ställer.

Givetvis måste även män visa sin duglighet för att få sina kollegors förtroende. Exempelvis vid övningar, utryckningar och de årliga rökdykartesten. Men efter vad jag funnit utsätter man inte gärna sina manliga kollegor för *direkta* ifrågasättanden. Särskilt inte om de riskerar att vara omotiverade. Många verkade ha svårt att föreställa sig kvinnor som lika eller mer fysiskt meriterade än män och därför kunde man utan egentlig motivering ifrågasätta kvinnors kompetens. Ovissheten om de manliga kollegornas kompetens verkade man i större utsträckning ha overseende med:

Henrik: Jag tycker det att dom [kvinnor] ska ju göra samma uppgifter, så testerna ska vara samma. För att när jag ska gå in och göra en insats och jag inte skulle klara det och jag skadar mig där inne, då förväntar ju jag mig att hon ska kunna ta ut mig likaväl som jag förväntar mig att den killen jag går in med ska kunna ta ut mig. Så vi borde klara samma jobb, jag tycker det. Men sen är det ju inte säkert att alla killar kan få ut en heller. Men jag tror att när det väl händer så finns det en liten kick, lite styrka att ta ut. Och oftast kan man ju få hjälp av någon mer så småningom.

När Henrik i citatets början talade om kvinnliga brandmän var han tydlig med att betona vikten av att kunna förvänta sig att ens kollegor klarar av att ta ut en. Men när han sedan gick över till att tala om sina manliga kollegor blev det mindre definitivt och mer öppet för tolkning. Han reflekterade över att det inte är säkert att de kan få ut en heller, men att man i en sån nödsituation alltid får lite extra styrka. Om inte annat kan man få hjälp av ”någon mer så småningom”. Jag tolkar detta som ett exempel på hur de intervjuade växlade mellan att å ena sidan tala i mer allmänna ordalag och å andra sidan tala utifrån sina praktiska erfarenheter. I det förra fallet framförde man huvudsakligen argument (citatets första del) medan det senare medförde en större nyansering (citatets andra del).

En av anledningarna till att argumentet om säkerhet, att man ska klara av att dra ut en kollega, ständigt återkommer i talet om kvinnliga brandmän är troligen att argumentet är tydligt och slagkraftigt. Hur skulle man exempelvis kunna argumentera emot eller ifrågasätta följande:

Rolf: Ska vi ha brandmän som klarar jobbet eller ska vi ha någon som jag ska ha med mig släpandes in på en lägenhetsbrand som inte klarar av jobbet? Vi är här för att rädda liv. Och det är sekunder det gäller. Då har man säkerhetsaspekter. Då är det frågan: Ska man sätta det åt sidan, tredje man då, för att man ska få

in kvinnor i en yrkesgrupp? Är det rätt? [...] Vi ska rädda liv, det är därför vi är här. Jag tycker det ger sig. Det är så enkelt.

Vad Rolf argumenterade emot var eventuell kvotering för att få in fler kvinnor i räddningstjänsten. I samtliga intervjuer har denna fråga kommit upp så fort frågan om kvinnliga brandmän nämns. Jag har alltså inte behövt nämna kvotering eller rekryteringskrav. Istället är det något de intervjuade själva tagit upp på ett tidigt stadium och som de tydligt velat markera att de är negativa till:

Mathias: Men om vi skulle gå över på det här med kvinnliga brandmän. Om du kan berätta lite om hur du uppfattar den frågan? Eller har du kommit i kontakt med diskussionen om det här?

Kent: Nja, jag har väl läst lite granna sådär. Men jag vet inte. Jag tycker inte att det ska skiljas på tester och så. Det är ju mycket det, att dom ska skilja på tester mellan manliga och kvinnliga. Det tycker jag ju inte. Det ska vara samma krav på dom som för killar. Och jag förstår inte att det kan vara så svårt för tjejer att klara dom testerna egentligen. Jag tycker inte att dom är så jädra höga egentligen, kraven i dom fysiska testerna. Men det kanske beror på att jag är kille.

Ulf: Jag tycker bara det är positivt. Jag är definitivt emot kvotering. Dom ska ha samma krav som alla andra och uppfyller de dom så ska dom ha jobb, det är bara så.

Ur de intervjuades synvinkel verkade frågan om kvotering vara en av de självklaraste frågorna i talet om kvinnliga brandmän. Det återspeglas även i den debatt som förts. Även om jag inte har lyckats finna något exempel på att någon förordat kvotering i branschtidningarna har denna fråga kommit att bli dominerande i debatten. Det har alltså rört sig om en debatt *mot* eventuell kvotering där andra utpekats som varande för kvotering. Varken JämO:s, Brandmännens Riksförbunds eller referensgruppen Kvinnliga brandmäns dementerande av att man skulle kunna tänka sig att tillämpa kvotering har lyckats förändra denna situation (se Sirenen 1997 nr 6, s. 36, Sirenen 1998 nr 7, s. 33 och Sirenen 2000 nr 8, s. 33).

Skilda rekryteringskrav

Anledningen till att frågan om eventuell kvotering har fått och fortfarande har en central roll i diskussionen, tolkar jag som en följd av de ifrågasättanden av fokuseringen på fysisk styrka som frågan om kvinnliga brandmän medfört. Det har utmanat antagandet om att de testkrav som tillämpas vid rekryteringen skulle överensstämma med arbetets faktiska krav. I såväl intervjumaterialet som vissa insändare framstår detta antagande som ett cirkelresonemang. De höga fysiska krav som ställs vid rekrytering hävdas vara motiverade av att arbetet är fysiskt påfrestande. Samtidigt är det rekry-

teringskraven som anses definiera hur fysiskt påfrestande arbetet är. Kvinnors inträde har aktualiserat ovissheten kring vilka krav arbetet egentligen ställer. Därigenom har cirkelresonemang kring överensstämmelsen mellan rekryteringskraven och arbetets krav problematiserats.

Jag vill poängtera att detta inte innebär att yrket inte skulle vara fysiskt påfrestande eller att brandmäns erfarenheter av detta skulle vara felaktiga. Vad det handlar om är istället att det saknas kunskap om hur rekryteringskraven bör relateras till de krav arbetet ställer, något som man försökt och försöker få större klarhet i exempelvis genom projekt som *Kvinnor i utryckningsstyrka* och *Brandmannens fysiska förmåga*. Jag vill samtidigt betona att detta inte är ett problem som uppstått i och med frågan om kvinnliga brandmän. Som jag kommer att visa i detta kapitel är det istället ett problem som funnits sedan tidigare men som kommit att aktualiseras i och med denna fråga.

Ett av de kanske främsta ifrågasättanden av rekryteringskravens berättigande är blottläggandet av det faktum att de krav som ställs vid anställning av brandmän skiljer sig mycket åt mellan olika räddningstjänster i Sverige. Utöver avklarad gymnasieutbildning och de grundkrav som ställs av Arbetskyddsstyrelsen (AFS 1995:1) om rullbandstest eller cykling på cykelergometer kan räddningstjänsterna komplettera med andra krav efter sina egna önskemål. Detta har motiverats av att man i olika kommuner har olika riskbilder och möjligheter att rekrytera personal. Men man har även menat att de fysiska kraven inte ställs i proportion till arbetets krav eller i förhållande till de egenskaper man menar bör värdesättas. Nivån tenderar istället att variera beroende på antalet sökande vilket resulterar i att kraven är betydligt högre ställda i större städer än i mindre kommuner. Detta uppfattas vara den huvudsakliga orsaken till att ingen kvinna ännu anställts i Stockholm, Göteborg eller Malmö trots att ledarna på dessa stationer varit bland de främsta förespråkarna för ökad jämställdhet (se exempelvis *Sirenen* 2001 nr 3, s. 17, *Sirenen* 2001 nr 8, s. 11, *Sirenen* 2002 nr 1, s. 3, och *Sirenen* 2002 nr 2, s. 39). Exempelvis har ingen utav de åtta kvinnor som ingick i projektet *Kvinnor i utryckningsstyrka* hittills fått anställning vid Stockholms brandförsvär där projektet bedrevs. Istället har flera av dem fått anställning vid andra stationer, bland annat i angränsande kommuner till Stockholm. Detsamma har skett i Skåne där två av de kvinnor som nekades anställning i Malmö vid rekryteringen 2002 istället fick anställning i Lund.

Att kvinnorna fick anställning i angränsande kommuner väckte starka känslor. I *Sirenen* framgår att förhållandet mellan ledare för räddningstjänsterna i Stockholm och Södertörn blev något ansträngd. Exempelvis gav ”Anders Cederberg, Jonas Fredriksson, SKAF, Stockholms brandförsvär” uttryck för en irritation över att man vid Södertörn gjort sig lustiga över att det tillämpats simtester vid rekryteringen i Stockholm:

Det är anmärkningsvärt att kvinnorna från Stockholmsprojektet blev uppringda av Södertörn och uppmanades att söka tjänsterna som sommarvikarier. De informerades dessutom om att ”vi simmar inte till våra larm”. Jag kan i det sammanhanget nämna

att ingen kvinna misslyckades i vattentestet i Stockholm. Vem har rätt nivå på testerna? Är det Stockholm, Solna eller Södertörn? Vem ska sätta nivån? Är det JämO, politiker eller brandchefer som vill vinna stilpoäng? Ska nivån sättas utifrån nivån på de som söker? Det kan tyckas märkligt för tredje man att en person som underkänts i en kommun kan åka på samma larm från en annan kommun. Målsättningen borde vara att ha gemensamma nivåer på testerna. [...] Vi vill med dessa rader avliva myten om att det är de ”starkaste och ballaste” som blir brandmän i Stockholm. (Brandmannen 1998 nr 2, s. 32, och Sirenen 1998 nr 4, s. 38)

Debattinlägget fick svar från Arne Johnsson, räddningschef i Södertörn, på samma sida. Han menade sig vara ”förvånad att man i Stockholm var så intresserad av vår rekrytering av vikarier”. Att Cederberg och Fredriksson ansåg att de i samarbete med Arbetslivsinstitutet arbetat fram arbetsrelaterade och därmed befogade tester genom projektet *Kvinnor i utryckningsstyrka* kommenterade Johnsson så här:

Jag är inte övertygad om att den rätta lösningen är samma rekryteringskrav i hela landet eftersom riskbilden varierar från kommun till kommun. Jag är heller inte övertygad om att Stockholms rekryteringsmodell är den bästa eftersom det ännu inte finns några vetenskapliga grunder att basera tjänsternas kravprofil på. Här behövs mer forskning. (Sirenen 1998 nr 4, s. 38)

Skilda krav – en jämställdhetsfråga?

Uppmärksammandet av de varierande anställningskraven kan uppfattas medföra att yrkets professionalitet riskerar att ifrågasättas. Detta är en känslig fråga eftersom det skulle medföra minskad tilltro till räddningstjänsten. Var problemet ligger råder det dock stor oenighet om. Är det så att man i storstäderna har oseriösa tester som syftar till att anställa de ”starkaste och ballaste” eller anställer man undermåliga brandmän vid räddningstjänster i mindre kommuner? Även om riskbilderna kan variera mellan olika kommuner kan man ju anta att det fysiska arbetet ändå ställer någorlunda liknande krav oberoende av regionalitet? (Jämför Sirenen 1998 nr 5, s. 32.)

Kvinnors inträde i brandmannayrket har kommit att aktualisera dessa redan existerande problematiker. Som jag visat ovan har detta också utnyttjats i olika stationers kamp om vem som har lämpligast tester. Att jämställdhetsfrågan kommit att få en sådan funktion hänger samman med den uppståndelse det innebär att som kvinna träda in i ett mansdominerat yrke så som brandmannayrket. Att män som underkänts i en kommun åkt på samma larm som anställd vid en annan kommun har inte varit ett synligt eller uppmärksammat problem i samma utsträckning.

Ifrågasättandet av rekryteringskraven verkar i såväl debatten som intervju-materialet uppfattas som en nyligen uppkommen problematik. Den uppfattas

som ett resultat av kravet på ökad jämställdhet och att man skulle vilja ändra på kraven för att få in kvinnor. Genom att avfärda den som en jämställdhetsfråga, eller ”feministisk flummighet” som en insändarskribent formulerade det (se Sirenen 2000 nr 8, s. 29), visar man att man inte är beredd att kritiskt reflektera kring vilka krav som bör ställas vid rekrytering. Detta framgår bland annat i en insändare av ”Linus Pråme, brandman, Malmö brandkår” som reagerat på Lunds anställning, eller i hans mening kvotering, av två kvinnor som underkänts vid hans egen station.

Är det så att Lund, i motsats till Malmö, tog chansen att anställa två tjejer för att detta medförde större anslag till kåren? Låt mig vara tydlig: På Malmö brandkår finns inga motståndare till kvinnor eller personer med invandrarbakgrund! Allt vi vill är att, när vi anställer, ska vi ha de bästa, och inte något annat. Mig veterligen är det inget fel på starka svenska killar. Diskriminering? Jag kan inte tänka mig att invånarna i vår kommun har en annan uppfattning än vad vi har. Det finns väl ingen anledning att ändra på något som fungerar bra, bara för att det finns en stark vilja från olika håll att göra så? [...] Vem av er som bestämmer, kan stå upp och försvara, gentemot allmänheten, att en livräddande insats går om intet på grund av dessa omständigheter? (Sirenen 2002 nr 5, s. 28)

Det är tydligt att anställningen av två kvinnor i Lund gjort vissa upprörda i Malmö, vilket kan jämföras med förhållandet mellan Södertörn och Stockholm. Varför kan man fråga sig? På vilket sätt berör det Malmö brandkår? Pråme menade att det inte finns någon ”anledning att ändra på något som fungerar bra”. Men man kan fråga sig om det inte också tidigare funnits personer, då alltså män, som underkänts i Malmö och som istället sökt sig till andra stationer där de fått anställning, exempelvis Lund? Det som han menade har ”funkat bra” blir i detta perspektiv det samma som det han var kritisk till. Nämligen att man vid andra stationer anställer personer som underkänts i Malmö. Det som tidigare ”funkat bra” är att man inte talat om det. Det har inte uppmärksamats som ett problem. Det är denna förändring som skett genom jämställdhetsfrågan.

Detta verkar vara en fråga som man inte vill beröra. Enligt Pråme är det endast kvinnor som, genom att ha antagits utifrån antagningskrav som skiljer sig från de man tillämpar i Malmö, innebär risker för att ”en livräddande insats går om intet”. Men detta innebär också ett påstående om att Lunds manliga personal, som anställts på samma villkor, skulle vara mindre kompetenta som brandmän än de i Malmö. De rekryteringskrav som tillämpas i Lund resulterar ju enligt Pråme i anställning av personer som egentligen inte duger som brandmän. Samtidigt antar han en samhörighet och sympati med Lunds manliga brandmän genom att identifiera sig med dessa gentemot ledare och kvinnliga brandmän. Detta är en återkommande tendens i såväl debatten som intervjumaterialet. Man är mycket försiktig med att kritisera manliga kollegor. Men då det gäller eventuella kvinnliga kollegor tillåter man sig vara mer frispråkig.

Kvinnors inträde i brandmannayrket får alltså konsekvenser i form av ifrågasättanden som egentligen inte har att göra med vilket kön en brandman kan eller bör ha. Istället handlar det om att kvinnors inträde medför ett synliggörande av redan existerande problematiker. Om de kvinnor som anställts i Lund och Södertörn istället varit män hade insändarskribenternas känslor med stor sannolikhet varit svalare. Det är också troligt att det skulle ha fått andra följder om det rört sig om anställning av män med invandrabakgrund. Visserligen skulle detta säkerligen också ha uppmärksammats. Men de former av personliga nedvärderanden som bland annat kom till uttryck i Pråmes inlägg verkar i större utsträckning vara legitimt att göra på grundval av kön än på etnicitet. Att antyda att man skulle var negativ till en ökad andel (män) med invandrabakgrund är istället något man är försiktig med.

Utmanande av brandmäns tolkningsföreträde

Som Pråme antyder finns det inom räddningstjänsten en strävan efter ökad mångfald med vilket man avser en ökad andel personer med invandrabakgrund.¹¹ Målet med ökad jämställdhet och mångfald hänger också nära samman. De artikuleras ofta tillsammans då olika ledare för räddningstjänsten talar om framtidsvisioner och uppsatta mål (se exempelvis Sirenen 2002 nr 1, s. 3, Sirenen 2002 nr 4, s. 2, Sirenen 2002 nr 6, s. 2). Men det finns viktiga skillnader mellan arbetet för ökad mångfald och arbetet för ökad jämställdhet som är relevanta i detta sammanhang. Det handlar om de positiva associationer som är kopplade till mångfald och de i större utsträckning negativa associationer som är kopplade till jämställdhetsfrågan. Att mångfald i större utsträckning ger positiva associationer hänger samman med att det formuleras som ett säljargument (se De los Reyes 2001). Strävandet efter ökad mångfald görs för verksamhetens och brandmännens bästa. Jämställdhet däremot kopplas i högre grad till rättvise- och demokratifrågor. Härigenom uppfattas den i större utsträckning som något som påtvingas utifrån, inte minst genom dess koppling till staten. Detta framkom bland annat i en insändare med signaturen ”Christer Janson, brandman, Räddningstjänsten Storgöteborg”:

Lagen mot könsdiskriminering samt Jämo:s agerande har medfört att man på räddningstjänster runt om i Sverige uppenbarligen inte orkat stå emot trycket utan känt sig tvingade att anställa kvinnlig personal för utryckande tjänst, trots att mer kvalificerad sökande funnits att tillgå. Situationen kan betraktas som något märklig när en kvinnlig sökande ratas på en räddningstjänst men får anställning i grannkommunen som har en likartad riskstruktur. Det kan inte ha varit lagstiftarens intention att Sverige ska riskera att få en försämrade räddningstjänst. (Sirenen 2000 nr 3, s. 34, Brandmannen 2000 nr 2, s. 26)

¹¹ I andra sammanhang brukar dock även frågor som rör exempelvis sexualitet, ålder, kön och handikapp inräknas i detta paraplybegrepp.

För insändarskribenten ovan var det självklart att de räddningstjänster som anställt kvinnliga brandmän gjort det för att de känt sig tvingade. Någon annan orsak verkade han inte kunna tänka sig. Kanske såg han det också som ett sundhetstecken att det inte anställts någon kvinna inom den räddningstjänst han arbetade. Istället var det de som lyckats ”stå emot trycket” som han verkade anse var värda respekt.

Jansons uttalande är ännu ett exempel på hur den viktiga kritiken av rekryteringskraven kan avfärdas genom att uppfattas som en jämställdhetsfråga. Det visar också på hur kritiken av bristen på jämställdhet inom yrket kan avvisas genom att beskrivas som kommande från personer som inte har kunskap om vad brandmannayrket innebär eller under vilka omständigheter brandmän arbetar. Lagstiftarna och JämO avfärdas av Janson som inkompetenta att ta beslut som kan få inflytande över räddningstjänstens verksamhet.

Det motstånd mot ökad jämställdhet som Jansson gav uttryck för kan också tolkas som ett uttryck för brandmäns försök att bevara sitt tolkningsföreträde. Då frågan om kvinnliga brandmän engagerat såväl ledningspersonal och regering som forskare och andra utomstående innebär det ett ifrågasättande av brandpersonalens företräde att tolka vad det innebär att vara brandman och hur dess verksamhet, exempelvis rekryteringen, bör utformas. I debatten är det tydligt att detta inte är särskilt populärt. Att exempelvis en polis reagerat på Jansons insändare och känt sig manad att göra ett inlägg fick omedelbara reaktioner¹²:

En Stockholmspolis lägger sig av okänd anledning i debatten om kvinnliga brandmän. Varför kan man undra? Poliser är betydligt fler än brandmän vid insatser och då är det lättare att ge plats åt kvinnor och vinna PR-poäng hos jämställdhetsmannen. Vi som jobbar i brandkårens verklighet vet att det är hyckleri att hävda att vi borde se till att få in kvinnor. (Sirenen 2000 nr 5, s. 36 under signaturen ”Brandkille i Falun”)

Roligt att även ni poliser läser Sirenen och anser er ha tid att lösa våra problem. Du ska få lite tips i slutet av den här texten på lösningar på era problem. Jag är brandman på en liten kår. Vi är sex man i styrkan. Jag är inte emot kvinnor, men emot kvinnliga brandmän. [...] Hur har ni poliser det med formen? Hur många olika storlekar på uniformen har en polis avverkat under 30 års tjänst? [...] Vidare jobbar vi brandmän varannan helg. Hur ofta jobbar du helger, Lasse? (Sirenen 2000 nr 5, s. 36 under signaturen ”Per, brandman”)

Återigen används fysisk styrka i försvaret och skapandet av tolkningsföreträde. Genom att nedvärdera polisyrket som mindre fysiskt påfrestande

¹² Signaturen ”Lasse, polis i Stockholm” hade menat att: ”Är alla brandmän och befäl på svenska brandstationer lika rädda att ha kvinnor som arbetskamrater som Christer Janson i Göteborg förstår jag att det nästan inte finns några kvinnliga brandmän.” (Sirenen 2000 nr 4, s. 38.)

försöker man avsäga polisens rätt till åsikt i frågan. För att få uttala sig verkar det krävas att man visar lojalitet, vilket i sammanhanget innebär att framhäva och erkänna ("manlig") fysisk styrka som centralt för yrket.

Insändarskribenternas nedvärderande av polisycket som mindre fysiskt krävande visar hur betoningen av fysisk styrka kan uppfattas som viktig för upplevelsen av yrkesstolthet. Argumentationen framställer en förståelse av brandmannen inte bara som fysiskt stark utan även som man och maskulin. Då det exempelvis anses vara "hyckleri att hävda att vi borde se till att få in kvinnor" skapas en förståelse av kvinnor som något annorlunda. Kvinnor förstås som *de andra*, som något mot vilket man identifierar sig själv.

Men som framgår av de citerade insändarna ovan är det inte bara kvinnor som brandmän kan definiera sig gentemot utan även andra män, exempelvis män inom poliskåren. Härigenom framträder en form av manlighetsideal för vilket fysisk styrka är centralt. Genom att nedvärdera polisycket, som i jämförelse med andra yrken trots allt kan sägas ställa relativt höga fysiska krav, definieras brandmannen som en man med extrem fysisk styrka. Att det kan finnas personer som i likhet med ovanstående insändare vill bevara denna föreställning hade även erfarits av de intervjuade kvinnliga deltidarna i uppsatsen *Gamla inkissade revir*:

Det var väl hans stolthet då kanske liksom att vara den här mannen, machomannen. Och sen kommer då liksom dom och förstör det då, dom här små tjejerna. Då får han ju ingen gloria nästan alls till slut ju. Om vi också kan göra samma jobb som han då, då blir han ju värdelös helt plötsligt. (Ericson och Rutström 2000, s. 47)

Att det kan finnas skäl till att man är negativ till en ökad andel kvinnliga brandmän som snarare har att göra med identitet och självbild än vilka krav arbetet ställer blev även tydligt i insändaren av "Linus Pråme" som jag citerat tidigare. Enligt honom hade en kvinnlig brandman ljugit om sina resultat vid rekryteringen i ett reportage i Sirenen. Det gällde Malmös fysiska grundkrav som testas genom "Varvet", ett antal moment som skulle avklaras på mindre än sju minuter. I reportaget stod att hon svarat att hon klarade testet på lite mer än så. Pråme menade att det i själva verket rörde sig om en sluttid på 9 minuter och 30 sekunder:

Våra bästa killar, inklusive jag själv, hinner nästan med två varv på samma tid som du gör ett. [...] Du påverkar en redan infekterad debatt till att gynna dig själv, och alla andra som av någon outgrundlig anledning, bestämt sig för att vi måste ha in kvinnor i räddningstjänsten, genom att avrunda din faktiska tid med drygt 2 minuter. Detta ett slag under bältet på oss som fortfarande känner oss STOLTA, för att vi tillhör en liten skara som genom olika tester visat att vi är unika. Många beundrar oss brandmän, som alla var och en klarar ALLA uppgifter som hör till yrket."

Kondition och styrka

Även i de intervjuade brandmännens berättelser kan man ana en viss stolthet lik den Pråme avser. I vissa fall gav de intervjuade stöd åt de krav som tillämpas. Liksom de insändarskribenter jag citerat ovan kunde de avfärda kritiken av fokuseringen på fysisk styrka som orimlig (se exempelvis tidigare citat från intervjun med Rolf). Men i intervjuerna framträdde samtidigt mer nyanserade uppfattningar av fokuseringen på fysisk styrka vid rekryteringen. Det kan hänga samman med att intervjun, i förhållande till insändarna, gav större utrymme åt reflektioner och möjligheter till utläggningar. Beroende på sammanhang kan man i en och samma intervju finna olika uppfattningar om betoningen av fysisk styrka.

Mot slutet av intervjun gav Rolf uttryck för en mer nyanserad syn på vikten av fysisk styrka. Anledningen till att han i detta sammanhang presenterade en något annorlunda uppfattning än den jag presenterat tidigare kan hänga samman med att han då argumenterade mot eventuell kvotering. Nedanstående citat är istället hämtat från ett sammanhang då han förhöll sig till föreställningen om brandmannen som macho, en föreställning han delvis ville tona ner:

Mathias: Jag tänkte lite på den här bilden av brandmannen också. I media så brukar det ses som väldigt macho, eller med dom här brandmannakalendrarna och så.

Rolf: Du menar att dom är [drar upp armen på T-shirten och spänner armmuskulerna] macho, macho. Men det är ju bara en grej man spelar på givetvis. Dom flesta ser ju inte ut som hulkar. Utan det är att ha kondition, det är det som är det viktiga. Har du sen lite extra styrka och lyfter lite grann i gymmet och har lite styrka i kroppen, så har du glädje och nytta av det. Du har säkrare lyft och jobbar på ett säkrare sätt med din kropp. Och du känner dig tryggare i din roll. Är du otränad och får flås med en gång, och när du börjar bli trött så fungerar inte hjärnan, och fungerar inte hjärnan så blir du dålig, farlig som rökdykare. Du är farlig för dig själv och du är farlig för din kompis som är där inne. Så konditionen är nummer ett. Har du sen lite extra styrka så är det givetvis välkommet.

Trots att Rolf i stor utsträckning betonade vikten av fysisk styrka i olika sammanhang under intervjun framkom här en mer nyanserad framställning. Det var kondition som var det viktiga, medan fysisk styrka blev en extra tillgång. Även om det kan vara svårt att dra någon direkt gräns mellan vad som avses med fysisk styrka och kondition så uppfattar jag att det finns viktiga skillnader mellan dem i detta sammanhang. Fokusering på kondition istället för styrka betonar i högre grad att det är något relativt och föränderligt. Fysisk styrka blir något en person *har*, medan kondition blir något en person kan *få* genom träning. Givetvis måste man träna för att kunna bibehålla såväl fysisk styrka som kondition. Men i detta sammanhang verkar styrka föreställas vara något som enbart vissa personer kan ha. Andra kan

omöjligt nå den. Den framställs alltså i högre grad som statisk, kanske till och med som medfödd eller naturlig hos vissa. Kondition däremot är något som alla kan få genom träning, vilket medför mer nyanserade förståelser av betoningen på fysisk styrka.

Betoning på kondition kan också utmana den stolthet som exempelvis Pråme upplever. Om det i högre grad anses möjligt att träna sig till de egenskaper som brandmannayrket anses kräva innebär det att brandmän inte behöver vara ”en liten skara som genom olika tester visat att vi är unika”. Vissa av de intervjuade var också angelägna om att på detta sätt ifrågasätta och tona ner idealiseringen av brandmän. Istället för att ifrågasätta kvinnors möjlighet att klara fyskraven menade exempelvis Kent att han inte tyckte kraven var ”så jädra höga egentligen” (se föregående kapitel). Att jag, efter att han i citatets inledning diskuterade antagningskraven, nämnde att jag avbrutit rullbandstestet efter knappt halva tiden verkade han inte heller vilja se som stöd för att brandmän är personer med unik fysisk kapacitet:

Kent: Så märkvärdiga är dom inte. Det är klart att du får anstränga dig. Du kan ju inte gå in som vem som helst och testa dig och tro att du ska klara det. Är du inte tränad så får du börja ett halvår innan alltså, det är ju bara så.

Mathias: Ja, jag gick väl tre minuter tror jag. Klarade nästan halva tiden.

Kent: Ja, ja, men jag menar, hade du tränat regelbundet så hade inte det varit någonting för dig. Det visar bara att du inte tränar regelbundet.

Mathias: Nej det gör jag ju inte.

Kent: Men jag menar, är du ute och springer fem kilometer tre gånger i veckan så nog fan klarar du det bandet lätt som en plätt. Det är inte märkvärdigare. Men det är klart att man får offra det då. Så det är inga märkvärdiga tester egentligen, det tycker inte jag. För en kille, eller tjej, som är i 20-30 års åldern. [...] Har du kondis så klarar du det. Har du inte kondis så kan du inte skylla på att det är andra muskler.

Mathias: Nej det är klart.

Kent: Så att kondis, antingen har man det eller också har man det inte. Och det får man genom träning. Oavsett om du springer eller ror eller cyklar eller vad fan du gör. [...] Men just det att sänka dom fysiska kraven tror jag inte är en bra väg. För dom är inte så in i helvete höga. Inte när du är tjugo-tjugofem-trettio år. Då ska du klara det. Om du är intresserad alltså. [...] Det går inte att jämföra med elitnivå på något sätt. Utan det är ju det att du ska ha en god allmän kondition egentligen. Hyfsad styrka, inte bara sitter framför datorn hela tiden. Då kan jag tänka mig att det inte blir så mycket. Det blir mer tennisarm.

I likhet med Rolf menade Kent att det snarare är kondition än fysisk styrka som krävs för att klara såväl testerna som arbetet. Men till skillnad från Rolf var Kent angelägen om att under intervjun motverka idealiseringen av brandmän.

Viljan att avdramatisera föreställningarna om brandmän som extremt fysiskt starka och maskulina var även framträdande i intervjun med Ulf. Bland annat var han kritisk till hur dessa föreställningar reproducerades genom de skeptiska uppfattningar om kvinnliga brandmän som vissa av hans kollegor gett uttryck för:

Det har inte varit något stort motstånd här. Det är väl skeptiker kan man säga. Men det baserar sig nog mer på ”Om dom orkar” och ”Om dom håller”. Och det kanske bara är ett jävla gott självförtroende. Att man tror att man själv är så jädra bra men att inte tjejerna är det. Jag vet inte varför. Men det är klart, fysiken har ju gjort att vi inte är lika. Eller tjejer är lite svagare i genomsnitt. Men dom tjejerna som är starka är ju mycket starkare än svaga killar om man säger så.

Samtidigt som Ulf menade att fysisk styrka är viktigt inom yrket var han kritisk till fokuseringen på denna aspekt. För det första handlade det om att han inte uppfattade fysisk styrka som en avgörande skillnad mellan könen. Istället för att fästa vikt vid att ”tjejer är lite svagare i genomsnitt” betonade han att vissa tjejer kan vara mycket starkare än vissa killar. Det rörde sig alltså om en uppfattning om att det finns större variationer *inom* än mellan grupperna kvinnor och män. Härigenom motverkade han en reproducering av antagandet om brandmän som fysiskt starka *män* då detta antagande bygger på att kvinnor identifieras som de *andra*, de som saknar fysisk styrka. Ett sånt antagande såg han istället som ”ett jävla gott självförtroende”.

För det andra uppfattar jag att han var kritisk till en överskattning av fysisk styrka då det bidrog till att andra viktiga aspekter hamnade i skymundan. För honom var inte fysisk styrka eller kondition avgörande för en persons lämplighet som brandman. Istället ville han framhålla psykiska aspekter, exempelvis att ”ha lugn och ro i kroppen”:

Ulf: Det räcker inte att vara stark utan det ska ju vara självförtroende också. Att man inte hetsar upp sig i onödan. Det är viktigt.

Mathias: Självförtroende, eller vad sa du?

Ulf: Ja, självförtroende, att man tror att ”Detta kommer jag att klara”. Att även om det ser krisigt ut så får man liksom inte få panik för det utan man får fortsätta att gå på att ”Detta går bra”. Det räcker ju inte med bra kondition, krafterna tar ju slut om man är nervös om man säger så. Det tar nog mer kraft tror jag än själva arbetet, till slut.

Fysisk styrka som föränderlig eller statisk

Genom att lägga vikt vid andra aspekter, som exempelvis självförtroende, gav Ulf uttryck för en mer komplex förståelse av vad som bör ses som viktiga egenskaper. Det innebär också en nyansering av vad fysisk styrka innebär. Om den är relativ och beroende av andra förhållanden är det svårt att sluta sig till en persons lämplighet som brandman genom fysiska tester. Istället för denna statiska förståelse av fysisk styrka, som alltså till stor del präglat diskussionen kring kvinnliga brandmän, framhöll han en förståelse av fysisk styrka som en process, något föränderligt som är beroende av andra omständigheter. Det behövde inte heller röra sig om fysiska förändringar över längre tid. Likväl kunde det handla om att vikten av fysisk styrka kunde sättas ur spel från en situation till en annan, exempelvis genom nervositet.

Betoningen av fysisk styrka som något föränderligt framhölls, om än indirekt, även av Bengt. Samtidigt som han menade att god fysik var viktigt lade han inte så stor vikt vid de fysiska testerna vid rekryteringen. Istället betonade han vikten av att ha intresse för träning:

En viktig bit är att man har en bra fysik. Att man orkar med. Man får ju träna då så att man klarar det här. Men man har mycket med sig om man har en bra fysik. Plus att man då tycker att det är roligt att träna. Det är ju jobbigt för den som ser de där testen som kommer på hösten att ”Usch, nu kommer testen, nu måste jag träna så jag klarar den”. Det är värt mycket om man tycker det är roligt att springa och röra på sig. Så det är viktigt. Att man har en bra kropp.

Att ha ”en bra kropp” blev för Bengt ett ständigt pågående projekt och inte något man bevisat att man har genom att ha klarat rekryteringstesterna. Till viss del kan man kanske även göra en koppling till skillnaderna mellan fysisk styrka och kondition. Genom sin betoning av träning framförde Bengt en förståelse av ”bra fysik” som en process. Det var något som hela tiden måste (re)produceras. Det visade sig också att det inte var enbart fysisk styrka som han avsåg utan snarare kondition, vilket fås genom att ”springa och röra på sig”.

Synen på fysisk styrka som en process kom även till uttryck i intervjun med Torbjörn. När jag i början av intervjun frågade honom om vilka egenskaper han tyckte var viktiga hänvisade han delvis till de egenskaper som definierades i testerna. Men samtidigt var han kritisk till en sådan förklaring eftersom det var egenskaper som han menade att man kunde träna upp eller få genom erfarenhet:

Man får ha en viss fysik och ett visst psyke för att klara av det. Men det tränar vi ju. Man är ju liksom relativt fysisk stark då. Det ingår i testerna att man ska ha vissa värden. [...] Man ska ju orka lyfta ner folk och klättra upp för stegar, alla möjliga situa-

tioner man kan råka ut för då. Så att det är nog en rad egenskaper man bör ha. Men sen behöver man inte låsa sig vid alla. För det går ju liksom att träna upp eller lära sig vissa grejer efter man har kommit in. Det är ju som när du tar körkort att du är ju inte världens bästa bilförare bara för att du har det kortet om man säger så. Det lär man ju sig senare. Fast då i början kanske man kör efter omständigheterna eller förutsättningarna. Så när man är ny här så går man ju ofta med dom äldre gubbarna. Man växer ju in i yrket kan man ju säga.

I intervjun med Torbjörn blev det redan på ett tidigt stadium tydligt att han snarare var kritisk till rekryteringstesterna än villig att försvara och argumentera för dem. Han var angelägen om att betona att det är ”en rad egenskaper man bör ha” för vilka successiv träning och erfarenhet är avgörande. För honom handlade det om att växa in i yrket.

Men när vi senare under intervjun gick in på frågor kring kvinnliga brandmän slog han till en början fast att han var emot kvotering eftersom man ska ”kunna rycka in och hjälpa sina kollegor” eller, som i citatet nedan, att man ska ge tredje man samma förutsättningar. Det var alltså samma argument som återkom, att man ska orka dra ut en kollega, vilket jag diskuterat tidigare. Men några meningar senare blev det tydligt att han ville nyansera detta argument och förhålla sig mer diplomatiskt:

Torbjörn: Kravet är ju det alltså att det ska ju vara samma tester. Och det tror jag väl att det har varit. Dom som har varit i alla fall. Så dom inte tycker att man ska skilja på det. För den som vill bli räddad vill ju ha samma förutsättningar. Det hade jag själv velat i alla fall.

Mathias: Ja. Eller du menar att man ska ställa samma fysiska krav och sådär menar du?

Torbjörn: Ja. Men det måste dom ju känna själva också tycker jag. Det är klart. Man är ju olika här. En del gubbar är ju jättestarka liksom. Du vet dom håller på och tränar dag och natt höll jag på att säga. Så även om man inte har muskler så kan man ju lösa vissa problem ändå utan muskler. Det kan ju nästan vara bättre i många fall faktiskt. Att man inte slår sönder grejer! Eller om man kan göra en annan lösning på det. För jag menar, vi är ju olika vi som jobbar här nu också om man ska se det så.

Att Torbjörn förhöll sig kritisk till fokuseringen på fysisk styrka och istället ville betona en mångfald av egenskaper hänger troligen samman med att han själv inte identifierade sig som en av de ”jättestarka” gubbarna som ”tränar dag och natt”. Samtidigt verkade denna position vara något han måste försvara och ge legitimitet genom att hävda att man kan ”lösa vissa problem ändå” eller att ”det kan ju nästan vara bättre”. Detta antyder att det finns dominerande normer om att man bör vara fysiskt stark och att de ”jättestarka” anser sig leva upp till denna norm. Detta blir ännu tydligare om man jämför med exempelvis Rolf eller vissa insändarskribenter som inte verkade behöva ursäkta att de ansåg att fysisk styrka var bland det viktigaste.

Men Torbjörn hade inte bara en vilja att tona ner fokuseringen på fysisk styrka som det enda viktiga. Han var också direkt kritisk till vissa av sina kollegor som han menade handlade egoistiskt när de satsade på fysisk träning:

Det verkar som om dom bara går in för det snarare än jobbet nästan. Men jag hoppas ju att dom, innanför det där skalet, det är ju ett visst skal dom har, att det är liksom en annan tanke bakom det ändå. För man upplever det själv att dom nästan går in för det, att det är det viktigaste. Fast sen om det är sant eller inte, det vet jag ju inte. Man har ju inte frågat dom direkt. Dom vill väl motsvara den bilden som allmänheten har, eller hur de tror att man ska se ut eller ska vara. [...] Det är ju bra att vara tränad för arbetet också. Fast det kan nästan gå till överdrift tycker man. För jag menar, det är ju många här som inte ser ut så och dom löser ju uppgifterna minst lika bra. Så att det är ju inte bara musklerna man behöver ha heller. Det finns väldigt många olika typer av människor här. [...] Vissa kanske går in för träningen, att ”Här är så bra för här kan vi träna” och bara tänker på sig själv. Egoistiskt. För vissa utstrålar liksom det, så som jag upplever dom då. Sen får man ju hoppas att jag har fel. Men lite grann är det nog så ändå på något sätt.

Till skillnad från Rolf, som kanske i högre grad identifierade sig med föreställningen om brandmän som muskulösa män, föreföll denna föreställning upplevas negativt av Torbjörn. För honom kunde somligas vilja att ”motsvara den bilden som allmänheten tror att man ser ut” istället uppfattas hota den egna upplevelsen av yrkesrollen. Att han upplevde att vissa gick in för den fysiska träningen ”snarare än jobbet” visar också på hur en fokusering på fysisk styrka kunde uppfattas få negativa konsekvenser för yrkesutövningen. Fysisk styrka kan alltså inte bara förstås som en tillgång utan även som något vid *sidan* av ”jobbet”, ett konkurrerande intresse. Att somliga tenderar att likställa fysisk styrka med ”jobbet”, som i diskussionen om kvinnliga brandmän, kan ur denna synvinkel uppfattas som ett hot mot brandmäns yrkesutövning.

Denna uppfattning av yrkesrollen möjliggjorde även mer varierande uppfattningar om rekryteringstesterna och kvinnors potentialer:

Torbjörn: Men jag tycker dom där testerna, det är ju olika moment. Och jag menar, det måste ju vara en helhet dom ser på. Även om dom kanske inte lyckas montera ihop en liten grej på rätt sätt så tycker inte jag att dom bara borde kastas bort. För dom kan ha andra kunskaper. Eller att dom orkar springa fem kilometer på femton minuter säger vi. Om dom springer på sjutton minuter, varför ska dom sållas bort då? Det kanske dom kan träna upp sen då när dom väl kommer in.

Mathias: Vad tycker du att man borde se till i stället då?

Torbjörn: Det är nog mycket deras tankesätt, hur dom tänker kring jobbet. Men sen så måste dom ju ha vissa fysiska krav givetvis. Men som det är nu, i och med att det är så många sökanden, så kanske det har varit 10 killar och två tjejer. Då blir det ju att om man jämför dom, om dom är i samma ålder, så kanske det är killarna som på ett naturligt sätt har bättre fysik. Med den kroppsbyggnad som man har då som kille. Dom faller ju bort på dom grenarna med en gång då. Fast dom kanske har andra teoretiska kunskaper och praktiska, löser problemen på ett annat sätt. Så det kan ju vara lite av det som har gjort att dom inte har kommit med. I och med att det är så många att ta av så att säga. Och då har dom bara gått efter dom tio översta. ”Dom som har bästa testresultaten dom tar vi”. Fast dom kanske inte har varit helt perfekta på dom andra grejerna.

Mathias: Men hur tror du att du skulle reagera ifall det var någon kvinna då till exempel som hade klarat testerna men som kanske inte var bäst på dom fysiska testerna men som man ändå tar in?

Torbjörn: Ja, jag sa ju i och för sig förut att det ska ju vara samma krav. Fast man behöver ju inte vara så där exakt på om det liksom skiljer någon minut. Om dom nu liksom orkar springa fem kilometer, då tycker jag liksom att om man springer på 17 minuter eller på 15 minuter, det tycker inte jag har någon betydelse. Men man får se från fall till fall där.

Torbjörns uppfattning om att man vid rekrytering borde se till helheten och lägga mindre vikt vid resultaten från de fysiska testerna har stora likheter med argument som förts fram i debatten. Uttalanden som ifrågasätter fokuseringen på fysisk styrka har då ofta fått kritik eftersom de uppfattats som pläderingar för kvotering. Citatet ovan är dock ett exempel på att kritiken av kvotering och kritiken av fokuseringen på fysisk styrka inte behöver ta ut varandra. Visserligen nämnde Torbjörn att det kanske kunde verka motsägelsefullt att han sagt ”att det ska ju vara samma krav” samtidigt som han menade att man inte borde behöva ”vara så där exakt”. Men egentligen behöver det inte vara motstridigt. Att Torbjörn var kritisk till fokuseringen på fysisk styrka hänger samman med att det i viss mån stred mot hans uppfattning om yrkesrollen och vilka egenskaper en brandman borde ha. Det handlade även om att han hade en annan förståelse av fysisk styrka, en förståelse som betonade dess beroende av successiv träning. För honom, liksom för exempelvis Bengt, har inte brandmän visat att de är ”unika” genom att ha klarat testerna. Istället får brandmän möjlighet att bli ”unika” tack vare de schemalagda träningspassen under arbetstid. Att testa en persons fysiska styrka vid rekryteringstillfället kan, mot denna bakgrund, bara ge en begränsad inblick i dennes lämplighet som brandman. I detta perspektiv handlar det inte om en plädering för kvotering, alltså att kraven skulle sänkas för att öka andelen kvinnor. Istället handlar det om ett ifrågasättande av rekryteringskravens berättigande. Det handlar om huruvida fysisk styrka bör ses som det viktigaste för yrkesutövandet och hur man i så fall ska kunna tillgodose detta vid rekryteringen.

Flera av de intervjuade problematiserar och kritiserar alltså fokuseringen på fysisk styrka. Kent menade exempelvis att det helt enkelt handlade om ”god allmän kondition”. Kanske skulle han ha hållit med Ulf om att hävdandet av brandmän som unika vad gäller fysisk styrka snarare handlar om en *vilja* att vara unika, eller som han uttrycker det, ”att det kanske bara är ett jävla gott självförtroende”. Istället ville Ulf framhålla andra aspekter som centrala, exempelvis att hålla sig lugn och förlita sig på sina erfarenheter. Bengt däremot framhöll något som kanske borde vara ganska självklart, nämligen vikten av att ha intresse för träning. Han menade att vissa av hans kollegor inte var så ”träningvilliga” utan istället ”sitter och tittar på TV under tiden dom andra tränar”. Dessa olika synvinklar problematiserar hur man bör hantera vikten av fysisk styrka vid rekryteringen.

Alla instämde dock inte i det kritiska förhållningssättet till rekryteringstesterna. Rolf verkade exempelvis inte vilja se det som problematiskt att anta att fysiska tester skulle kunna säga något om en persons lämplighet som brandman i ett långsiktigt perspektiv. Istället hävdade han att det fanns en direkt koppling mellan en persons resultat från rekryteringstesterna och möjligheten för denne att bibehålla fysisk kapacitet under sitt yrkesverksamma liv:

Anledningen till att dom är ställda hårt det är ju att man ska ha en fallande kurva att luta tillbaka till. Man var snäll mot några och lät dom komma in. ”Dom kan träna upp sig när dom kommer in”. Men det är precis dom som man har bekymmer med varje år på dom årliga rökdykartesten. För dom har inte hållit måttet. Och så har dom fått tre månader på sig att träna och så vidare, annars får dom en annan position inom förvaltningen eller på annan plats inom kommunen. Och det är inga jättekrav som krävs för den årliga rökdykartesten. Den är inte besvärande. Däremot nyanställningstesten, när du blir nyanställd, dom är stentuff idag jämfört med 20 år sedan. Och då var dom ändå hyfsat tuff förr, för 20 år sedan.

Rolf gav uttryck för en statisk förståelse av rekryteringstesterna. Genom att sätta kraven högt skulle man kunna garantera att de anställdas ”fallande kurva” inte kan komma att understiga de årliga grundkraven. Att vissa av Rolfs kollegor haft problem med de årliga grundkraven tolkade han som beroende av att man inte ställt tillräckligt höga krav på dem vid rekryteringen. Hans resonemang är problematiskt då det innebär att man genom tester skulle kunna sluta sig till en persons fysiska kapacitet drygt 30 år framåt i tiden.

Till skillnad från exempelvis Torbjörn och Ulf utelämnade alltså Rolf sociala faktorer och andra omständigheter som, även på ganska kort tid, skulle kunna förbättra eller försämma en persons fysik. Man kan även ifrågasätta vilka konsekvenser denna föreställning i sig kan få för kollegornas möjlighet att bibehålla god fysik. Kan positioneringen av vissa kollegor som rekryterade på oskäligen grunder och fysiskt svaga ha gynnat dessa personers

möjlighet att bibehålla god fysik? Vilken inverkan kan det få för en persons träningsvilja?

Som jag tolkar Rolf handlar det kanske inte heller om en övertygelse om att rekryteringstesterna skulle kunna garantera bibehållen fysik. Snarare handlade det om att han försvarade att kraven på fysisk styrka vid rekryteringen bör vara höga. När jag ställde en följdfråga till hans resonemang i citatet ovan visade det sig att han inte var beredd att helt och hållet ställa sig bakom argumenten:

Mathias: Men menar du att det kom in folk som inte riktigt höll måttet då eller?

Rolf: Nja. Lite så. Eller jag ska inte säga något eftersom jag inte har det hundra på pappret. Men lite så.

Trots att Rolf först hävdade att det fanns tydliga samband mellan rekryteringstesterna och möjligheten att bibehålla godtagbar fysik blev det senare oklart om han hade grund för dessa argument. Från att ha hävdad att vissa kollegor hade bristande fysik och att detta berodde på att kraven varit för lågt ställda vid rekryteringen blev han istället osäker. Det verkar som om han kunde *tänka* sig att det var så. Utifrån hans förståelse av testerna blev det en möjlig tanke. En annan orsak till att han blev osäker kan ha varit att min fråga gjorde det tydligt att hans argument för höga fysiska krav samtidigt innebar kritik av vissa kollegor. Som jag nämnt tidigare är detta något man verkar vara försiktig med och kanske är det därför Rolf blev mer vag.

Avslutning

Att det främst är fysisk styrka som uppfattas och används som argument mot fler kvinnliga brandmän kan kopplas till föreställningar om att brandmän är män som har exceptionellt hög fysisk styrka. Enligt min tolkning av materialet kan denna förståelse av yrkesrollen sägas vara *hegemonisk*. Det innebär att andra förståelser underordnas och att det görs anspråk på att den är sann. Det är en förståelse som man verkar tvingas att förhålla sig till. I materialet antyds detta då framhållandet av fysisk styrka som centralt görs till en självklarhet. Andra aspekter uttrycktes som om de vore alternativ som *också* kunde vara viktiga.

I detta kapitel har jag försökt visa hur jämställdhetsfrågan utmanar detta förhållande mellan olika förståelser av yrkesrollen. Då frågan exempelvis synliggjort att det tillämpas olika tester och krav i olika kommuner har vikten av fysisk styrka problematiserats. Detta har bland annat gjort det möjligt att förlöjliga andra stationers fokusering på fysiska tester. Jag tänker då exempelvis på Södertörn som upplyste sina sökanden om att de inte simmade till sina larm, vilket var en kritisk kommentar till Stockholms tillämpning av simtester.

En anledning till att frågan om kvinnliga brandmän har medfört ifrågasättanden är att vikten av fysisk styrka motiveras genom ett cirkelresonemang. Testernas höga krav har motiverats av att arbetet är krävande. Hur krävande arbetet är har i sin tur ansetts vara belagt av de höga testkraven. I vissa delar av materialet skönjs hur det på detta sätt är testerna snarare än arbetet som ligger till grund för uppfattningen om vikten av fysisk styrka. I sin insändare menade exempelvis signaturen "Linus Pråme" att brandmän visat att de är unika genom att ha klarat *testerna*, inte genom att utföra sitt arbete. Då Rolf diskuterade problemen med sänkta testkrav tog han några kollegor som exempel. Han menade att det hade ställts för låga krav på dem vid rekryteringen och att det senare visade sig att de inte höll måttet. Men vad han såg som problemet var deras prestationer vid de årliga testerna, inte hur väl de utförde sitt arbete.

Då fysisk styrka varit det främsta argumentet mot kvinnor som brandmän har det uppstått frågor kring överensstämmelsen mellan arbetets och testernas krav. Det är detta uppmärksammande av ovissheten kring vilka krav arbetet egentligen ställer som ligger till grund för debattens fokusering på kvotering. Att det behövs vetenskapliga grunder för rekryteringskraven har uppfattats som att man vill sänka kraven för att få in kvinnor. Men samtidigt som kraven på vetenskapliga grunder för rekryteringskraven kan kopplas till jämställdhetsfrågan är det en problematik som existerat oberoende av denna fråga. Vad som skett genom frågan om ökad jämställdhet är istället att problematiken blivit kritisk och svår att ignorera, vilket i högre grad varit möjligt tidigare.

Avfärdandet av problematiken som en jämställdhetsfråga, i bemärkelse av en utifrån påtvingande kraft och oväsentligt för brandmäns arbete, kan tolkas som ett försök att bevara förståelsen av fysisk styrka som central och stärka dess hegemoni. Mot denna bakgrund kan en anledning till somligas motstånd mot jämställdhetsfrågan vara att den utmanar föreställningar om vikten av fysisk styrka. En annan kan vara dess ifrågasättande och utmanande av brandmäns tolkningsföreträdare, exempelvis gällande vilka krav arbetet ställer på fysisk styrka.

Antagandet om att det krävs kvotering eller sänkta krav för att få in kvinnor reproducerar samtidigt förståelsen av brandmän som extremt fysiskt starka män. Den fortgående ensidiga debatten *mot* det antagna "hotet" om kvotering har reproducerat förståelser av kvinnor som *de andra*, de som saknar styrka och förmåga att arbeta som brandmän och som därför antas måste kvoterats in. Slutsatsen är alltså det samma som utgångspunkten: endast män kan bli brandmän. Men det är inte heller vilka män som helst, utan unika män. Dessa definieras ut genom att kontrasteras till andra män som exempelvis manliga poliser. På detta sätt kan debatten om ökad jämställdhet sägas ha kommit att både utmana och reproducera förståelser av brandmannayrket som krävande fysiskt starka män.

Samtidigt kan de intervjuades berättelser utmana denna förståelse. I vissa intervjuer framträdde en vilja att ifrågasätta betoningen på fysisk styrka. Som jag tolkar det handlar det om att man hade en förståelse av yrkesrollen som inte stämde överens med den dominerande förståelsen. Istället under-

ordnas den egna förståelsen eller till och med förnekas. Detta kommer främst till uttryck i intervjun med Torbjörn som antydde att hans förståelse av yrkesrollen inte präglade verksamheten.

Men kritiken av fokuseringen på fysisk styrka framkommer även i flera av de övriga intervjuerna. Liksom i intervjun med Torbjörn framträdde varierande förståelser av fysisk styrka som gjorde att den kunde betonas som något föränderligt och processuellt. Det kunde exempelvis handla om att tona ner vikten av fysisk styrka i förhållande till vikten av erfarenhet och förmågan att hålla sig lugn. Dessa förståelser får i berättelserna samsas med tydliga avståndstaganden mot kvotering och sänkta krav. Så som jag tolkar det hänger dessa motstridigheter samman med huruvida de intervjuade talade i sammanhanget av jämställdhetsfrågan eller utifrån sina erfarenheter och upplevelser av yrkesrollen. Ett genomgående tema som är kopplat till dessa sammanhang är betoningen av fysisk styrka och kondition. Då de talade i jämställdhetsfrågans sammanhang och exempelvis förde fram argument mot kvotering var det fysisk styrka som betonades. Som brandman skulle man orka dra ut en kollega och bära slangväskor. Men då de diskuterade mer öppet utifrån sina egna erfarenheter var det istället vikten av kondition som framhölls.

Visserligen kan det vara svårt att avgöra vad som är kondition och vad som är fysisk styrka. Men i detta sammanhang finns det en viktig skillnad mellan begreppen. Detta eftersom de kan sägas vara kopplade till förståelser av kön, vad som ses som kvinnligt och manligt. Fysisk styrka associeras i högre grad med män och manlighet. Att som kvinna vara fysiskt stark kan däremot uppfattas som något okvinnligt och negativt (jämför Ericson & Rutström 2000). Jag vill samtidigt betona att jag inte menar att kvinnor inte skulle kunna ha fysisk styrka. Det handlar istället om att det finns en *vilja* att fysisk styrka ska vara förbehållet män. Kvinnors fysiska styrka omnämner man hellre som kondition, att exempelvis vara uthållig och spänstig. Och eftersom kondition inte heller ses som något omanligt öppnar denna förståelse av yrkesrollen upp för mer nyanserade förståelse av rekryteringskraven och jämställdhetsproblematiken. Kvinnor *kan få vara* brandmän eftersom de *kan få ha* kondition.

4. Vägen till yrket

Jag valde att inleda intervjuerna med frågor kring de intervjuades bakgrund och hur det kom sig att de började arbeta som brandmän. Genom att börja med öppna frågor hoppades jag att redan inledningsvis kunna uppmuntra de intervjuade att berätta fritt. Det gav möjlighet för dem att leda in samtalet på teman som de själva kände var angelägna och som jag kanske inte haft en tanke på. Utifrån mina problemställningar och de frågor som formulerats i intervjumallen kunde jag sedan ta upp vissa teman och be de intervjuade att fördjupa vissa tankegångar. Det kunde exempelvis handla om yrkets historia, syn på yrkesrollen eller jämförelse med andra yrken.

Att börja intervjun med frågor kring deras bakgrund var också en möjlighet för de intervjuade att presentera sig själva. Istället för att uttala sig som representanter för räddningstjänsten främjade det mer personliga förhållningssätt. I detta kapitel hoppas jag kunna ta till vara på detta och närmare presentera de personer jag intervjuat. För att värna om de intervjuades anonymitet har jag dock valt att använda andra namn än de som använts i övriga kapitel.

De intervjuades berättelser om sin väg till yrket anknyter i hög grad till de rekryteringsfrågor jag behandlat i föregående kapitel. Perspektivet är dock ett annat. Medan jag i de föregående kapitlen behandlat framställningar av rekryteringen som gjorts i samband med att frågan om ökad andel kvinnliga brandmän aktualiserats kommer jag i detta kapitel att främst fokusera på de intervjuades personliga erfarenheter. Som jag nämnt i föregående kapitel blev framställningarna mer nyanserade på ett personligt plan och detta gäller även rekryteringen. Medan de på ett allmänt plan kunde stödja den statistiska förståelsen av rekryteringskraven som präglade debatten om kvinnliga brandmän problematiserades denna förståelse av deras personliga erfarenheter. I detta kapitel kommer jag alltså uteslutande att behandla intervjumaterialet och de möjligheter som deras personliga erfarenheter ger till mer nyanserade inblickar i vilka som rekryteras som brandmän.

Att vara uppväxt på en brandstation

Jag tror inte det är så många tjejer som tänker så [att de skulle vilja bli brandmän]. Och jag tror inte det är vanligt för killar heller. Man märker ju att det är många barn till gubbar eller äldre herrar som tänker i dom banorna att de över huvudtaget vill bli brandmän. Jag hade ju inte en tanke på det själv. Utan det var ju en ren tillfällighet. [...] Sen är det klart att det har ju inte funnits någon brandmannautbildning heller, så som det kommer att bli nu. Så det har ju bara varit att söka. Och det är ju inget dom har behövt annonsera om heller. Utan det har ju varit så jädra mycket sökanden att det skött sig själv.

Citatet ovan är hämtat från en del av intervjun med Erik då han diskuterade kring kvinnliga brandmän. Han funderade då på varför det fanns så få kvinnor inom yrket och varför han inte heller trodde att det skulle finnas så många i framtiden. En anledning som han kunde tänka sig var att yrket ofta gått i arv från far till son och att det i övrigt kanske är få som ”tänker i dom banorna att de över huvudtaget vill bli brandmän”.

Att yrket tenderat att gå i arv nämns i flera av intervjuerna. Med ett undantag hade samtliga av de intervjuades yrkesval varit beroende av kontakter med personer inom yrket. Det rörde sig om fäder, vänner eller att tanken väckts då de inom andra yrken kommit i kontakt med personer från räddningstjänsten. Undantaget är Lars. Han menade att det visserligen var något av en barndomsdröm, men samtidigt kunde han inte precisera vad som väckt tankarna om att bli brandman:

Jag har aldrig känt någon här på brandkåren. Men det är klart att när jag var mindre så bodde vi faktiskt nära en brandstation. Och det är ju klart att alla barn är ju intresserade av brandbilar. Eller dom flesta tycker det är spännande. Så där var man ju ibland och såg bilarna åka förbi. Så det är ju lite av den här drömgrejen kanske. Det kanske började där. Men nu minns jag inte direkt. Men man tyckte ju det var väldigt kul med dom här bilarna och det. Det är ju typiskt ett sånt yrke som barn dras till. Eller det är ju ett populärt yrke som många har lite drömmar om att få bli om man säger så. Men jag kan inte minnas att jag kom i kontakt med någon då. Det kanske var någon skogsbrand eller något man fick hjälpa till att släcka någon gång. Men det är nog inte det som har dragit mig till yrket ändå. Det är nog mest det där att man gärna vill hjälpa folk. Och det är ju lite tufft jobb också. Man är stolt över sitt jobb på något sätt.

Som jag kommer att visa i detta kapitel verkar vägen till yrket annars vara beroende av personliga kontakter. Erik menade exempelvis att det var ”många barn till gubbar” som blev brandmän och tre av de jag intervjuat kan också sägas ha ärvt yrket från sina fäder. Liksom i nedanstående citat från intervjun med Ove menade man att man hade varit ”uppväxt med det”:

Ove: Jag är uppväxt med det kan man säga. Min pappa var först brandman, sen brandförman och sen brandmästare. Så man var ju ofta där och hälsade på. Och på så sätt blev man intresserad och tyckte att det var intressant och spännande. Så det var ju många dagar efter skolan som man gick och hälsade på farsan när han jobbade. För dom jobbade ju alltid dygn då. Jobbade ett dygn och var ledig ett. Så då gick man bort dit efter skolan och så var man där lite. För man kände ju dom som jobbade där, med julfester och allting. Så man är nästan uppväxt på brandstationen. Så det var där intresset började. Redan då hade jag ju hela tiden det i tankarna. Att ”Brandkåren, någon gång ska det bli!”. Så efter skolan så började jag jobba på en fabrik. Det var ju det

att dom ville att man skulle ha ett yrke i botten. Det var ju så på brandkåren då. Alla skulle kunna något innan. Det var inte bara att komma och börja direkt efter skolan. Utan militärtjänsten var ju nödvändig och så skulle man ha ett yrke i botten. Så sen när jag hade gått yrkesskola på fabriken så sökte jag in och kom in. Det var ju som för många här, eller vi som började förr i tiden, att det gick ju i arv. Man hade fäder eller någonting, släktingar och så.

[...]

Mathias: Men hur upplevde du det när du började? Kände du att du kände till det mesta innan?

Ove: Jag hade det ju mycket lättare tack vare att jag kände ganska mycket folk på brandkåren. Tack vare att min pappa hade varit där. Och jag kände ju till vissa rutiner. Visste ungefär hur dom jobbade. Men det är klart, jag hade ju aldrig rökdykt och aldrig gjort sånt där med att klättra i stegar och så. Men jag tycker att jag kom väldigt lätt in i det i alla fall. Jag hade ju inga större problem med någonting.

Som Oves berättelse visar kunde kontakten med brandmannayrket under uppväxten ge värdefulla inblickar i yrket och kunskap om viktiga meriter. Men detta behövde inte leda till en vilja att arbeta som brandman:

Daniel: Min farsa var deltidbrandman i många år. Så jag har väl växt upp med det. Men jag hade inga planer på att bli brandman heller. Utan jag utbildade mig till elektriker och gjorde lumpen och jobbade ett tag som elektriker. Sen var det slut på jobb och så sökte dom folk här. Så då sa farsan till mig att ”Du kan väl prova”. Och på den vägen är det då. Så då började jag på deltiden. Och efter ett år så fick jag vikariat och sen har det gått där-efter.

[...]

Mathias: Men du kände till en hel del om yrket innan?

Daniel: Jo. Man har ju hängt nere vid brandstationen med farsan där. Så det är ju ingen nyhet direkt.

Inte heller Anders hade haft planer på att bli brandman trots att han var ”uppväxt med det”:

Min far har jobbat här sedan han var 18-20 år eller något. Så jag har alltid varit uppväxt med det. Jag har varit både på denna stationen och den gamla stationen inne i stan. Men när jag sökte till gymnasiet så tänkte jag det att ”Nej, jag ska nog bli polis”. Det var mitt mål. Och det minsta kravet för att få läsa till polis var att läsa två år ekonomisk. Det var det man hade mest nytta av om man skulle bli polis. Så då läste jag det. Lite halvhjärtat kanske. Det var mycket annat som var skoj. Jag fick jobba på en livsmedelsbutik som kvällskille, på helger och efter skolan på kvällarna och så. Och det var väl mer skoj då. Så läsningen blev inte så där lysande. Jag blev godkänd, men det var inte mycket mer. Och

sen lade jag väl det med polis på hyllan. Jag var där och gjorde någon praktik. Tyckte väl att det var skoj. Men det blev inte mer än så. Och sen sökte jag ju hit då, när jag hade tagit körkort. För dom sökte aspiranter till deltiden. Och till slut fick jag en tjänst på deltid som aspirant. Blev anställd och utbildad. Sen gjorde jag lumpen. Var tjänstledig här ett år. Och den gjorde jag på flyget som brandman och ambulansman. [...] Och sen så sökte jag som sommarvikarie några år senare. Och sen höll jag på som vikarie [i nästan tio år innan jag fick anställning].

Som Erik menade i det citat som inledde avsnittet kan släktband vara en viktig bakgrund till att man blir brandman. Den nära kontakten med yrket kan exempelvis som för Ove bidra till en målinriktad vilja redan i tidig ålder. Men att döma av Daniels och Anders berättelser kan yrket också gå i arv som av en slump snarare än av en målinriktad vilja. Genom kontakten under uppväxten är det ett yrke man har begrepp om och som därigenom blir ett valbart alternativ. För Daniel verkade det ha varit behovet av ett arbete som gjorde att han började som brandman. För Anders kan det ha blivit ett alternativ till polisycket.

Att brandmannayrket många gånger verkar gå i arv kan även bero på att man som son eller dotter till en brandman har fördelar genom sina kontakter med personer inom räddningstjänsten. Kanske anställer man hellre personer man har kontakt eller känner samhörighet med. Kanske kan det också vara svårare att neka dessa personer en tjänst. Men i materialet finns inget direkt stöd för sådana tolkningar. De intervjuade vill heller inte ge intrycket av att så skulle vara fallet. Onekligen har dock de personliga kontakterna stor betydelse. Inte bara då de ger inblick i yrket utan även då de, som i Daniels fall, kan innebära att man har personer som kan ge råd och uppmuntran.

Det visade sig dock inte vara så enkelt att det enbart skulle vara fördelar med att ha varit uppväxt på stationen. För en av de intervjuade var släktbanden istället något han upplevde som ett hinder:

Brandman: Jag hade ju min far här och det var inte till min fördel när jag sökte tjänst. För dom hade anställt flera stycken här innan mig då.

Mathias: Så det var svårare att komma in då?

Brandman: Ja, för mig var det det. Dom kunde inte motivera varför jag inte skulle kunna ha fått en tjänst tidigare. Dom sa att "Vi vill inte ha en sån till". Såna motiveringar har det varit. Så det var många konstiga vägar med det. Så jag hade inga fördelar av det. Och det kan jag ju köpa också. Det är klart att man inte ska ha fördelar för att ens pappa eller någon släkting jobbar här. Men man ska ju inte ha nackdel av det heller. [Sen är det konstigt för] då när man var vikarie så var det ju fem man i tjänst. Det är ju minimistyrka. Men nu när man är anställd så är det ju sju man i tjänst i stort sett, förutom semesterperioder och några enstaka gånger till. Så då dög jag inte när det var fullt med folk. Men när det var lite folk på sommaren så dög man, när det inte

fanns några andra möjligheter. Och då blev man ju utsatt för det man blev utsatt för. Det gick ju inte att kliva åt sidan då. Oftast inte åtminstone.

Upplevelsen av att släktbanden var en nackdel skulle kunna tolkas som ett uttryck för att rekryteringen har förändrats. Som Ove berättade i ett tidigare citat var det vanligare förr att yrket gick i arv. Efterhand har rekrytering blivit mer strukturerad och betydelsen av att ha en släkting i yrket har fått konkurrera med andra aspekter som man ansett meriterade de sökande. Kanske har man också velat motverka släktbandens betydelse, vilket antyds i citatet ovan.

Idrottsintresse

Arbetet som brandman innebär till stor del fysisk träning och som jag diskuterat tidigare är intresset för idrott något som värdesätts. I alla fall av vissa. En del brandmän engagerar sig också i idrottsliga sammanhang utanför arbetstid. Därigenom kan idrotten vara en möjlighet för utomstående att träffa personer från räddningstjänsten vilket i sin tur kan väcka ett intresse. Så var exempelvis fallet för Göran som tidigare inte haft någon tanke på brandmannayrket. Han ville arbeta med något som anknöt till hans idrottsintresse och då han inom idrotten träffade en ambulanssjukvårdare började han fundera på brandmannayrket:

Göran: Jag träffade en kille inom handbollen som jobbade som rödakorsare. Och han berättade lite om jobbet. Jag var väl 15-16 år, ungefär när jag började på gymnasiet. Så jag funderade på gymnastiklärarutbildning. Eller så blev det brandman då. Men gymnastiklärarutbildningen på GH hade så höga krav så innan lumpen så tog jag tag i detta. Och så verkade det trivsamt. Dels sjukvårdsbiten, att man får hjälpa folk. Och sen kamratandan och gänget och detta.

Mathias: Men du kände till lite om det innan då?

Göran: Nej, inget speciellt. Men man fattade att man skulle släcka bränder.

Mathias: OK. Men du hade funderat på det innan du träffade honom?

Göran: Nej, det var nog först efter det att jag kom i kontakt med honom.

Görans erfarenhet antyder vilken betydelse idrotten haft för rekryteringen av brandmän. På samma sätt som yrket gått i arv mellan släktingar kan idrotten ha fungerat som en social miljö där yrket kan sägas ha överförts mellan olika medlemmar. Enligt Göran var det dock vanligare förr:

Om man går tillbaka till sextiotalet så skedde rekryteringen mycket via idrotten. Så har det ju varit jättemycket. Fast idag är

det inte lika mycket. Man har bredare vy på det nu. Kraven har ökat, de är högre ställda idag.

Att idrottslig bakgrund var mer vanligt förr återkom i intervjun med Ove. Enligt honom hade det fått minskad betydelse efterhand som rekryteringen och förutsättningarna inom idrotten förändrats:

Det är ju mer på dom senare åren som dom ställer andra krav. Förr var det ju det att man skulle ha ett yrke i botten. Och nio av tio av dom som började förr var idrottsmän som idrottade aktivt. Eller att man hade en pappa eller någonting. Men dom flesta killarna var idrottsintresserade. Idag är det inte alls på samma sätt. Jag menar när jag började, i min kurs på tolv stycken så var det åtta i alla fall som hade spelat något, kanske handboll eller fotboll och så. Det var ju till och med landslagsspelare och en del spelade i allsvenska lag. Sånt finns nästan inte nu. Det är ju det att idrotten är ju en heltidssysselsättning nu. Dom som spelar fotboll och handboll och så på elitnivå dom tjänar ju 25-30 000 i månaden ändå. Men det kunde dom ju inte leva på förr och då var det brandkåren. Och det var väl det att det var mycket lagidrottsmän. Dom spelade i lag. Och det är ju samma här att man är ett lag som ska fungera ihop.

Även om det inte var lika vanligt att professionella idrottare sökte sig till brandkåren verkade idrottsintresse ändå kunna ha varit en viktig anledning till att man sökte sig till yrket. Det handlade då kanske inte främst om att försörja sitt idrottsutövande, vilket Ove menade var fallet för elitidrottsmännen förr. I stället kunde det handla om att man såg brandmannayrket som en möjlighet att få utlopp och användning för sitt idrottsintresse. Ove antydde detta då han menade att det fanns likheter med lagidrotten eftersom arbetet som brandman till stor del handlade om att samarbeta i grupp, ”man är ett lag som ska fungera ihop” (jämför Brandmannen 2000 nr 1, s. 22). Denna liknelse kom även till uttryck i intervjun med Erik:

Det är ju perfekt för en kille som är intresserad av att träna och som håller på och dyker och allt detta. Jag spelade ju fotboll innan jag började på brandkåren. Och det är ju lite samma grej, med gemenskapen i omklädningsrummet efteråt och så. Jag spelade även fotboll i korpen och hockey-bocky på vintrarna och så där. Det blir ju lite samma grej. När man blir för gammal då för att vara med i fotbollslaget, för det blir man ju rätt kvickt, vid trettio-trettiofem, då blir detta lite samma grej. Det är ju samma tjöt här som det är i omklädningsrummet på ett fotbollslag till exempel. Det är väl den biten som också är en viktig grej tycker jag. Att det är samma här, man går nära inpå varandra hela tiden.

Enligt Erik är brandmannayrket ett perfekt yrke om man är idrottsintresserad. Men han lade inte tonvikten vid att fysisk träning och idrott var en del av yrket. Istället betonade han att det sociala umgänget hade stora likheter

med förhållandena inom exempelvis ett fotbollslag. För Göran var det också just lagandan och gemenskapen som han såg som attraktivt med yrket:

En anledning till att jag sökte det var ju gemenskapen. Grupparbetet. Att man gör ett jobb tillsammans. Att det är go lagandan och hela den biten. Och jag visste ju om att den fanns när jag kom hit.

Att idrotten till viss del kan sägas ha fungerat som en rekryteringsbas för brandmannayrket kan utifrån de intervjuades berättelser förstås som en följd av att yrket har stora likheter med en lagsport. Men att yrket har likheter med en lagsport kan samtidigt förstås som ett resultat av att idrotten fungerat som rekryteringsbas. De personer som kommit i kontakt med yrket genom idrotten kan, liksom Göran, ha fått intryck av att det är ”go laganda” och därför sökt sig till yrket. Den sociala samvaron har då förväntats vara densamma som inom lagsporter. Erik menade exempelvis att det var ”en viktig grej” att det var ”samma tjöt här som det är i omklädningsrummet på ett fotbollslag”. På detta sätt kan den sociala samvaron ha blivit lik den sociala samvaron inom lagsporter just eftersom den förväntats vara det. Yrkets likhet med en lagsport behöver därför inte vara en självklarhet eller ses som något oföränderlig. Istället kan det sägas ha reproducerats som nära knutet till idrotten av flera olika anledningar, varav en är att det funnits viljor och förväntningar om att det ska vara så.

Tidigare yrken

Ove nämnde i ett tidigare citat att man förr krävde att de sökande hade ”ett yrke i botten”. Självs hade han löst det genom att börja jobba på en fabrik där han fick en yrkesutbildning. Vikten av tidigare yrkeserfarenheter nämndes också i flera andra intervjuer. Men de omnämndes då inte som direkta krav. Istället menade man att yrkeserfarenheter kunde vara meriterande. Detta framkom bland annat i intervjun med Mats som även gav några exempel på vilka yrkeserfarenheter som uppskattades:

Yrkeskunnande har ju alltid varit populärt. Det ska ju finnas alla sorter. Elektriker och snickare och bilmekaniker och så.

Som Mats nämnde verkar det främst ha varit erfarenheter från praktiskt inriktade yrken som efterfrågats. Detta kan hänga samman med att det inte funnits någon mer omfattande utbildning för brandmän. Istället har man efterfrågat personer med kunskaper på olika områden som därigenom kunnat komplettera varandra, vilket Mats antydde med att ”det ska ju finnas alla sorter”.

Ungefär samma yrken nämndes av Jan. En anledning till att dessa yrken var meriterande var enligt honom att man ville att personalen själva skulle kunna sköta om stationen:

Det har ju varit lite så när man kommer in på brandkåren att det har haft med yrke att göra, alltså vad du har haft för yrke tidigare. Elektroniker är bra. Snickare är bra. Målare är bra. För man målade och tapetserade på logement och så förr. Men det görs ju inte så mycket nu. För nu äger ju kommunen huset och dom kommer hit och fixar mycket. Men vi gör en del själva fortfarande.

Även om Jan, liksom Ove, menade att det främst var förr som yrkeserfarenheter efterfrågades verkade det fortfarande ha haft betydelse för vilka som anställdes som brandmän. Merparten av de intervjuade, varav vissa anställdes under 1990-talet, hade tidigare yrkeserfarenheter. Det rörde sig om praktiskt inriktade yrken som snickare, bilmekaniker, lastbilschaufför och elektriker liksom arbete i livsmedelsaffär och på fabrik. Att erfarenheter från vissa yrken haft betydelse behöver dock inte innebära att man officiellt krävt vissa yrkeserfarenheter vid rekryteringen. Istället kan det, som Mats och Jan påpekade, bero på att vissa yrken anses meriterande då de ger praktiska erfarenheter på områden som är relevanta för arbetet som brandman (jämför Andersson M. (m.fl.) 1996).

Jan hade själv arbetat som lastbilschaufför en längre tid. Han började fundera på brandmannayrket efter att han fått inblick i yrket genom sin granne som arbetade som brandman. Grannen uppmuntrade honom att söka och yrkeserfarenheterna som lastbilschaufför visade sig då vara meriterande:

Jan: Min granne jobbade ju här då och vi umgicks en hel del. Så han berättade vad som hände här inne och det verkade roligt och intressant tyckte jag. Så då sa han det att ”Vi behöver vikarier nu på sommaren, så stick in till chefen och säg att du är intresserad om du känner för det.” Så då gjorde jag det och så sa han att ”Du kan börja på måndag.” Och det var måndagen efter i stort sett. Jag körde lastbil på den tiden. [...] Och det tyckte jag var bra. För chaufför ska man ju kunna vara när man har körkort på räddningstjänsten.

[...]

Mathias: Vad var det du fastnade för då?

Jan: Ja, det verkade ju spännande. Och sen är det ju alltid roligt att kunna hjälpa folk när dom är i nödsituation. Det kändes som att kan man göra det så känns det ju bra.

Jans erfarenhet är ytterligare ett exempel på betydelsen av kontakter med personer inom räddningstjänsten. Men för honom var det inte genom släktband, idrotten eller tidigare yrken som han fått denna kontakt, utan genom en granne. Samtidigt hade hans tidigare yrke betydelse eftersom han kunde antas vara en bra chaufför.

En annan anledning till att tidigare yrkeserfarenheter verkade ha haft betydelse för vilka som kan tänkas bli brandmän är att vissa yrken ger större möjlighet till kontakter med räddningstjänsten. Liksom idrotten kan vissa arbeten vara en väg till yrket för de personer som inte varit ”uppväxta med

det”. Mats hade exempelvis inte haft en tanke på brandmannayrket innan han genom sitt arbete som bilmekaniker kom i kontakt med räddningstjänsten:

Jag hade ju inte tänkt på det egentligen. Jag är ju bilmekaniker i botten och har varit på en bilverkstad i alla tider. Och då var det en före detta vice chef här som var kund på den bensinstationen som tillhörde verkstaden där. Och så frågade han ”Vore inte deltidskåren någonting för dig?”. Och i det läget var det en kille här vars tjej jobbade på den macken. Så jag hade fått lite kontakt med det. Så jag tänkte att ”Det kanske vore någonting”. Och sen blev det bara så. [...] Och så fastnade jag för detta och tröttnade mer och mer på att tvätta skitna bilar. Så då gick jag ambulansutbildningen för det visste jag var vägen in. Just att få vikariera och kanske få in en fot. Sen började jag vikariera på somrar och semestrar och så. Och några år senare så fick jag fast anställning.

Då Mats började som deltidsbrandman var tjänsten delad mellan brand- och ambulanstjänst. Förutom att svara på brandlarm åkte man även på ambulanslarm. Det fanns alltså ambulanser på stationen och personalen fördelades mellan dessa tjänster efter ett rullande schema. Detta verkade enligt de intervjuade ha varit vanligt förr. Men under 1980- och 90-talet började tjänsterna att delas upp och idag är det ovanligt med stationer som även har ambulanstjänst. Flertalet av de intervjuade hade dock arbetat med sådana former av kombinerade tjänster. För vissa, exempelvis Mats, fick denna kontakt med ambulanstjänsten stor betydelse för att de valde att satsa på en framtid som brandman:

Det blev ju mer påtagligt då för då hade man ju alltid direkt att göra med människor som mådde dåligt av någon anledning. Så att det var väl då det fastnade ordentligt. Att man kände att detta var det någon nytta med. Det var väl kontrasten då mellan att laga trasiga bilar och köra sjuka människor. Och då upptäckte jag det att detta känns ju mycket bättre. Man var nöjd med sitt jobb och det var inte bara för lönepåsen man gjorde det.

Liksom för Jan var det möjligheten att kunna hjälpa folk i nöd som gjorde Mats intresserad av brandmannayrket. I den nya yrkesrollen fann han en arbetstillfredsställelse som han inte upplevde varit möjlig då han arbetade som bilmekaniker. Samtidigt visade sig hans yrkeserfarenheter vara en tillgång som välkomnades på stationen:

Det var ju ingen nackdel. Jag kände ju många utav gubbarna sedan förut som kunder där borta. Men då fick jag ju göra dom jobben här borta istället, det var ju bättre!

Att döma av Mats erfarenheter var hans kunskaper som bilmekaniker eftertraktade eftersom han då kunde göra ”jobben” på stationen istället. Liksom Jan hade menat att man gärna anställde exempelvis målare som kunde sköta

upprustningen av lokalerna var Mats kunskaper en möjlighet att slippa lämna bort bilar på reparation.

Mats är inte heller den enda av de intervjuade vars tidigare yrke bidragit till att han blev tillfrågad om han kunde tänka sig att arbeta inom räddningstjänsten. Hans erfarenhet har stor likhet med Erik som blev tillfrågad när han arbetade som snickare:

Erik: När jag började på kommunen som snickare på fastighetskontoret så blev jag tillfrågad om jag ville börja som deltidare. Jag hade ju inte haft en tanke på den banan innan utan det var rent tillfälligt. Så jag började ju på deltiden och var med där i sex år. Och sen sökte jag heltidstjänst här. För dom skulle ju ta folk från deltiden till heltiden och då kom jag med. Jag hade ju lite tur för jag var ju för gammal från början. Men så fick dom inte tillräckligt med godkända under första sökningen. Så då fick även dom som var lite äldre komma med. Jag var ju nästan 10 år för gammal för att få börja egentligen.

Mathias: Men då jobbade du som snickare innan?

Erik: Ja ja, visst. På kommunen. Men sen kom det ju efter hand, att jag tyckte det var intressant. Det är ju alltid roligt att byta också, när man ändå fått chansen. Jag hade ju inte tänkt det utan det bara föll sig så kan man säga. Jag fick möjlighet till det helt enkelt. Det är ju intressantare att hålla på med detta än att bara bygga hus. Det är klart att det är väl skoj det med. Men det här är mer varierande.

I likhet med Mats upplevde Erik att det tidigare yrket blev mindre tillfredsställande i jämförelse med deltidsarbetet på räddningstjänsten. Men han såg inte lika tydligt att de tidigare yrkeserfarenheterna kunde vara en viktig tillgång i arbetet som brandman:

Vid brand i fastigheter har jag en väldig glädje av det. För jag vet hur ett hus är konstruerat i princip. [...] Men i och med att det är så sällan det brinner så är det väldigt sällan man kommer så långt att man river och försöker komma åt grejer, komma åt branden och så. [...] Det är ju bara en liten del i jobbet så att säga. Det är ju mycket annat också, som kanske är viktigare.

Deltid och vikariat

Som antytts är det få av de intervjuade som fått anställning på heltid direkt. Erik började exempelvis på deltid samtidigt som han arbetade som snickare. Trots att han egentligen var för gammal fick han senare en heltidstjänst eftersom man främst ville anställa de som redan hade deltidstjänst. Daniel hade börjat på deltid då det var svårt att få jobb som elektriker. Efter ett år fick han istället ett vikariat på heltid och det ledde senare till en fast tjänst.

Jan hade börjat som sommarvikarie. Det innebar att han fick använda sin semester eller ta ledigt från sitt arbete som lastbilschaufför för att istället arbeta som brandman. Det första vikariatet visade sig bli längre än planerat:

Jan: Jag jobbade väl maj, juni, juli och augusti. Och sen var det så att någon slutade faktiskt, någon som inte ville ha det jobbet. Och sen var det någon här på brandförsvaret som blev sjuk länge. Så jag fick jobba mer än sommaren. Jag tror det var hela vintern. Så det blev ett helt år alltså. Så det var väldigt mycket jobb. Men jag fick ingen fast tjänst förrän fem år senare. Så jag var vikarie [från och till] i fem år. Sen blev det en tjänst ledig och då fick jag den. Det var ju så att den som var vikarie stod i tur nästan och fick jobbet. Så det var inte alls några tester så som det är idag.

Mathias: Inte ens när man började som vikarie?

Jan: Nej, det var det inte. Jo, man frågade i stort sett att ”Kan du gå i stegen?”. Och det kanske jag gjorde första veckan jag var där, gick upp i stegen. Det gjorde jag säkert. Men annars var det inget speciellt.

Genom sitt vikariat var Jan i stort sett garanterad en heltidstjänst så snart det blev någon ledig. Detta rekryteringsförfarande verkar utifrån mitt material ha varit relativt vanligt.

Kravet på att man bör gå via deltidstjänst eller vikariat för att få en heltidstjänst kan ha varit mer eller mindre uttalat. På Anders station verkade man ha varit tydlig med det. Enligt honom var det helt enkelt ”vägen till en tjänst”:

Det har ju varit så att man börjar på deltiden. Och så har man varit där några år. Och sen har man då fått ett vikariat på heltiden, när det har funnits vikariat på sommaren. Eller på vintern när det saknats folk. Så det har varit vägen till en tjänst då. Och jag tror att det är alla här utom en som har gått den vägen in. Det har varit inkörsvägen hit. [...] Jobbat då, kanske i butik som jag eller som snickare och gått den vägen in då från deltid.

Att använda deltidstjänster och vikariat som ”inkörsväg” kan kanske vara en bra rekryteringsmodell eftersom man får ett bra begrepp om en persons lämplighet som brandman. Men samtidigt ställer det höga krav på såväl intresse och engagemang som tid och möjligheter. För att kunna bli aktuell som deltidare krävs exempelvis att man bor och arbetar i närheten av stationen. På fem till sju minuter ska man kunna infinna sig på stationen för att åka på larm. Man ska alltså när som helst kunna lämna sitt ordinarie arbete för att rycka ut som brandman. Dessa praktiska omständigheter kan vara svåra att förändra eller anpassa. Om ens bostad eller arbetsplats befinner sig på för långt avstånd krävs det att man är beredd att flytta eller byta arbete. Att sedan bibehålla dessa förhållanden i väntan på att en heltidstjänst ska bli ledig kräver minst sagt stort engagemang då det kan dröja många år. Erik och Jan hade fått vänta i drygt fem år. För Anders och Mats hade det dröjt närmare tio.

På samma sätt ställer sommarvikariat höga krav på engagemang och de praktiska förutsättningarna. Så här kände exempelvis Anders när han tänkte tillbaka på sin tid med deltidsarbete och semestervikariat:

Nu är det så skönt att få njuta av att få ha semester. Jag var sommarvikarie i alla år så då hade jag ju aldrig någon. Jag hade ju semester från det ordinarie jobbet, men jag jobbade ju alltid här istället. [...] Och på deltiden så hade man ju alltid någon vaktvecka under semestern. Man var låst och man kunde inte åka ut och bada eller någonting. Utan man fick hålla sig hemma. Så jag känner det nu att det är väldigt skönt att få en semesterperiod. Att inte vara något annat än ledig.

Om man ser till hur exempelvis Anders fått kämpa och prioritera för att få en heltidstjänst kan rekryteringen via deltidsarbete och semestervikariat inte bara ses som en möjlighet att testa lämpligheten som brandman. Det kan också ses som ett test av en persons vilja och intresse av att bli brandman. Visserligen menade Erik i ett tidigare citat att det var en ”tillfällighet” att han blev brandman. Men mot bakgrund av de uppoffringar som krävdes för att nå en heltidsanställning via deltidsarbete och semestervikariat var det nog en underdrift. Snarare krävs det stor övertygelse och målmedvetenhet för att klara sig igenom ”hundåren” som Mats uttryckte det:

I början fick man ju nästan bara köra ambulans, när jag var här som vikarie då. ”Hundåren”. Jag fick ju lägga semestern från mitt vanliga arbete här. Men det var ju liksom för att få in en fot. Den vägen var det. [...] Somrarna var det ju ständigt. Och sen kunde det ju bli någon månad på vintern också om det var ont om folk, om någon var sjuk eller på skola eller så.

För Mats var åren som vikarie något han verkade ha varit tvungen att utstå för att nå en heltidstjänst. Men det räckte inte med att vikariera på sommaren. Istället verkade man kunna förväntas ställa upp vid behov året om.

Men arbetet på deltid eller vikariat kanske inte enbart kan ses som ett ”hundgöra”. Som flera av de intervjuade berättat växte deras intresse för yrket under denna period. För Mats var det exempelvis just ambulanskörningarna som fick honom att satsa på en heltidsanställning som brandman. Den hade gett honom en arbetstillfredsställelse som han inte upplevt under sina år som bilmekaniker.

Att deltidstjänster och vikariat utnyttjas som rekryteringsväg av vissa stationer kanske inte bara har att göra med att det möjliggör bedömningar av de rekryterades lämplighet under en längre period. Även om man skulle tillämpa de typer av rekryteringstester som framhålls i debatten och utredningar, alltså arbetsanpassade tester, skulle de med erfarenheter av att arbeta som brandmän ha stora fördelar. Deltidstjänster och vikariat skulle alltså ändå kunna sägas fungera som rekryteringsbas. En annan anledning till att denna rekryteringsbas kanske skulle bestå är att man kan ha svårt att motivera

varför en utomstående skulle få tjänsten före någon som redan arbetar på stationen.

Grunden till att deltidsarbete och semestervikariat tycks ha varit den enda möjligheten till heltidstjänst vid vissa stationer har likheter med något som jag diskuterat tidigare i detta kapitel, nämligen vikten av personliga kontakter med yrket eller personer inom yrket. Detta behöver inte heller vara något som enbart berör stationer med deltidsjänster och sommarvikariat. Som antyds av följande citat från intervjun med Lars kunde ett beredskapsarbete eller praktik fylla samma funktion:

Jag kom in lite via ett beredskapsarbete. Med lite tur faktiskt. För jag fick en sån här reservplats via ett beredskapsarbete. Jag hade redan varit och pratat med dom innan anställningen så då fick jag en reservplats. Det var ju sånt här beredskapsarbete som dom hade på den tiden. [...] Man fick vara på en arbetsplats i sex månader och prova på. Då var jag runt tjugo år. Sen fick vi förlängt. Och sen fick man vara med på tester och så nästkommande år. Jag hade ju alltid varit intresserad av det, så då gjorde man ju sitt yttersta för att få stanna också.

Avslutning

De intervjuades vägar till yrket problematiserar i hög grad de rekryteringsförhållande som framställs i debatten om kvinnliga brandmän. Det problematiserar också den syn på rekryteringen som de själva utgick från då de under intervjun diskuterade frågan om kvinnliga brandmän. Detta tolkar jag som kopplat till hur de intervjuade talade utifrån olika plan. Då det gällde kvinnliga brandmän förde de främst fram argument medan de på ett personligt plan, exempelvis genom berättelserna om sin väg till yrket, gav en anorlunda och mer varierad framställning.

Av de jag intervjuat är det endast två som blivit direkt anställda på heltid. De andra hade fått ”in en fot”, som Mats uttryckte, genom beredskapsarbete, deltidsjänster och vikariat. På vissa stationer verkar detta ha varit den enda vägen in medan det på andra var en bland andra möjliga vägar till anställning. Dessa förutsättningar ifrågasätter starkt vissa av de uttalanden som gjorts i debatten. Signaturen ”Håkan Svensson” hade exempelvis slagit fast att ”Inom vårt yrke är det bara de bästa resultaten som gäller”. Vidare hade signaturen ”Linus Pråme” menat att ”Allt vi vill är att när vi anställer ska vi ha de bästa och inte något annat”. Vilka som definieras som ”de bästa” är i detta sammanhang de som presterar bäst vid rekryteringstesterna. Men att döma av erfarenheterna från merparten av de intervjuade har ”de bästa” istället varit de med de bästa praktiska förutsättningar *vid sidan* om tjänsten som brandman. Att via deltid och vikariat arbeta sig upp till en heltidstjänst har ställt höga krav på förhållanden som exempelvis familj, bostad och deras tidigare ordinarie arbete. Detta begränsar i hög grad vilka som överhuvudtaget skulle kunna komma i fråga som brandmän.

De intervjuades erfarenheter kan samtidigt kanske uppfattas ha begränsade möjligheter att problematisera de framställningar av rekryteringen som präglat debatten om ökad jämställdhet. Detta då det vid vissa stationer inte är möjligt att börja sin yrkesbana som brandman med deltidstjänster eller vikariat. Men vad de intervjuades berättelser visat är att det finns en mängd förhållanden som haft inverkan på vilka som kan tänkas bli brandmän. Alla sökanden har inte samma förutsättningar och ges inte heller samma chanser till anställning. Detta oavsett om det finns möjligheter att "få in en fot" via deltidstjänst och vikariat eller inte. Främst handlar det om möjligheten till kontakter med personer inom yrket. De intervjuades berättelser visar att valet att bli brandman kan kopplas till en persons släktband, idrottsintresse och tidigare yrken. Samtliga är själva exempel på detta. Den av de intervjuade som kanske befinner sig närmast den "normala" vägen till yrket, så som den föreställs vara i debatten, är Lars. Han bestämde sig tidigt för att bli brandman trots att han inte kommit i kontakt med någon inom yrket. Men å andra sidan kan hans beredskapsarbete sägas ha varit ett sätt att "få in en fot".

Att jag i detta kapitel framhållit aspekter av de intervjuades väg till yrket som avviker från det "normala" rekryteringsförfarandet får dock inte tolkas som att de skulle ha tagit några genvägar till anställning. Vad jag istället har velat visa är att det "normala" rekryteringsförfarandet i själva verket är ett ideal. Det är en föreställning om hur man skulle *vilja* att rekryteringen gick till. I själva verket är den omöjlig att uppnå. Tron att man kan eller har kunnat skapa objektiva rekryteringstester, exempelvis genom att göra dem arbetsrelaterade, innebär ett bortseende från och osynliggörande av andra faktorer som har stor betydelse för vilka som anställs som brandmän. Därför menar jag att det istället är de intervjuades erfarenheter som bör ses som exempel på hur rekryteringar "normalt" kan gå till. De visar på de förhållanden som ligger till grund för att brandmannayrket reproducerats som ett yrke förbehållet män med arbetarklassbakgrund.

Att yrket reproducerats som ett mansdominerat arbetarklassyrke beror enligt min tolkning för det första på släktbandens betydelse. Då yrket tenderat att gå i arv från far till son reproduceras givetvis dessa köns- och klassmönster. En andra orsak är vikten av idrottslig bakgrund. Idrotten är starkt könssegregerad och den har därför gett små möjligheter för kvinnor att knyta kontakter med personer från räddningstjänsten. Den kan även sägas vara segregerad vad gäller klass. Klubbar och föreningar är knutna till vissa regionala områden som kan domineras av vissa sociala grupper. Som framgått av intervjumaterialet har det varit vanligt med en bakgrund i lagsporter som exempelvis fotboll och handboll. Kanske kan man även i detta sammanhang skönja att klass har betydelse.

För det tredje har tidigare yrken haft stor betydelse. Det har då handlat om andra starkt mansdominerade arbetarklassyrken. Det är yrken med praktisk snarare än teoretisk inriktning som har låga krav på teoretisk utbildning. Flera av de intervjuade menade att det var möjligheten att kunna hjälpa folk i nöd som gjorde dem intresserade av brandmannayrket. De upplevde det

som en central del i arbetet som brandman. Trots detta verkar man inte ha rekryterat personer med erfarenheter från vårddycken. De intervjuades erfarenheter ger inget stöd åt att vårddycken skulle kunna ha varit en ”inkörsväg” och det omnämns heller inte då de nämner yrken som varit populära. Istället är det yrken som snickare, elektriker, målare, lastbilschaufförer och bilmekaniker. Med tanke på betydelsen av tidigare yrkeserfarenheter och det ringa antalet kvinnor även inom dessa yrken är det inte överraskande att brandmannayrket reproducerats som mansdominerat.

Detta är de tre huvudsakliga aspekter som jag valt att lyfta fram i detta sammanhang. Det är aspekter som inte bara varit betydelsefulla för de intervjuades väg till yrket utan också något som de själva hänvisar till då de i mer allmänna ordalag beskriver vilka som blir brandmän. Till detta kommer en mängd andra betydelsefulla faktorer som kan skönjas i deras berättelser. Det handlar exempelvis om att de upplevde sig ha låg utbildning och att brandmannayrket blev ett möjligt yrke då deras skolbetyg tvingade dem att utesluta andra yrkesval, exempelvis polis eller gymnastiklärare. En annan faktor som troligen har stor betydelse, även om den knappt omnämns i intervjuaterialet, är möjligheten att göra värnplikten som brandman. På samma sätt som vikariat eller beredskapsarbete kan detta vara en möjlighet att ”få in en fot” och få erfarenheter som kan förbättra ens resultat på rekryteringstesterna, särskilt då de är arbetsrelaterade. Det är också en möjlighet att komma i kontakt med yrket för personer som inte tidigare haft en tanke på att de skulle kunna bli brandmän. Att det ännu är ovanligt att kvinnor väljer att göra värnplikten och att den fortfarande endast är en plikt för män är ytterligare ett exempel på förhållanden som bidragit till mansdominansen inom yrket. Till detta kommer andra sociala aspekter som motverkat kvinnors möjligheter att bli brandmän samtidigt som det gynnat män, exempelvis att en mans val att bli brandman kan uppmuntras och respekteras medan ett motsvarande val av en kvinna kan väcka misstro och ogillande (jämför Ericson och Rutström 2000).

Mot denna bakgrund kan uppfattningen om kvotering nyanseras. Som jag visat i tidigare kapitel har debatten kring kvinnliga brandmän i hög grad fokuserat på frågan om eventuell kvotering. Det har handlat om en kritik av att kvinnor skulle få fördelar vid rekrytering och att de sökandes kön får betydelse för deras chanser till anställning. Men som de intervjuades berättelser visar är detta långt ifrån en nyligen uppkommen problematik. Istället har det sedan länge skett en form av kvotering av arbetarklassmän. Kvinnor och andra män har haft mycket sämre förutsättningar på grund av faktorer som döljs bakom de officiella krav som definieras genom rekryteringstesterna. Detta förstärks ytterligare av att man sällan behövt annonsera efter personal då det, som Erik uttryckte det, ”varit så jädra mycket sökanden att det har skött sig själv”. Att det ”skött sig själv” beror på den betydelse som släktbanden, vänskapskretsen, lagidrotten, värnplikten och yrkeserfarenheter haft. För att ta ytterligare ett exempel kan nämnas att religiös tro hade haft avgörande betydelse för personalsammansättningen på en av de stationer jag besökte. Detta till följd av att en tidigare chef/befäl främst rekryterat personer från den församling han tillhörde.

Vad jag vill poängtera i detta kapitel är att faktorer som släktband, vänskapskrets, lagidrott, värnplikt och yrkeserfarenhet haft avgörande betydelse för vilka som fått och får anställning som brandmän. Oavsett om man annonserar efter personal eller tillämpar arbetsrelaterade tester har det inneburit, och innebär fortfarande, en slags kvotering av arbetarklassmän. Att brandmän vid flera tillfällen JämO-anmält introduktionsutbildningar och prova-på-kurser för kvinnor eftersom de ansett att det var ”kränkande för de män som vill bli brandman att inte få samma möjligheter som kvinnor” (Sirenen 1998 nr 6, s. 5, Sirenen 2001 nr 2, s. 32) visar tydligt på okunskapen om och oviljan att erkänna dessa förhållanden.

5. Att göra "själva jobbet"

I detta kapitel ges en större inblick i vad arbetet som brandman kan innebära utifrån intervju- och observationsmaterialet. Men snarare än att beskriva det faktiska arbetet kommer jag att fokusera på hur arbetet förstås och framställs. Det handlar exempelvis om hur arbetet definieras gentemot andra personalgrupper och vilka typer av arbeten som framhålls som varande "själva jobbet".

Syftet är för det första att diskutera likheter och olikheter mellan å ena sidan de intervjuades berättelser och å andra sidan den bild av arbetet som framställts i debatten om en ökad andel kvinnliga brandmän. Arbetet som brandman har då ofta gjorts synonymt med att rökdyka. Detta trots att det är en marginell arbetsuppgift om man ser till fördelningen av arbetstid. Syftet är för det andra att visa på de nyanserade förståelser av arbetet och yrkesrollen som de intervjuade samtidigt gav uttryck för. Detta har redan antytts i de tidigare kapitlen. Exempelvis då de berättade om varför de sökte sig till yrket. Vissa var också direkt kritiska till fokuseringen på fysisk styrka och rökdykning. I detta kapitel kommer jag att fokusera dessa varierande förståelser och framställningar av arbetet som brandman.

Ett tredje syfte med kapitlet är att diskutera hur olika förståelser av arbetet gynnas respektive missgynnas i debatten om kvinnliga brandmän. Det handlar om vilka jämställdhetsförståelser som gynnas eller missgynnas av vissa förståelser av arbetet som brandman.

Homosocialitet och heterosexualliseringen av brandmän

Ni ska inte rökdyka, det ska vi brandmän göra. Man kan inte och ska inte acceptera kvinnliga brandmän. (Sirenen 2000 nr 7, s. 27)

Om man utgår från de framställningar av yrkesrollen som präglat argumenten mot ökad andel kvinnliga brandmän handlar arbetet som brandman främst om att rökdyka. Denna arbetsuppgift anses ligga till grund för kraven på fysisk styrka och då kvinnor antas sakna tillräklig fysisk styrka är det rökdykning som används som argumentet. Som framgår av citat ovan från Håkan Svenssons insändare kan rökdykning också användas som själva definitionen av vad en brandman är. En brandman rökdyker, annars är det ingen riktig brandman.

Vad som också är tydligt i citatet ovan är att brandmän definieras som män medan kvinnor görs till något annorlunda, de som inte är brandmän. Att han skriver att "ni ska inte rökdyka" antyder visserligen att han är medveten om att kombinationen kvinna och brandman är möjlig. Men för honom verkar

det vara oväsentligt huruvida kvinnor skulle kunna arbeta som brandmän. Det är en möjlighet som han menar att man helt enkelt inte kan eller ska acceptera. Det handlar alltså inte om att kvinnor skulle vara oförmögna att arbeta som brandmän. Istället handlar det om att Svensson *inte vill* att kvinnor ska kunna arbeta som brandmän.

Så som jag tolkar Svenssons uttalande är det ett uttryck för en vilja att arbeta i enkönade miljöer med enbart män. Det visar även på en vilja att bibehålla föreställningen om kvinnor som något annorlunda, det *andra*, mot vilket rollen som brandman definieras. Svensson är inte ensam om att uppleva jämställdhetsarbetet som ett hot mot dessa viljor. Så här menade exempelvis ”Brandkille i Falun”:

Vi som jobbar i brandkårens verklighet vet att det är hyckleri att hävda att vi borde se till att få in kvinnor. Ingen av oss brandmän har något mot tjejer, tvärtom! Men att tvingas lita till en tjej i en livsavgörande räddningsinsats under rökdykning 50 meter inne i en rökfylld byggnad kan leda till att insatsen inte genomförs och fullföljs som om det vore enbart killar. (Sirenen 2000 nr 5, s. 36)

För personer som ”Brandkille i Falun” är det viktigt att arbeta med enbart män. Man anser sig endast kunna känna tillit till andra män och trivs med att umgås i enkönade miljöer (jämför Andersson S. 2003, Baigent 2001, Nehls 2003). Liksom vissa av de intervjuade har man kanske sökt sig till yrket just eftersom det är en miljö med stark samkönad gemenskap mellan män. Men för att homosocialiteten, alltså viljan att vara i enkönade miljöer där män skapar nära relationer med andra män, inte ska ”riskera” att tolkas homoerotiskt definierar man sig tydligt gentemot kvinnor och homosexuella (jämför Kimmel 1994, Sedgwick 1985). För att försöka undvika misstolkningar markerar man också att man har ett heteroerotiskt begär genom att erotisera kvinnor (jämför Butler 1997). Insändarskribenten ovan antyder detta genom att fälla in att ”ingen av oss brandmän har något mot tjejer, tvärtom!” (jämför Sirenen 2000 nr 5, s. 36). Enligt honom tycker brandmän om kvinnor. Men bara under förutsättning att de bibehålls som något annorlunda, det *andra*, och som föremål för deras (hetero)sexuella begär.

Kvinnor måste ur detta perspektiv bevaras som det *andra*, det som (brand)män inte är, för att homosocialiteten inte ska kunna ”misstolkas”. Kvinnor kan få närvara i brandmännens värld som sexuella objekt. Exempelvis på uppsatta pinupkalendrar eller som medverkande i de pornografiska filmer (eller ”naturfilmer” som man uttryckte det på en av de stationer jag besökte) man har tillgång till på vissa filmkanaler under nattpassen.

Under observationerna visade sig uttryckningar vara en annan möjlighet att gemensamt definiera vart ens sexuella begär skulle vändas. Från brandbilen kunde man kommentera de kvinnor man passerade och väl framme vid de platser som larmat kunde man få chansen att komma i direkt kontakt med kvinnor. Här är ett exempel från mina observationsanteckningar:

Väl framme vid adressen som larmet kom ifrån hoppade brandmästaren ur första bilen och brandmannen som satt i höger framsäte i vår bil följde efter. De gick in i byggnaden som verkade hysa lite olika företag för att kolla av läget. Utanför syntes inga tecken på att något hade hänt och vi som var kvar i bilen satt tyst och väntade.

Fem minuter senare kom brandmannen tillbaka. Han hoppade in i bilen:

- ”Det var bara en brödrost. Chefen därinne sa att ‘Det var fane mej den dyraste mackan jag varit med om, så ni får äta den med andakt!’”.

- ”Ja det är ju ofta så. Är det dessutom ingen som ringer så är det sällan något” berättade han som körde.

- ”Men det var några snygga tjejer därinne”, fortsatte brandmannen i passagerarsätet och vände sig bakåt till en av brandmännen bredvid mig, ”det kanske var något för dig?”

- ”Jaha, men var det något att snacka med då? Det är ju det som är det viktigaste”, svarade han. Det blev tyst en liten stund, men sedan fortsatte han:

- ”Du frågade inte om hon ville hänga med och testa labyrinten då? [En övningslabyrint på stationen som kunde rökfyllas och mörkläggs] Då kunde ju du krypa bakom och putta på lite. Kanske lura in henne i en blindgång eller så?” Det blev lite skratt i bilen och brandmannen i baksätet fyllde i scenariot:

- ”Vart har ni brödrosten? He He...”

I observationsmaterialet finns ett flertal liknande exempel som visar hur kvinnor kan sexualiseras inom yrket och hur det därigenom heterosexualiserar brandmän. Viljan att arbeta i enkönade miljöer och distanseringen av kvinnor som de *andra* är alltså intimt förknippade. Mot denna bakgrund kan en ökad andel kvinnor i yrket upplevas problematiskt då det för det första utmanar homosocialiteten och omintetgör räddningstjänsten som en enkönad miljö. För det andra ökar risken för ”misstolkningar” då kvinnors närvaro försvårar distanseringen av kvinnor som de sexualiserade och erotiserade *andra*.

Brandmän och makt

De kommentarer och förhållningssätt som framgick i ovanstående utdrag från observationsanteckningarna visar på reproduktion av traditionella könsförståelser. Manlighet kopplas till makt och den som tar initiativ medan kvinnlighet kopplas till passivitet och underordning. Vid uttryckningar får brandmän tillgång till en maktposition. Oavsett om det är skarpa eller falska larm förväntas de ta kontroll över situationen och reda ut komplikationen. Det är denna position som de i exemplet ovan skämtar om att de skulle kunna utnyttja.

Den makt som brandmän har tillgång till grundar sig i att de, som Rolf uttryckte det, ”är här för att rädda liv”. Som brandmän kan de hamna i situationer där de i bildlig och bokstavlig mening har andras liv i sina händer. Det är dessa situationer som de genom sitt arbete förbereder sig för och som vanligen framställs vara själva kärnan i yrkesrollen. Detta är en maktposition som man menar måste förvaltas väl, inte minst då den ligger till grund för brandmäns goda anseende:

Torbjörn: Många ser ju upp till såna här räddare kan man säga. För när det har drabbat en själv, vem det än är, så är man rätt liten på jorden. Och det har nog alla varit med om. Jag har varit ute för det själv också faktiskt. Och då är man ju väldigt tacksam att någon kommer och tar tag i det och reder upp det när det är som värst. Så man blir väldigt väl bemött. Oftast i alla fall, det finns ju undantag. Men det känns som man har en hög status ändå inom samhället på något sätt. Även om det är vanliga människor. Men det är ju tack vare utbildningen och vår utrustning som vi kan hjälpa folk egentligen.

Samtidigt som Torbjörn ville nedtona brandmäns hjältestatus genom att säga att det är ”vanliga människor” visade han tydligt på brandmäns maktposition. Det är också intressant att Torbjörn menade att brandmän ”har en hög status *ändå*”. Detta ”ändå” tolkar jag som syftande på att brandmannayrket, trots att det är ett arbetarklassyrke med låga utbildningskrav, har en status som kan jämföras med exempelvis polis eller sjuksköterskeyrken vilka har högre utbildningskrav.

Det ansvar som exempelvis Torbjörn menade att man upplever sig ha gentemot samhället har jag i detta arbete valt att benämna sociala patos. Det sociala patoset, alltså att man ”är här för att rädda liv”, har också fått stor betydelse för debatten om en ökad andel kvinnliga brandmän. Det sätt den använts där visar på hur den ger möjlighet till maktutövning. Genom att, som exempelvis Rolf, utnyttja sitt sociala patos kan jämställdhetsfrågan relativiseras. I förhållande till möjligheten att rädda liv görs den oväsentlig.

Men den maktposition och den frihet som det sociala patoset möjliggör verkar också kunna utnyttjas på sätt som inte tydligt svarar mot ansvaret att rädda liv. Ett exempel är bilkörningen vid utryckningar. Denna är inte begränsad av vare sig exempelvis hastighetsbegränsningar, trottoarer eller rödljus. Flera av de intervjuade talade också om bilfärderna till eventuella olycksplatser som en häftig upplevelse. Men så som jag tolkar det handlar det kanske inte främst om möjligheten att kunna överskrida hastighetsbegränsningar. Istället handlar det om den respekt som man har rätt att kräva av andra trafikanter. Oavsett om det är massiva bilköer eller om man kör mot enkelriktat måste all annan trafik lämna utrymme för utryckningsfordonen. Till detta kommer den uppståndelse brandbilarnas uppenbarelse väcker. När brandbilarna kommer stannar folk ofta upp och tittar. Dessa situationer ger tillträde till en maktposition, något som också utnyttjas eftersom det handlar om att rädda liv. Så här beskriver jag exempelvis en av utryckningarna i observationsanteckningarna:

Runt 09.00 blev det larm igen. Denna gång var det ett automatlarm från andra sidan centrum. Vi var alltså tvungna att passera genom centrum och följa bussleder. Det kändes ganska speciellt att komma i en stor brandbil genom de trånga busshållplatspassagen med folk som stod och väntade på bussen på väg till jobbet. Centrum var överhuvudtaget trångt och fullt med bilar som fick flytta sig bäst de kunde. När vi skulle svänga upp på en liten enkelriktad gata var det en bil som hade svårt att flytta på sig eftersom det inte fanns så mycket plats. En av brandmännen som avslappnat satt bakåtlutad i baksätet kommenterade då skämtsamt att:

- ”Tuta så de blir stressade!”. Chauffören tutade dock inte utan väntade istället medan bilen flyttade på sig.

Efter att ha trängt oss förbi en mötande lastbil i den branta backen var vi framme och chauffören letade upp en bra position att ställa sig på. Som vanligt hoppade brandmannen i höger framsäte ut och gick in och kollade vad det var som utlöst larmet. Det var på en skola och han kom snart tillbaka.

- ”Hejsan flickor!”, sa han när han hoppade upp i sätet. Ingen svarade utan väntade istället på att han skulle berätta vad som hänt. Så snart han satt sig till rätta sa han:

- ”Ja, det ska ju vara en brandman till att fixa upp saker”.

- ”Vad var det då?”, frågade någon.

- ”Nej, det var någon jädra hantverkare som kommit åt något när han höll på med taket”.

Beskrivningen av färden till ett automatlarm visar inte bara brandmäns makt under uttryckning. Den visar även hur denna position kunde värderas och bekräftas. Uppmaningen till chauffören att stressa en bilist som stod i vägen var visserligen ett skämt. Men samtidigt markerade det den egna maktpositionen och underordningen av andra trafikanter. Kommentaren om hantverkaren och att det skulle ”vara en brandman till att fixa upp saker” visade även på hur andra yrkesgrupper kunde underordnas till förmån för den egna positionen.

Denna maktposition vid uttryckning har även kommit att ifrågasättas som en olycksrisk i sig. Exempelvis har man vid Södertörns Brandförsvaret valt att inte behandla alla automatlarm som räddningstjänst. Då mindre än en procent av automatlarmen krävt räddningsinsatser anser man det snarare vara en säkerhetsrisk att köra med blåljus och kräva fri väg (se Brandmannen 2002 nr 2, s. 28, Brand och räddning 2001 nr 7, s. 16, Sirenen 2001 nr 5, s. 42).

Utdraget ovan från observationsanteckningarna visar även hur arbetet som brandman kan ha inslag av ett äventyr. Detta då man i rollen som brandman får göra saker som annars är förbjudna. Så här gick det exempelvis till vid ett annat larm som jag följde med på. Det var inget automatlarm utan istället en privatperson som ringt efter att ha känt gaslukt i sitt bostadsområde:

Vi kom som andra bil och när vi skulle köra in i villaområdet blev det uppenbart att vägarna var alldeles för smala. Bilen framför fortsatte ändå och körde ner en vägs skylt. Sedan fortsatte den med ena hjulet i några av husens häckar som blev totalförstödda. När vi såg det blev det lite smått förskräckt skratt i bilen. Vår chaufför bestämde sig för att stanna så vi inte gjorde ännu större skada.

Bilen framför fortsatte trots att vägen svängde. Några meter framför dem såg vi att det var någon form av vägarbete och brandmännen i bilen började spekulera i om det kunde ha råkat gräva av någon ledning. Brandmannen i höger förarsäte hoppade ut för att kolla läget, men han kom snart tillbaka. Det visade sig att det var inne i ett av husen som det eventuellt luktade lite gas. Någon från gasverket skulle komma dit och kolla vad det kunde vara.

Eftersom det inte fanns något mer vi kunde göra fick vi vända tillbaka. Bilen framför oss började backa eftersom den inte kunde komma längre fram på vägen. Vi började också att backa och en av brandmännen gick ut för att kolla så att det fanns plats. Lite längre bak fanns en ficka där vi kunde vända. Men i all iver att vända runt bilen missade chauffören brandmannens vinkningar om att han inte kunde backa längre. Istället fortsatte han upp i en annan av häckarna. Då kom brandmannen utanför tillbaka igen och slet upp dörren:

- ”Vad fan, såg du inte att jag vinkade? Vi står ju en meter upp i häcken där nu!”

- ”Oj då”, svarade chauffören och så snart brandmannen hade satt sig i bilen igen körde vi ut från området för att lämna vägen fri för den andre bilen. På vägen hem småpratades det lite och man skämtade om vad som hänt:

- ”Vi får säga till brandmästaren [som alltså satt i den andra bilen som kört ner häckarna] att vi hörde att det skulle införas häcksaxar på bilen!”

Detta är ett exempel på en situation där man tagit sig friheter som inte helt tydligt kan sägas vara motiverade av ansvaret att rädda liv. Istället för att köra ända fram till vägarbetsområdet kunde man ha stannat tidigare och gått fram för att kolla vad som stod på. Samtidigt skulle det mycket väl vara motiverat eftersom de kanske hade varit tvungna att ta sig ända fram om det varit en allvarlig olycka. Oavsett vilket är det tydligt att incidenter som denna kunde ha en viktig funktion. I efterhand kunde man se situationen som komisk och använda för att stärka den sociala samvaron. Erfarenheten kunde användas för att skämtsamt pika sina medarbetare, vilket den avslutande kommentaren är ett exempel på. Talet om denna erfarenhet tjänade också som ett erkännande av deras maktposition.

Förhållandet till brandingenjörer

Brandmän har alltså tillgång till en maktposition vid uttryckningar. De förväntas reda ut situationen och kan vid vissa tillfällen få ansvar över andra människors liv. Som jag nämnt ovan anknyter detta till traditionella könsförståelser där män överordnas kvinnor. Det är dessa förhållanden som möjliggör förståelsen av brandmän som ett maskulint ideal, exempelvis stereotypa framställningar av maskulina brandmän som heroiskt räddar försvarslösa kvinnor ur brinnande hus (jämför Dahlén 1996, Lorentzi 1997). Att ha en kvinna i denna maktposition är, som jag tidigare visat, enligt vissa helt oacceptabelt. Detta trots att det alltså funnits kvinnor i denna roll på heltid sedan 1998 och på deltid sedan sjuttioalet. Samtidigt har det funnits kvinnor inom räddningstjänsten som kan sägas ha haft en liknande roll, då som brandingenjörer (se Andersson A. 1996). Dessa deltar vid allvarligare situationer för att strukturera arbetet.

Utifrån de intervjuades berättelser verkar arbetet som brandingenjör vara något man förhöll sig gentemot. Liksom kvinnor definieras brandingenjör, såväl män som kvinnor, som något annorlunda som underordnas i förhållande till dem själva. Så här svarade exempelvis Torbjörn då jag frågade om brandingenjörer och om han hade erfarenheter av att jobba med kvinnliga brandingenjörer:

Torbjörn: Dom jobbar ju lite för sig själva. Ofta kanske på förebyggande. Dom är ju ofta med ute, åker som vakthavande brandingenjörer då. Men det är ju en sambandsfunktion dom har kan man säga. Plus att dom kontaktar viss expertis när det händer någonting och pratar med media. Dom är ansiktet utåt då. Så att dom gör ju liksom inte dom här operativa grejerna. Eller dom gör ju inte jobbet så att säga. Och det har nog gått rätt bra. Jag upplever det i alla fall. Jag har inte märkt så mycket av det. Fast dom är ju en grupp för sig. Dom är ju inte med på laget på samma sätt som en kvinnlig brandman hade blivit.

Mathias: Det kanske är svårt att jämföra?

Torbjörn: Ja.

Mathias: Men vad innebär det att dom åker med som vakthavande?

Torbjörn: Ja, dom åker med ifall det blir någon större olycka eller brand. Om det är farligt gods eller gas eller någonting, då åker ju dom med ut och är ansvariga på olycksplatsen. Så att det är ju det dom åker med på. Och det har ju varit några tjejer som har haft den rollen också då. Det var ju där dom började komma in på uttryckande tjänst. Så att man tyckte ju det var lite konstigt. Det var lite ovant. ”Aha, en tjej ute där?”. Men det jobbet är ju mest teoretiskt egentligen och det är dom nog väl så duktiga på kan jag ju tänka mig.

Även om Torbjörn tyckte att det var ovant och lite konstigt första gången en kvinnlig brandingenjör var med på uttryckning var det inget han var tveksam

till. Detta eftersom han menade att brandingenjörer inte gjorde själva ”jobbet”. Deras arbete krävde inte kroppsarbete utan istället tankearbete. Alltså teori istället för praktik.

Denna förståelse av brandingenjörers arbete framgår i flera andra intervjuer. Så som jag tolkar det handlar det inte enbart om en beskrivning av brandingenjörer. Beskrivningen identifierar indirekt den egna yrkesrollen. Liksom kvinnor görs brandingenjörer till de *andra* mot vilken det egna arbetet definieras. Då brandingenjörer exempelvis beskrivs som ansiktet utåt och de som samordnar arbetet genom sin teoretiska kunskap, framställs brandmän vara de som genom sin praktiska kunskap gör själva ”jobbet”.

Uppfattningen om brandingenjörer som de *andra* verkar utifrån min genomgång av artiklar i branschtidningar vara ganska spridd. Den har ibland också framställts som ett allvarligt problem. ”David Högberg, Brandingenjörstudent” menade exempelvis i ett inlägg i *Sirenen* att en anledning till att räddningstjänsterna hade svårt att rekrytera brandingenjörer var att ”det är fullt att vara teoretiker inom räddningstjänsten och den generella uppfattningen tycks vara att personer med teoretisk kunskap automatiskt inte praktiskt kan tillämpa den.” (Sirenen 2001 nr 5, s. 34)

Förekomsten av denna uppfattning får stöd i intervjumaterialet och som jag diskuterat i föregående kapitel kan det kopplas till hur brandmannayrket återskapats som ett arbetarklassyrke. Teoretisk kunskap eller höga avgångsbetyg verkade inte vara värdesatt. Istället prioriteras praktiska kunskaper och erfarenheter från andra arbetarklassyrken. Motståndet mot brandingenjörer kan därför ses som en klassfråga där brandmän strävar efter att bevara sina privilegier och tolkningsföreträden gentemot personer på högre positioner i klasshierarkin.¹³ Detta kan även jämföras med hur somligas motstånd mot jämställdhetsfrågan kan ses som ett försvar av brandmäns tolkningsföreträde.

Intervjuerna gav flera exempel på de förhållanden som David Högberg var kritisk till. Så här svarade exempelvis Stig då jag frågade om han tyckte att arbetet som brandman förändrats under hans tid inom yrket:

Stig: Nej, inte mycket faktiskt. Det kommer ju hela tiden nya grejer. Vi ska jobba på olika sätt och det ska ändras hela tiden. Men när man väl kommer ut och det brinner så jobbar man på ungefär samma sätt som man alltid har gjort. Det är lite egendomligt. Vi kan gå här och ha en övning en dag där vi ska jobba efter någonting som dom har jobbat fram, något brandingenjörerna har hållit på med ett halvår. Och så lägger vi upp det på ett visst sätt. Man ska säkra vatten och det ska vara så och så. Men sen när vi åker ut och det brinner så frågar vi ”Ska vi göra så?”.

¹³ Klasstillhörighet förstår jag i detta sammanhang inte främst som beroende av inkomstnivå utan av utbildningsnivå. Brandingenjörer ser jag som medelklass då det kräver högre utbildning och betoning på teoretisk kunskap samt intellektuellt arbete. Brandmannayrket är arbetarklass då det är praktisk kunskap och kroppsligt arbete som betonas.

”Nej, nu gör vi som vanligt” säger dom [brandförmanen/brandmästaren] då, ”vi gör som vi gjort förr”. Så det gör man. För kommer vi ut så ska vi egentligen säkra med vatten. Vi ska ha en reservdykargrupp om vi ska rökdyka och så. Men kommer vi ut och vi ser att det brinner i första våningen, inte börjar vi lägga ut en massa slangar för att få säkert vatten. Vi drar in en ledning och så går vi in två eller tre man och släcker av det. Så har vi alltid jobbat. Så det är ingen ändring på det.

Mathias: Och det funkar?

Stig: Ja, det är ju det det gör. Det är väl skillnad vid större saker. Då kanske det blir annorlunda. Men inte en vanlig lägenhet eller en källare och sånt. Där kan man ju krypa in med en slang. Sen får ju dom andra stationernas rökdykare komma efterhand då. Men man står ju inte och väntar. Om dom säger att det är folk inne så går man in även om man inte har någon reservdykargrupp. Det är ju enda chansen för att rädda ett liv. Då kan man ju inte spilla fem minuter på det.

Stigs erfarenhet var att arbetet som brandman inte förändrats särskilt mycket trots att det hela tiden kommer nya metoder och bestämmelser. Dessa kommer från personer med huvudsakligen teoretisk kunskap, exempelvis brandingenjörer. Enligt Stig hade de bristfälliga praktiska erfarenheter och därför stämde de inte alltid med de situationer som brandmännen ställdes inför. Därför blev det istället att personalen på lagen, med hänvisning till sitt sociala patos, litade till sin praktiska erfarenheter och kunskap. Därigenom reproducerades underordnandet av teoretisk kunskap i förhållande till praktisk.

Själva jobbet

Torbjörn: Jag hoppas bara att man får ha kvar hälsan så att man kan behålla detta yrket. Det finns ju i och för sig andra platser man kan söka inom räddningstjänsten. Fast så som jag känner det så kan jag ju inte tänka mig något annat liksom. För brandkåren, det är ju vi som är här ute på golvet och gör liksom själva jobbet.

Mathias: Det är det som du känner som är viktigast?

Torbjörn: Ja. Det är väl det att man vill ha liksom känslan att det är jag som har gjort det. Sen är ju alla i länken också viktiga. Det är ju ett kedjesamarbete hela vägen. Alla är ju viktiga i samhället egentligen. Och inom räddningstjänsten också. Varje individ har ju sin uppgift att fylla.

Mathias: Men just för dig personligen så känns det...

Torbjörn: Ja, då känns det ju liksom bra när man får göra något vettigt som verkligen syns. Man vill ha kvitto på att man uträttar något bra ibland.

Liksom det tidigare citatet från intervjun med Torbjörn då han diskuterade kvinnliga brandingenjörer visar det ovanstående hur arbetet som brandman kan förstås i förhållande till andra personalgrupper inom räddningstjänsten. Arbetet som brandingenjör framställdes i det tidigare citatet vara av helt annan karaktär. Då det i högre grad handlade om teoretisk kunskap och teoretiskt arbete sågs det dessutom som mindre beroende av kön. Torbjörn markerade också att brandingenjörer inte är ”med på laget”. I flera av intervjuerna verkade även brandförmän och brandmästare göras till de *andra* trots att de ingår i laget. Liksom i citat ovan från intervjun med Torbjörn och i fråga om brandingenjörer handlade det om att de inte ”gör själva jobbet”:

Mathias: Men du har inte funderat på att utbilda dig till förman eller så?

Ulf: Nej, jag vill vara rökdykare. Jag vill köra bilarna och göra grejerna. Jag vill inte vara någon som står där och pekar med hela handen. Det kommer inte för mig. Visst kan jag rycka in som det om det behövs för stunden om man säger. Det kan jag väl göra. Men jag vill göra alla tjänster. Det tycker liksom jag är grejen.

Mathias: Det är det som känns roligast?

Ulf: Ja, händer det något så är det rätt skoj. Eller skoj? Det kanske var fel uttryckt. Men det känns bra att vara med i fronten och göra det som behövs. Det gör det verkligen.

Mathias: Att få den tillfredsställelsen med en gång?

Ulf: Ja, det känns rätt bra. Särskilt om du har gjort ett uppdrag med lyckat resultat så är det ju gott att vara längst fram faktisk. Så är det på något sätt.

Mathias: Vilka är det som utbildar sig till förmän och så då?

Ulf: Ja, vilka det är det vet jag inte. Och varför dom gör det vet jag inte heller. En del kanske gör det för att det ligger för dom att jobba så. Och en del kanske gör det för att det är lite högre lön. Jag vet inte. Kunskap är ju inte så tungt att bära så för den sakens skull skulle jag kunna tänka mig att gå kursen. Men jag vill ju inte jobba som det.

Ulf hade inte en tanke på att vidareutbilda sig till befäl eftersom han ville ”vara med i fronten och göra det som behövs”. Medan han var helt främmande inför att ”peka med hela handen” var det något som attraherade Pontus. Han hade också klarare föreställningar om vilka som utbildats till befäl:

Pontus: Alla kan ju söka, mer eller mindre. Man ska ju ha gymnasiet bakom sig. Men nu så kommer ju det här nya med att det ska bli högskoleutbildning för brandmän. Det är något nytt på gång. Och därigenom ska man ju kunna bli brandchef när man har gått den skolan. Så det är ju inget särskilt. Men det är klart, det är ju kvalifikationer och dom genomgår ju tester. Lämplighetstester och stresstester och allt möjligt. Men sen kan man ju undra hur en del har blivit det ändå. Förr var det ju så att äldst i tjänst läste om det fattades någon. Och det finns väl några såna

kvar i förbundet då som absolut inte skulle ha åkt och läst. För dom kan inte ge order eller tala om för folk vad dom ska göra. Dom kan inte peka med hela handen utan står där och hattar. Och dom skulle ju inte ha blivit befäl.

Mathias: Men tror du att du skulle kunna tänka dig att läsa till det någon gång?

Pontus: Ja, om några år kanske. Jag tycker ju om att leda folk eller vad man ska säga. Jag tycker det känns stimulerande. Men sen så känner jag att jag är ju absolut inte färdig med brandmannayrket, eller brandmannabiten. Inte på långa vägar. Och sen, vad får man göra? Man får göra mindre. Man får jobba mindre när man kommer ut på olycksplatsen. Och det är inte riktigt min grej. Inte än i alla fall. Men sen så var jag ju faktiskt inne på att bli befäl i militären. Så det ligger väl någonting där. Så att det kanske blir något till slut. Men jag tror inte att jag har skola för det sen när det väl blir aktuellt kanske. Så då blir det väl brandman.

Trots att Pontus tyckte om att leda folk hade han ännu inte haft någon tanke på att vidareutbilda sig till befäl inom räddningstjänsten. Liksom i flera av de andra intervjuerna berodde detta på en uppfattning om att man i tjänsten som befäl förlorade många av de arbetsuppgifter man hade som brandman. Det är ur denna synvinkel som Pontus menade att ”man får göra mindre”.

I motsats till Pontus föredrog Stig att bli tilldelad arbetsuppgifter. Medan de andra talade om att man som befäl inte gör ”själva jobbet”, ”grejen” eller ”brandmannabiten” preciserade han det som rörande en specifik arbetsuppgift, nämligen rökdykning:

Stig: Jag vill ut och arbeta och vara den som blir tillsagd att ”Nu gör vi det här”. Förmännen får ju visserligen rökdyka också. Men brandmästarna tappar ju hela tiden det där jag sökte då när jag började. Det som jag fortfarande tycker är spänningsmomenten. Att rökdyka. Dom gångerna man rökdyker då, det är den största kicken, det är det roligaste. Att få krypa in någonstans där det brinner och det är rökfyllt, det är spänningsmomentet. Och det tappar man.

Mathias: Men hamnar man lite utanför gruppen då?

Stig: Nej. Det är klart att dom kanske söker dagtjänst, både förmän och brandmästare. Det är ju på förebyggande och så i så fall. Men dom som är på laget, lagbrandmästare och förmännen, vi är ju som ett. Vi pratar med varandra precis som om alla är lika, har lika utbildning och är exakt lika dana. Det är ingen skillnad alls.

Även om Stig menade att brandmän, förmän och brandmästare på laget är ”som ett” är det tydligt att det görs skillnader mellan dessa positioner. De brandmän jag intervjuat tillskriver dem indirekt en lägre status, exempelvis då de inte anses ”göra själva jobbet”.

Trots att vidareutbildning till befäl skulle kunna ses som en förflyttning upp inom makthierarkin eller som en karriärmöjlighet verkar den alltså ses som en förflyttning nedåt. Så som jag tolkar det hänger detta samman med att det är ett arbetarklassyrke där praktisk erfarenhet värderas högt medan teoretisk kunskap nedvärderas (jämför Collinsson 1988, 1992, Willis 1991). Arbetet som befäl ansågs dessutom som mindre påfrestande och valet att bli befäl kunde därför tolkas som att man inte längre klarade av att arbeta som brandman (jämför Baigent 2001). En bidragande orsak till denna uppfattning kan vara att det, som Pontus berättade, tidigare varit ”äldst i tjänst” som vidareutbildats till befäl.

Denna ”informella” hierarki verkade inte vara outtalad eller något man bara berättade om i förtroende under intervjun. Snarare var det något som verkade prägla brandmännens verksamhet på de stationer jag besökte. Följande utdrag är hämtat från mina observationsanteckningar under en rökdykningsövning och beskriver lite av hur detta kunde ta sig uttryck:

Två av brandmännen började göra sig i ordning. De tog på sig luftpaketen och knäppte kapuschongen över hjälmen och andningsmasken. En tredje brandman kopplade upp slangar som skulle leda vatten från en av brandbilarna. Under tiden klättrade en fjärde brandman upp på taket av övningsbyggnaden som bestod av containrar och kontrollerade att allt var i ordning. Brandförmannen förklarade för mig att övningen skulle simulera brand ombord på en båt. Det var därför de skulle gå in från taket. Där inne skulle de sedan hitta och dra ut några utplacerade dockor.

Så snart rökdykarna var färdiga gick de upp till brandmannen på taket som instruerade dem om vad de skulle göra. Brandförmannen klättrade också upp men den fjärde brandmannen fortsatte ändå att instruera rökdykarna. Så snart rökdykarna gått ner i containrarna kom brandförmannen ner igen. Han förklarade lite om vad de skulle göra och att vattnet var rökdykarnas livlina. Under tiden hörde man slammer och buller från containern där rökdykarna kände sig fram i mörkret och röken.

Efter en stund hade de hittat dockorna och övningen avslutades. Rökdykarna tog av sig luftpaketen och de andra hjälptes åt att rulla in slang. Under tiden diskuterade de lite kring hur det hade gått och så snart de var färdiga bar rökdykarna bort sin utrustning till pick-upen som brandförmannen, rökdykarna och jag åkte i. Brandförmannen höll upp presenningen för dem och medan de slängde upp luftpaketen tittade den ene på brandförmannen och frågade lite stolt:

- ”Saknar du inte detta [rökdykning] va?” Brandförmannen svarade inte utan började istället att spänna fast presenningen.

Brandförmannen vid detta tillfälle var ganska ny i sin roll. Han var också förhållandevis ung. Uppskattningsvis 30-40 år. Detta kan vara en anledning till att det istället var en äldre brandman som verkade ta kommandot under övningen. Det var han som kontrollerade att övningsbyggnaden var i ordning och som sedan gav instruktioner till rökdykarna. Brandförmannen

verkade få en mer passiv roll som övervakare. Den avslutande kommentaren från en av rökdykarna, som var yngre än brandförmannen, kan ses som ett bekräftande av att brandförmannen skulle ha en underordnad position. Genom sin kommentar tydliggjorde han att rökdykning var "själva jobbet".

Delade tjänster

Att rökdyka var alltså en viktig del i brandmännens förståelse av arbetet och yrkesrollen. Men när det handlar om vad brandmän gör under sin arbetstid kan rökdykning sägas vara marginell arbetsuppgift. Enligt vissa beräkningar är det runt tre procent av brandmäns arbetstid som uppfylls av räddningsinsatser. Vid ett av de större räddningstjänstförbunden handlar det enligt en annan källa om drygt sex procent (se Mårtensson 2002). Dessa insatser kan utöver bränder utgöras av exempelvis trafikolyckor, drunkningsolyckor, kemiska olyckor och översvämningar. Då det inte alltid blir aktuellt att gå in som rökdykare ens vid brand kan denna arbetsuppgift alltså även sägas vara marginell inom dessa tre eller sex procent.

Trots detta fick rökdykning en central roll i de intervjuades beskrivningar av arbetet som brandman i förhållande till andra personalgrupper. Vid samtliga av de stationer jag besökte ordnades det dessutom rökdykningsövningar som jag erbjöds vara med på. Varje brandman skall göra dessa övningar två gånger per år så det verkar osannolikt att det skulle ha råkat infalla just de dagar jag var där. Istället ser jag detta som en följd av uppfattningen om att rökdykning är "själva jobbet". Eftersom jag var där för att få en inblick i hur det kunde vara att arbeta som brandman passade de på att ordna en rökdykningsövning.

Men att rökdyka verkade inte enbart ses som centralt för vad en brandman är. Med utgångspunkt i debatten om kvinnliga brandmän verkade det även kunna ha en central roll i förståelsen av kön och hur man identifierar sig som man. Som citatet från Håkan Svenssons insändare i början av detta kapitel visar kan rökdykning inte bara uppfattas som definitionen av vad en brandman är. Då endast män anses kunna vara brandmän kan rökdykning även förstås som centralt för definitionen av ett maskulint ideal. Det görs till innehåll i vad det kan innebära att vara man. I ett försök att värja sig mot utmanandet av dessa förståelser menade vissa insändarskribenter att ökad jämställdhet kunde åstadkommas om man skapade delade tjänster:

Det finns plats för kvinnor i uttryckande räddningstjänst. Skapa nya tjänster utöver nuvarande styrka. Låt kvinnorna, de som klarat nuvarande intagningsprov naturligtvis undantagna, besätta dessa. (Sirenen 2000 nr 3, s. 34, Brand och räddning 2000 nr 4-5, s. 40)

Signaturen ”Christer Janson” menade att det fanns plats för kvinnor inom räddningstjänsten under förutsättning att man skapade andra tjänster. Att han tillät sig att godta de kvinnor som ”klarar nuvarande intagningsprov” tolkar jag som beroende av hans övertygelse om att kvinnor inte kan klara dessa. Detta framgår i andra delar av hans insändare, bland annat de jag diskuterat i kapitel tre.

Utifrån de förståelser av yrkesrollen som betonar rökdykning och som jag diskuterat ovan skulle de nya tjänsterna troligen inte betraktas som ”riktiga” brandmannatjänster. Detta då de inte skulle ”göra själva jobbet”. Det är alltså inte en lösning på kravet på ökad jämställdhet. Istället är det en lösning på hur man ska kunna bevara och reproducera brandmannayrket som maskulint *trots* detta krav. Detta framgick kanske ännu tydligare i en insändare av ”Bertil Freij”:

Visst ska kvinnor kunna arbeta i räddningstjänsten – men inte i uttryckningstjänst. [...] Nej, låt männen – åtminstone de mycket fysiskt starka – vara brandmän och låt kvinnorna sköta de sysslor som de är överlägset duktigast på! Det får inte bli så att vi driver jämställdhetsfrågorna till överdrift. (Sirenen 1997 nr 4, s. 27)

Freijs uppfattning om jämställdhetsfrågan utgår enligt min tolkning från en förståelse av kön som bygger på att män och kvinnor förstås som särarter och varandras motpolar. Män tänks ha egenskaper som kvinnor saknar medan kvinnor skulle ha egenskaper som män saknar. Därigenom skulle de kunna komplettera varandra och borde ha olika tjänster. Ur detta perspektiv kan den ökade jämställdheten uppfattas negativt då det skulle strida mot könets ökade ”natur” att män och kvinnor skulle arbeta med samma uppgifter.¹⁴

Denna komplementära förståelse av kön och det jämställdhetsperspektiv som den ligger till grund för är inte något som utmärker insändarskribenten ovan. Istället är det en ganska vanlig syn på jämställdhet (jämför Ericson och Rutström 2000, Martinsson 2000). Den förespråkades exempelvis av ledarskribenten Ann-Christine Svärd som är VD för Svenska Brandförsvärföreningen och ansvarig utgivare för *Brand och räddning*. Hon hade dock inordnat jämställdhet under paraplybegreppet mångfald:

¹⁴ Freijs insändare är också ett intressant exempel på en till vissa delar ordagrann återvändning av Åsa Kilboms argument mot kvinnor som rökdykare från slutet av 1970-talet och början av 1980-talet (Hallman 1979, Fredlund 1982). Detta trots att hennes slutsatser kan diskuteras mot bakgrund av hur könssegregeringen inom yrket förändrats såväl i Sverige som utomlands.

”VARFÖR VILL VI HA MÅNGFALD? Gör man inte det klart för sig och organisationen tror jag processen är dömd att misslyckas från början. Ett dåligt svar på den frågan är, i mina ögon, jämlikhetsskäl eller att vi av olika skäl vill släppa in andra kulturer. Utan det givna och av hjärtat tagna skälet måste vara insikten att vi behöver fler kompetenser för att göra ett bättre jobb både som individer och som organisation.” (Brand och räddning 2002 nr 1, s. 5)

För Svärd är jämlikhets- och rättviseskäl dåliga motiv. Detta är en kritik av de motiv som låg till grund för jämställdhets- och jämlikhetsarbetet fram till 1990-talet. Istället kom man att förespråka ett mer marknadsinriktat motiv. Jämställdhet och mångfald skall säljas in och göras attraktivt. Detta genom att olika grupper ses som innehavare av olika kompetenser och härigenom tänks få konkurrensfördelar (jämför De los Reyes 2001).

Denna könskomplementära jämställdhetsuppfattning återkommer även i intervjumaterialet. Kvinnor görs till något annorlunda som därigenom tänks kunna bidra med egenskaper som män saknar (jämför Andersson A. 1996). För Bengt handlade det exempelvis om att ta hand om ”barn och folk”:

Bengt: Det är säkert många gånger det är fördelar att ha med tjejer ute på olyckor. När det är många chockade och skadade. Dom är ju duktiga på att ta hand om barn och folk. Dom är lite mjukare. Det har ju varit brandmän som inte har varit lämpade i det läget, att ta hand om lite svårare situationer.

Mathias: Just att möta folk och så?

Bengt: Ja. Möta folk i kris så som vi måste göra ute på en olycksplats, innan det är utrett och det är rörigt. Då tror jag säkert att dom är duktiga. Det tror jag. Det är säkert plussidan.

Även Torbjörn utgick från en syn på män och kvinnor som särarter i vissa delar av intervjun. Men till skillnad från Björn, som talade om vilka egenskaper kvinnor kunde bidra med, talade han om varför han inte tyckte att kvinnor passade som brandmän. Hans tankegångar i nedanstående citat kan jämföras med populärvetenskapliga beskrivningar om könens särart där dessa skillnader påstås ha bestått sedan urminnes tider (se Björk 1999):

Torbjörn: Det måste väl vara från långt tillbaks i tiden. Liksom att mannen ska göra det där grovjobbet. För det är ju ett grovjobb i många situationer här. Och då tycker man att en tjej ska liksom inte behöva ha ett sånt skräppjobb eller vad man ska säga. Det måste vara rotat från långt tillbaka i tiden. Männerna ska gå ut på jakt och dom andra ska ta hand om dom andra sysslorna. Undra hur det började egentligen? Men det måste väl vara att mannen är mer anpassad för jakt och sånt där. Du vet med mer muskler och så. Det är den bilden jag har av det. Att det är från urtiden, väldigt långt tillbaka då. Och sen har det nog bara följt med. Fast nu med det här moderna samhället så har utrustningen blivit bättre. För detta jobbet kanske var ännu tyngre i början.

Nu har vi fin utrustning när vi ska klippa upp bilar. Man låter maskinerna göra jobbet många gånger. Vi har bra bilar och så. Det kanske är det som har gjort att förändringen har blivit. Att då har dom sett att ”det kan ju vi också klara av”.

För Torbjörn var det naturligt att män skulle ha mer muskler och att det gör dem mer lämpade för det ”grovjobb” som han menade att brandmannayrket innebar. Ett sådant ”skräpjobb” skulle inte en kvinna ”behöva ha”. Med denna utgångspunkt blev lösningen istället att man delade upp arbetsuppgifterna på olika tjänster så att kvinnor kunde vara brandmän men ändå slippa ”grovjobbet”:

Jag tycker att det hade ju inte varit några problem om det hade varit att man hade speciella tjänster. Om man säger att man bara körde en bil till exempel. För då blir det ju inte alls samma belastning. Då står man ju på utsidan och har kunskap om den bilen. Då behöver man ju inte ta någon på ryggen och gå ner på en stege och såna grejer.

Under intervjun återkom Torbjörn ett flertal gånger till tanken om att ökad jämställdhet skulle kunna möjliggöras genom skapandet av ”speciella tjänster”. Men mot slutet av intervjun visade det sig att han samtidigt var kritisk till en sådan lösning eftersom han själv uppskattade variationen av arbetsuppgifter:

Det skulle göra det lite lättare kanske i vissa fall. Och även för vissa killar också egentligen. För man är ju kanske lämpad för vissa grejer bättre. Nu får man ju vara all-around på allting. Och det är ju väldigt svårt att vara perfekt på allt. Det är ju faktiskt så. Fast jag tycker det är väldigt stimulerande att ha det så varierande. För det gör ju jobbet ännu mer varierande än vad det egentligen är. I och med att vi gör så många olika sysslor.

Uppskattning av att yrket innebär varierande arbetsuppgifter återkom i flera av de andra intervjuerna. Så här svarade exempelvis Henrik då jag frågade om hur han skulle vilja beskriva arbetet som brandman:

Brandmannayrket är ju väldigt annorlunda. Det finns ju inget liknande någonstans egentligen. För det är ju så många jobb i ett kan man säga.

Argumentet om att dela upp arbetsuppgifterna på olika tjänster kan alltså få negativa konsekvenser. Samtidigt som man tänkte sig att andelen kvinnor skulle kunna ökas om man skapade nya tjänster kunde det bidra till att arbetet för ökad jämställdhet upplevdes negativt. Detta då en sådan lösning skulle hota att inskränka möjligheterna till arbetstillfredsställelse.

Pontus var dessutom direkt kritisk till argumentet om speciella tjänster. Han menade att det var för stor fokusering på rökdykning och att man inte tog

hänsyn till att andra arbetsuppgifter kunde vara minst lika fysiskt påfrestande:

Sen det här då att dom pratar om att det kan finnas andra arbetsuppgifter inom kåren för en kvinna. Men då får det ju vara så över gemene man. Som att köra eller att vara chaufför som alla tror är jättelätt. Men det är ju en tung bit om det ska dras slang och man ska dra iväg ut i skogen och så. Man blir minst lika trött där som med rökdykning. Men det verkar fokuseras bara på rökdykningen. Det är ju många bitar där som är tunga runt omkring också.

För Pontus höll inte Torbjörns argument om att man som chaufför inte har samma belastning. Detta eftersom det enligt honom inte enbart handlade om att stå ”på utsidan” och ha ”kunskap om den bilen”. Att dra ut slang vid skogsbrand menade han kunde vara minst lika påfrestande som rökdykning.

Stationsjobb

Som jag diskuterat tidigare är utryckning och rökdykning centralt i de intervjuades och insändarskribenternas framställningar av arbetet som brandman. Vissa av de intervjuade var samtidigt kritiska mot de föreställningar om yrket som dessa framställningar bidrog till. Exempelvis menade man att de nyrekryterade hade för höga förväntningar om att få åka på utryckning och rökdyka:

Torbjörn: Jag tror att när man börjar här så har man en bild att det händer väldigt mycket. Du vet, bränder och mycket dramatik. Fast så är det ju inte egentligen i verkligheten. Och du har ju själv varit med här nu några pass och åkt och ser ungefär vad det är. Sen kan det ju vara vissa händelser som är väldigt jobbiga också. Men det rutinmässiga är ju några automatlarm och som idag genomgå en läkarundersökning. Att det är rätt så odramatiska larm egentligen. Och så har man ju så mycket stationsjobb. Men dom som kommer dom är jätteambitiösa och ”Ska det inte börja brinna snart?” och ”Går inte larmet snart?”. Ja, du vet nästan så för mycket. Men så var man kanske själv också.

Som Torbjörn påpekade spenderas arbetstiden i huvudsak på stationen med olika arbetsuppgifter och sysslor. Så var också fallet på de stationer jag besökte. Arbetsspassen började vanligen med gemensam samling, antingen i en föreläsningssal eller ute i stationshallarna. Det var befälen som höll i dessa samlingar och de gick igenom vilka som skulle vara rökdykare, chaufför och reservrökdykare under passet. Man gick även igenom de fasta arbetsuppgifter man skulle ha under passet. Under mina observationer rörde det sig exempelvis om rökdykningsövningar, övningar i skogen med olika olycksscenario, bistå polisen med dykare för att leta efter pistoler i ett vattendrag, öva sjukvårdspersonal i att släcka bränder med hjälp av skum-

brandsläckare, genomgå läkarundersökning eller att öva på att klippa upp en bil. Efter samlingen gick man igenom bilarna och utrustningen så att allt var i ordning. Gemensamt för arbetspassen på de olika stationerna var också att man hade ett flertal gemensamma fikaraster i köket och pass med fysisk träning. Den fysiska träningen bestod antingen av innebandy, utomhuslöpning eller träning med exempelvis hantlar, träningscyklar och roddmaskiner i stationernas egna gym.

Innehållet i de samlingar som inledde arbetspassen varierade mellan de olika stationerna. På en station hade man noggranna genomgångar av de insatser som gjorts av andra arbetslag under de senaste dagarna. Man presenterade positiva och negativa erfarenheter från insatserna. Därefter diskuterade man gemensamt olika lösningar och vilka kunskaper de kunde ge inför framtiden. När samlingen avslutades åkte man gemensamt ut för att titta på olycksplatserna och fortsatte diskutera. På en annan av stationerna hade man ingen gemensam genomgång på detta sätt. Istället var det något som togs upp informellt vid exempelvis kafferaster och i omklädningsrummet, duschen eller bastun efter träningspass och övningar. Ofta kunde det handla om att någon från ett annat arbetslag kom på besök under sin ledighet i något ärende, exempelvis för att låna tvätthallen eller verkstaden för att pyssla med sin bil. Det gav tillfällen att berätta om vad man gjort under tidigare arbetspass.

Arbetet på stationerna handlade annars till stor del om att sköta olika former av underhåll av utrustning. I nära anslutning till stationshallen där brandbilarna var placerade fanns ett antal rum som var avsedda för olika typer av underhåll. Exempelvis slangtvätt och slangpackningsrum, rum för påfyllning av skumbrandsläckare, verkstad för tryckluftsapparater och rökdykningsutrustningen samt tvätthall och verkstad för fordonen. En anledning till att de låg i nära anslutning till stationshallen var att man vid utryckning snabbt skulle kunna avbryta sitt arbete, byta om och ta sig till fordonen. Ansvaret för dessa arbeten var fördelade mellan personalen på lagen. En av de intervjuade ger nedan några exempel på dessa ansvarsområden:

Någon kille har hand om slang. Tvätt och lagning, att det sköts så att det blir slang på bilar. Och det finns ju två stycken som är huvudansvariga och sen finns det några som hjälper till. Och sen finns det några som håller på med andningsskydd. Alla dom här maskerna och ventilerna ska ju testas så att flödet är rätt och så. Det mäts ju då, om det är en gång per år kanske. Sen har vi ju släckare och det för kommunen. Att fylla på och åka runt och kolla dom. Och det finns ju också ett par tre killar som håller på med det. Sen finns det några killar som håller på med fordonen som är bilmekaniker. Sen finns det någon kille som håller på med kläder och tvätt, larmkläder och dylikt. Så det finns flera olika som har olika uppgifter då. Fasta uppgifter, att detta sköter jag, allt som händer här det fixar jag på ett eller annat sätt, om man lägger ut det på någon annan eller om jag gör det själv. Men det finns oftast en eller flera som har huvudansvaret för varje område då. Så dom flesta har ju någon slags uppgift. Nå-

gon har hand om lite inköp av utrustning och någon annan har hand om stegbilen, ser till att den är servad och så.

Stationsjobben och ansvarsområdena skiljde sig samtidigt mycket åt mellan de olika stationerna jag besökte. På den station som befann sig i en större stad gjordes det förhållandevis lite underhåll av utrustning. Man tvättade exempelvis inte slang själva utan det sköttes av en annan station. Detta berodde på att man hade högre belastning av larm i form av förhållandevis många automatlarm. På de andra stationerna skötte man det mesta själva och därför tillägnades större tid med konkret arbete inne på stationen. På den förra stationen fick arbetstiden mer tydlig prägel av att vara ett beredskapsarbete. Eftersom de flera gånger per arbetsdag blev avbrutna av larm var tiden på stationen huvudsakligen en väntan på att det skulle bli larm. Den tiden verkade det delvis vara upp till en själv att fördriva genom olika småsysslor.

En av de intervjuade berättade att mängden stationsjobb förändrats under de senare åren. Enligt honom ville man begränsa arbetet med att själva underhålla lokalerna och utrustningen eftersom det försummade fokuseringen på det skadebegränsande och förebyggande arbetet:

För att använda ett gammalt uttryck som vår förre chef sa, ”Vi ska göra det vi är bra på”. Det var väl det att vi skruvade och grejade för mycket och inte lämnade ifrån oss dom här arbetena nästan istället för att öva och vara ute och informera folk och det här. Och det har väl förändrats lite grann, det har blivit mer övningar och mindre interna arbeten om man säger så.

Den citerade brandmannen ovan antyder att den betydelse som lagts vid tidigare yrkeserfarenheter kan ha kommit i konflikt med det sociala patoset. Istället för att lämna ifrån sig reparationsarbeten och annat underhåll har man *kunnat* och *velat* sköta det själv. Arbetet som brandman har varit en möjlighet att arbeta med ungefär samma saker som man gjort tidigare inom andra yrken men med den positiva sidan att man ibland fick komma ut på äventyrliga uppdrag och hjälpa till vid olika former av olyckor. Att genom övningar och förebyggande arbete öka chanserna att rädda liv kan dock ha getts låg prioritet.

För flertalet av de intervjuade hade stationsjobben låg status i förhållande till att åka på utryckningar. Det räknades inte som att göra ”själva jobbet” och verkade inte heller ha samma betydelse för upplevelsen av yrkesstolt-het:

Rolf: Ska det hända någonting så gör det ingenting att det händer när jag jobbar om man säger så. Hellre att det händer någonting än att det inte händer någonting alls.

Mathias: Vad då?

Rolf: Nej, överhuvudtaget. Om det blir en brand i en fastighet eller någonting så menar jag att om det ändå ska brinna så gör det inget om det brinner när jag jobbar. Då får jag vara där och

släcka. Då får man ju utlopp för dom grejerna som man har tränat för.

Mathias: Men det är roligast med själva utryckningarna?

Rolf: Ja, det är det ju. Stationsjobbena finns ju alltid. Att städa stationen och pilla med grejerna och utrustning och så. Men det är ju dom riktiga övningarna som man tycker är roligt, när man får komma ut och göra riktigt jobb.

Trots att möjligheten att lyckas med ”själva jobbet” var beroende av hur väl man utfört arbetet på stationen hade det låg status för exempelvis Rolf. En anledning till detta kan ha varit att arbetet ute på olycksplatser kunde ses som ett kvitto på att stationsjobben gjort nytta. Detta antyds av Rolf då han menade att han genom att få ”vara där och släcka” fick ”utlopp för dom grejerna som man har tränat för”.

För en av de intervjuade, Torbjörn, var arbetet på stationen däremot något som han menade bidrog till att han trivdes med arbetet som brandman:

Torbjörn: Jag gillar ju att gå och plocka och smågreja på station. Jag tycker om det sociala, att sitta och prata emellanåt. Men ibland är det gott att gå lite för sig själv också. För jag är rätt självständig också faktiskt. Och jag är så där att man ser grejer som behöver göras. Och i och med att det är så pass mycket tid här, speciellt på helger och kvällar, så är det ju tid som man vill göra något vettigt av. För att få tiden att gå helt enkelt. Och då tycker man att man kan förbättra vissa saker. Och det är ju för egen trivsel också, att man ska trivas på stationen. Vi prickas ju av på ett schema också för att hålla ordning i köket. Så vi gör ju alla vardagliga sysslor som man gör hemma också kan man säga. Med tvätt och allting så där. Städning och sånt. Så att alla hjälps ju åt. Till viss del i alla fall. Sen är det ju lite mitt eget intresse kanske att gå och greja. Så det är ju ingen som säger till mig att jag ska göra det. Och en del kanske vill vila sig mer och ladda upp kanske, för alla kommande larmen! För man känner ju det att även om man inte gör så mycket uppdrag så blir man ändå trött. Det är ju en viss spänning kanske att gå och vänta på larm också. För man vet ju aldrig var man kommer någonstans. Fast man tänker nästan inte på det själv. Man känner sig lite trött fastän man inte har gjort så mycket emellanåt. Det är ju samma med kontorsarbete säkert. Dom sitter ju still hela tiden, men dom blir ju ändå trötta av den tankeverksamheten dom utför.

Mathias: Nej, men det måste ju vara en väldig spänning, att man går och väntar och inte vet.

Torbjörn: Det är väl det. Det kanske många tycker är obehagligt. Men man mår ju nästan bra av det också egentligen. Det är ju det man är här för så att säga, att få åka ut och göra något vettigt, liksom extra vettigt då. Att kanske underlätta för någon annan.

Avslutning

För insändarskribenterna såväl som för de intervjuade brandmännen verkade stationsarbeten inte få något utrymme i förståelsen och framställningen av yrkesrollen. Detta trots att dessa arbetsuppgifter, förutom att vara de mest frekventa, kan tänkas ha stor betydelse för möjligheten att rädda liv. Det handlade ju exempelvis om underhåll av utrustning och andra former av förberedelser. Istället framhölls rökdykning och att få göra uttryckningar.

Detta kan jämföras med debatten om ökad jämställdhet på *Sirenens* insändarsida. Där har rökdykning framhållits som en central aspekt av brandmäns arbete. Detta kan ses som en följd av att denna arbetsuppgift antas vara den mest fysiskt påfrestande arbetsuppgiften. Med hänvisning till rökdykning anses de höga fysiska rekryteringskraven vara motiverade. De intervjuades berättelser visar dock att denna uppfattning om rökdykning inte bara fått central betydelse i debatten om ökad jämställdhet utan även för uppfattningen om yrkesrollen och hur arbetet som brandman förstås. Framhållandet av rökdykning som centralt bör därför kanske inte ses som en följd av kvinnors inträde. Däremot kan fokuseringen på denna arbetsuppgift att ha kommit att förstärkas ytterligare i och med debatten om ökad andel kvinnor.

De teman jag diskuterat i detta kapitel har stora likheter med teman som den brittiske sociologen David Baigent behandlar i sin doktorsavhandling om hur brandmannayrket reproducerats som ett maskulint arbetarklassyrke. Temana han fokuserat är dels vad han benämner som ”fitting-in”, vilket avser att passa in och upptas i den sociala gemenskapen, och dels ”getting-in”, vilket avser att bevisa sin duglighet som brandman genom att rökdyka. Baigent menade att rökdykning var centralt för yrket då denna arbetsuppgift sågs som ett test av ens möjligheter att leva upp till ett maskulint ideal:

Erfarna brandmän lär nyrekryterade att de, för att kunna släcka bränder effektivt, måste lära sig att uthärda hettan och ta sig ända fram till eldhärden innan de öppnar munstyckena och tillför vatten. Elden släcks då av den nedkylande vattendimman som skapas. Vatten som tillförs och som inte förångas kan skada byggnaden och dess inredning. Detta kallar brandmännen vattenskada och det tas som bevis på ens bristande förmåga att stå över värmen och faran. (Min översättning, Baigent 2001, s. 48)

Enligt Baigent motiverades risktagandet vid rökdykning av möjligheten att rädda liv. Men egentligen handlade det i lika hög grad, eller kanske främst, om sökandet efter adrenalinkickar liksom en vilja att testa och bevisa sin

förmåga att leva upp till ett brandmannaideal, ”a *good firefighter*” (Baigent 2001, s. 57). Detta fick ytterligare stöd av att man ofta menade att det kunde finnas liv att rädda trots att man visste att så inte var fallet. Det sociala patoset användes således som en ursäkt för att få rökdyka och få personlig tillfredsställelse. Det var inte ovanligt att man kritiserade sina befäl för att de skulle ha beordrat rökdykarna att retirera för tidigt. Enligt Baigent gjorde man detta trots att man själva troligen skulle ha tagit ett sånt beslut om inte befälen gjort det (se Baigent 2001).

Inväntandet av befälens beslut och anklagelsen om att de avbrutit en insats som skulle kunna ha lyckats innebar inte bara ett försvar av varför man inte lyckats leva upp till det maskulina brandmannaidealet. Det innebar dessutom ett stärkande av idealets legitimitet och allmänhetens stöd. Genom att undanhålla andra motiv för varför man ville rökdyka och den säkerhetsmedvetenhet man själva hade, lyckades man enligt Baigent istället förstärka och förefalla motsvara en föreställning om brandmän som självupppoffrande hjältar:

De bevisar sin maskulinitet då de antas ta risker när de bekämpar bränder. Men denna risk är kalkylerad, de vet att det är något de klarar. Men ju närmre branden de kommer desto mer adrenalin får dom och desto mer upplever de sig motsvara föreställningen om sig själva som föremål för respekt i sina egna, sina kollegors och allmänhetens ögon. (Min översättning, Baigent 2001, s. 130)

I likhet med vad jag funnit menade Baigent att överordnade befäl och chefer underordnades eftersom de inte rökdykte. Han menade också att det sedan länge förts en kamp mellan brandmän och deras överordnade om vem som egentligen hade makt att bestämma över verksamheten. Denna dispyt uppfattade han som central för ”den sociala konstruktionen av brandmäns maskulinitet” (min översättning, Baigent 2001, s. 116). Befälen var visserligen officiellt ansvariga för verksamheten. Men enligt Baigent lyckades brandmännen undkomma deras maktutövning genom att låtsas följa befälens eller chefernas uppmaningar och därigenom ge intryck av att de hade makt. I själva verket styrdes verksamheten av de informella regler som gynnades av och i sig gynnade reproduktionen av en homosocial miljö. Denna situation var befälen sannolikt medvetna om. Men den bevarades ändå som inofficiell eftersom eventuella försök att kritisera dessa förhållanden skulle innebära ett erkännande och uppmärksammande av befälens egentliga maktlöshet.

De möjligheter som befäl och chefer försökt utnyttja för att förändra dessa förhållanden var att hota med nedskärningar och omstruktureringar. Men starkt motstånd från allmänheten och intresseorganisationer har förhindrat realiseringen av dessa hot. Mobiliseringen av detta motstånd var enligt Baigent beroende av bevarandet av föreställningen om brandmän som självupppoffrande hjältar i allmänhetens tjänst (se Baigent 2001, s. 128).

6. Lagsamarbetet

I likhet med föregående kapitel fokuserar detta kapitel på centrala aspekter av vad arbetet som brandman kan innebära. Men medan det i föregående kapitel handlade om hur arbetet förstods och vad som framställdes som ”själva jobbet” diskuteras här istället ett av de strukturella eller organisatoriska förhållanden som gjort dessa förståelser möjliga, nämligen lagsamarbetet.

Syftet är att diskutera de intervjuades värderingar av och erfarenheter av att arbeta i lag och vad som verkar göras till norm. Temat hänger samman med mina tidigare diskussioner kring homosocialitet. Lagsamarbetet innebär inte bara en nära samvaro med andra arbetarklassmän utan det medför även en likriktning av de personer som ingår i laget. Det nära samarbetet verkar även kunna användas som argument för att man endast borde anställa personer som liknar och delar värderingar med de som redan befann sig i lagen.

Ett annat syfte är att diskutera några förhållanden som påminner om de försök till inflytande och maktutövning från befäls och överordnade chefs sida som Baigent menade var avgörande för ”den sociala konstruktionen av brandmäns maskulinitet”. I detta arbete talar jag dock inte om dessa aspekter i termer av maskulinitet utan som frågor kring tolkningsföreträde. Det handlar om hur dessa intressekonflikter kan kopplas till könsförståelser och vilka betydelser det kan ha för det fortsatta jämställdhetsarbetet.

Laganda

Bengt: Har man jobbat i tio år med samma killar så är det klart att då blir det lite sammansvetsat. Både när man är ute på larm och när man är på stationen och går här och jobbar eller kanske sitter vid TV:n på kvällen. Så man trivs ju bra i sitt lag.

Mathias: Att man känner varandra så...

Bengt: Ja, man känner varandra väl och vet precis. Det är ju lite speciellt. Man blir ju som en familj i och med att man sover ihop och äter ihop och jobbar ihop. Dom säger ju det att det skulle ju aldrig gå att ha damer som gjorde så. Men nu är dom på väg in till oss lite smått. Då får vi se hur det går.

Att arbeta som brandman innebär att man spenderar mycket tid tillsammans med den övriga personalen i laget, andra personalgrupper har man förhållandevis liten kontakt med. Arbetsspassen på de stationer jag besökte var antingen hela dygnspass, vilket innebar att man var i tjänst 24 timmar och arbetade vart fjärde dygn, eller delade dygnspass bestående av ett dagpass och ett nattpass. På dagpassen arbetade man exempelvis tio timmar med början 07.30 medan de på nattpasset började 17.30 och sedan arbetade fjorton timmar. Fördelningen av passen följde ett rullande schema som alltså

antingen bestod av uteslutande dygnspass eller kombinationer av delade och hela dygnspass. Sammanlagt rörde det sig om 42 arbetstimmar per vecka.

Som jag visat i föregående kapitel utgör uttryckningar en mycket liten del av dessa 42 timmar. Största delen tillbringas istället på stationen med olika sysslor. Som Bengt nämnde i citatet ovan spenderades viss tid med att titta på TV och sova. Det var detta som gjorde att han tyckte att laget blev som en familj.

Liknelsen av laget med en familj återkom i flera av intervjuerna. Stig berättade exempelvis att de ibland brukade laga mat ihop, oftast då de jobbade på helgen. Att arbetspassen var långa tyckte han var positivt eftersom det gynnade en stark sammanhållning i gruppen:

Jag tycker det är en fördel i yrket. Man kommer närmare inpå varandra. Om gruppen fungerar så är det en fördel. Är det så att det är lite splittringar i gruppen så är det inte lika roligt. Men för laget tycker jag att det är en fördel att vi jobbar så mycket ihop och har långa pass ihop. På lördagar och så där lagar vi mat ihop och så. På sommaren, om det är fint väder, så grillar vi. Så att jag tror att det är positivt.

Att kunna grilla, titta på TV och sova under arbetstid kan verka förmånligt. Men enligt Torbjörn handlade det om att man hade olika former av arbetstid. Arbetspassen innehöll enligt honom perioder som inte räknades som arbetstid, så kallad "beredskapstid". Då fick man tillfälle att själv avgöra vad man ville göra, bara man höll sig på stationen:

Larmen och det får ju vara första prioriteten när man jobbar. Men sen kanske man har egna grejer man vill greja med. [...] På tiden när vi inte har arbetstid då så har vi ju lite bilpyssel. Vi kanske grejar med våra egna bilar lite grann och såna grejer, svetsar och så. Ja det kan vara allt. Så då hjälps dom ju åt med det. Fast det är ju en grej också för att hålla ihop lagandan. Det är ju inte alla jobb som kan ha sån sysselsättning på arbetet om man säger så. För det är ju det att vi har ju viss arbetstid här. Och sen har vi viss beredskapstid kan man väl kalla det. Vi måste vara här men behöver inte göra något stationsjobb och sånt. Och då svarar vi bara på larm. Och under tiden så kan vi ju greja med sånt som vi själva har med oss då. Och det är ju en väldigt fördel. Det är ju en av fördelarna med det här jobbet också.

Att exempelvis kunna laga sin privata bil under arbetstid är givetvis en stor förmån. Renovering av gamla möbler och träkanotsbyggen är andra exempel på privata projekt som pågick på de stationer jag besökte. Torbjörn antydde samtidigt att dessa sysslor kunde ha en viktig funktion för arbetet som brandman. Det stärkte lagandan och tränade gruppen att samarbeta.

Enligt Bengt hade lagen olika sätt att fördriva beredskapstiden. Medan personalen i hans eget lag ägnade sig åt personliga projekt samlades ett annat

framför TV:n. Även om han i slutet av citatet menade att det inte var något ”negativt eller positivt” antyder han att samlingarna värderades högre än uppsplittring i olika personliga projekt:

Vårt lag har varit mera så att när arbetstiden är slut på kvällen så har några haft att göra ute i bilverkstaden i och med att dom är bilmekaniker. Dom har alltid haft något projekt, kanske med sin bil och varit där kanske efter träningen på kvällen. Andra lag lägger större vikt vid att sitta vid TV:n, hela laget fikar tillsammans då. Det kanske vi har varit lite dåliga på i vårt lag. Utan efter träningen så är det lite upplöst, på kvällarna i alla fall. Att några är i verkstaden och har lite olika projekt. Men jag vet något lag här, dom samlas nog varje kväll vid TV:n. Och det är säkert bra. Så det skiljer sig lite mellan lagen. Jargongen exempelvis, som jag pratade lite om förut, det kan vara en sån del. Men det är inget negativt eller positivt, det är ju bara att det är som det är.

Att Bengt menade att hans lag ”varit lite dåliga på” att samlas och göra saker tillsammans tolkar jag som ett uttryck för att samarbeten som stärkte lagandan förväntades ges hög prioritet. Enligt Torbjörn hade lagandan också försämrats under senare år. Dels på grund av att samhället förändrats och dels på grund av att räddningstjänsten nu var en större organisation. I nedanstående citat tydliggör han också vad han menade med laganda:

Torbjörn: Det är ju vårt andra hem kan man säga. Och just det med lagandan, det hör man ju ofta av allmänheten, eller när man träffar folk, att ”Ni har ju så bra laganda”. Och den är ju rätt bra. Fast den är nog sämre än den var på en mindre station om man säger.

Mathias: Men hur tänker du kring lagandan?

Torbjörn: Ja, det är ju det liksom att man hjälps åt med det mesta egentligen. Det är klart att samhället har väl gjort att folk blir mer och mer egoistiska och tänker på sig själva, även brandmän då. För samhället är ju så stressat eller vad man ska säga. Om man till exempel byggde hus och sådär förr så åkte ju hela laget ut och hjälpte till. Men nu är det ju så pressat. Alla vill ha betalt för allting. Jag tycker bara det är roligt att hjälpa en kompis och jag blandar aldrig in pengar i det. Jag tycker att jag klarar mig ändå. [...] Vissa jobb som man tänker sig är väldigt ytliga. Dom lever ju inte alls så som vi gör. Vi är ju här så många timmar och gör alla möjliga sysslor tillsammans då. Fast på ett annat jobb kanske dom bara gör en syssla, ett arbetsmoment. Och dom går hem efter det och så bryr dom sig kanske inte. Men det kanske är en bild man har bara. Men jag tror att det ligger rätt mycket i det ändå.

Ett andra hem

I likhet med Björn som i avsnittets inledande citat liknade laget vid en familj benämnde Torbjörn laget och stationen som ett "andra hem". Detta var något han menade skiljde brandmannayrket från många andra yrken han kunde tänka sig. Betydelsen av att laget och arbetsplatsen blir som en andra familj eller ett andra hem tydliggörs också av att det inte verkade vara ovanligt att man även tillbringade sin fritid på stationen. Följande utdrag ur mina observationsanteckningar beskriver hur en brandman från ett annat lag stannade kvar på stationen efter att han avslutat sitt nattpass:

En brandman från det andra laget kom in och satte sig vid vår första fikapaus i köket. Han verkade vilja småprata lite med de andra. Trots att han uppenbarligen var ganska trött frågade han om det fanns något han kunde hjälpa till med. De andra tyckte att han skulle åka hem istället. Men det ville han inte. Han skulle ändå jobba snart igen sa han. Jag vet inte om han menade att han skulle gå på nästa pass som började drygt tio timmar senare eller om han hade något extrajobb. I vilket fall så började han prata med en av brandmännen på det lag jag följde. De hade båda blivit fäder ganska nyligen och pratade om hur underbart det var men att de hade svårt att få någon sömn.

Brandmannen från det andra laget stannade sedan kvar under hela dagen. Han tilläts inte göra något jobb tillsammans med det andra men dök upp på fikarasterna. Att han valde att stanna på stationen är ett exempel på hur arbetsplatsen kunde användas och hur den kunde få betydelse som ett andra hem eller en andra familj.

I intervjumaterialet finns andra exempel på att arbetsplatsen kunde fungera som en tillflyktsort bort från familjelivet. Så här menade exempelvis en av de yngre brandmän jag intervjuade:

Helgerna är ju inte roligt. Det känner jag. Vi har ju inga barn än, men det är ju inte populärt när man åker iväg. Nu så ska jag jobba lördag i morgon. Det tycker ju inte hon är så jätteroligt. Om hon har jobbat hela veckan och så har jag gått hemma två-tre dagar. Så det är ju ingen höjdare. Men det är ju skönt att komma hemifrån ibland också! Nej, men det kan ju vara en nackdel faktiskt. Särskilt då för dom äldre. Dom tjarar ju lite mer om det. Det blir tydligen jobbigare att vara hemifrån. Men för dom som har barnfamiljer, eller vi har en kille på stationen som har fått tvillingar och han tycker det är jätteskönt att få komma upp till jobbet. Det kan man ju förstå.

Medan den intervjuade brandmannen ovan framställde familjen som något utanför arbetet, något annorlunda i förhållande till den sociala samvaron på stationen, verkade andra istället uppleva det som viktigt att även familjen engagerades att delta i den sociala samvaron:

Stig: Man har alltid tyckt att det var roligt att gå till jobbet. Ja, man har varit ett gott gäng alltså. Vi har haft fester ihop och vi har rest ihop och gjort allting, med fruar och allting, och det har alltid varit bra.

Skapandet av lagsamhörighet

Stig: Skulle man rekommendera det utåt så är det ju absolut ett yrke att rekommendera om man tycker om mycket fysisk träning, lite spänning och att jobba ihop. Och sen att man måste passa in i gruppen. Det märker man. För vi lever ju så nära inpå varandra och man jobbar helger och dygn ihop och julafton och nyårsafton. Att man ska ju kanske vara en lite speciell slags människa för att kunna gå hemifrån på nyårsafton och kanske vara borta på julafton även om man har barn. Men det är ju i alla fall ett fantastiskt roligt yrke tycker jag.

Mathias: Men det med att passa in, tänkte du mest på ledighet och så?

Stig: Nej, det är ju det att vi lever så nära inpå varandra. Alltså det gäller att kunna jämföra och komma överens och vara ungefär samma sorts människor som jobbar ihop. För man lever så nära inpå varandra.

Arbetet som brandman ställer enligt Stig höga krav på att man kan samarbeta och komma överens med de andra i gruppen. För att kunna göra det krävs det att man är ”ungefär samma sorts människor”. Men som framgår av följande citat är det inget som planeras vid rekryteringen. Istället *blir* man ”samma sorts människor” efterhand. Stig uttrycker detta i termer av att ”man formas” och att ”man blir stöpt”:

Stig: Man formas på ett visst sätt när man kommer till ett lag. Beroende på hur brandmästarna och förmännen är på laget från början. Och vi har ju märkt det att första och andra laget, vi jobbar ju på ett helt annat sätt. Vi har ju mer en lugnare stil. Tredje och fjärde laget, framförallt tredje laget, är ju såna lag att när dom kommer ut så är det en uppstressad situation. Dom gapar och skriker mycket. Vi tycker istället att när man kommer ut så ska man lugna ner sig lite grann. ”Hur ska vi göra?”. ”Hur ska vi lägga upp detta nu så att det blir ett bra resultat?”. Men så förekommer det inte där. Utan det är gapande och skrikande. Dom tränar mycket bodybuilding och det är en viss stil på killarna. Och när det kommer en ny och dom hamnar på det laget så blir

dom såna efter ett tag. Precis som dom som kommer till vårt lag faller in i våran stil. Så man jobbar väldigt olika.

Mathias: Men tänker dom på det när dom placerar folk också då?

Stig: Nej, det tror jag inte. För jag tror att man blir stöpt. Efter ett tag så kommer man in i deras rutiner. Så att jag tror inte att det är något som dom kan planera innan, utan det bara blir så. Konstigt nog.

[...]

Mathias: OK. Men det har mycket med förmännen att göra?

Stig: Ja, jag tror det. Hur dom formar laget när man kommer dit. Om man har såna där förmän som har lite svårare att hålla lugnet när det är lite stressiga situationer och de blir lite uppstressade så smittar det av sig tror jag.

Enligt Stig skapas det en likriktning av de personer som ingår i laget. Men det handlade inte bara om beteendet på uttryckningar utan även om den sociala samvaron på stationen. För att kunna accepteras som en medarbetare i laget verkar det krävas att man kommer överens och kan "jämka". Det förutsätter att man blir lika och att man kommer fram till en social samvaro som man accepterar som sin gemensamma (jämför Baigent 2001). Citatet ovan visar även på en av förutsättningarna för detta, nämligen att andra lag görs till de *andra*, det man själva inte är. Genom att definiera det andra laget som stressade, gapiga bodybuilders identifierar Stig sitt lag som lugna, beräknande och professionella. Härigenom skapas ett ideal och en förståelse av yrkesrollen som de inom hans lag kan enas kring och sträva mot att uppnå.

Medan Stig menade att det var befälen som präglade laget kunde det enligt Bengt i stort sett vara vem som helst på laget. Enligt honom handlade det om vem som var en "stark person" eller vem som gjorde sig hörd snarare än ens formella befattning eller position:

Vi är ju olika som människor vet du. Det blir att några starka personer styr kanske ett lag. [...] Befälen kan ju vara en stark person och styra laget. Men det kan ju även vara brandmän som är starka personer som både hörs mycket och styr i viss mån så att det blir en viss jargong. Det kan det göra.

Enligt flera av de intervjuade hade yrket tidigare varit mer präglat av militäryrket. Som befäl hade man då rätt att kräva stor respekt och personalen förväntades underordna sig. Detta hade förändrats under senare år:

Torbjörn: Om man ska gå in och prata med ett befäl nu så är det mer som kompisaktigt. Man är på samma nivå. Men förr var det ju mer att man skulle knacka på dörren och "Får jag prata med dig?" i princip. Den trenden har ju ändrat sig mycket. Och det är ju till det bättre.

Vid mina besök på olika stationer var mitt intryck att det mer var brandmännen än befälen som präglade den sociala samvaron på stationerna. Som

jag diskuterat i föregående kapitel verkade befälen också underordnas då de inte ansågs ”göra själva jobbet”. Visserligen kunde befälen säkerligen ha stort inflytande och hög respekt vid skarpa uttryckningar. Det är främst då deras erfarenheter och kunskaper sätts på prov. Genom att bedöma situationen och organisera arbetet ansvarade de för brandmännens säkerhet och möjligheter att nå ett bra resultat. Men vad gäller den sociala samvaron under övrig arbetstid verkade de många gånger förhålla sig mer tillbakadragna. Det kunde också hända att det var någon av brandmännen som delade ut direktiv. I observationsanteckningarna beskriver jag exempelvis följande situation:

När vi hade ätit färdigt sa en av brandmännen till ett av befälen:
- ”Fan vad jobbigt med tankbilen. Jag kommer aldrig bli färdig med den. Kan vi inte skita i fyspasset och försöka fixa färdigt den istället?” Han fick inget svar från befälet som verkade sitta och fundera på vad han skulle svara.
- ”Jag skiter i den i alla fall”, fortsatte brandmannen när han inte fick ett direkt svar av honom, ”så kan du gå upp och träna på bandet och hjälpa mig sen när du är färdig.” Det blev ingen vidare diskussion eller protester utan det blev som han ville.

Såväl observations- som intervjumaterialet ger stöd åt Bengt som menade att den sociala samvaron inom lagen präglades av vissa ”starka personer” som kunde vara både brandmän och befäl. Befälen verkade inte ha stort inflytande med automatik, deras inflytande garanterades inte av att de var befäl. Istället verkade deras inflytande vara beroende av en mängd olika förhållanden, inte minst personalens sammansättning. Ålder verkade ha stor betydelse och det kan kopplas till hur man värderade fysisk styrka och erfarenhet. Att vara ung kan exempelvis gynna en stark position då man i hög grad kan motsvara föreställningen om brandmän som fysiskt starka och attraktiva män. Som ung verkade det också vara troligare att man hade ett större intresse för yrkesrollen och en vilja att utveckla sig eller få ny kunskap. Men för att detta ska gynna en stark position förutsätts att dessa aspekter har status. I ett lag med huvudsakligen äldre kan det istället vara ens erfarenhet som gynnar en stark position. Att ha lång yrkeserfarenhet och kunna känna säkerhet i sin yrkesroll kan då åsidosätta vikten av fysisk styrka och viljan att pröva nya metoder eller utrustning (se Brandmannen 2002 nr 3, s. 11, jämför Andersson 2003).

Åldersförhållandena verkade, utifrån såväl observationerna som intervjuerna, ha stor betydelse för prägeln på den sociala samvaron inom olika lag. Exempelvis hade Stig menat att hans lag hade en ”lugnare stil”. Han betona professionalitet och erfarenhet. Utifrån denna position var det möjligt att underordna vikten av fysisk styrka. Att det andra laget tränade ”mycket bodybuilding” och hade ”en viss stil på killarna” var i stället något som kunde uppfattas begränsa deras professionalitet.

En av de brandmän jag intervjuade hade fått möjligheten att arbeta på olika stationer. Det hade gett inblick i varierande sociala miljöer och nedan antyder han några av de tendenser jag diskuterat:

Brandman: På första stationen hände det väldigt litet. Men dom var väldigt energiska. Övade väldigt mycket. Om man jämför med här så övade dom mycket och engagerade sig mycket. [...] På andra stationen var det snarare tvärtom. Dom övningarna som var, dom var väldigt seriösa och så. Men där var det ju gammalt folk. Det skiljde väl kanske en 15-20 år mellan mig och dom. Så det var ju: "Lugna ner dig och ställ dig i kön", typ den varianten där uppe.

Mathias: Hur menar du då?

Brandman: Nej, dom ville ju helst vara kvar på station om det inte hände något och såna grejer då. Göra så lite som möjligt då. Dom var ju på väg att pensioneras nästan hela gänget jag var med där uppe. Men det var ju "goa gubbar" så det gick ju an det också. Sen vet jag inte om det skiljer sig något mer. Nej, men dom var nog lite mer intresserade av sitt yrke ändå än vad vi är. Dom hade lite mer intresse för det tror jag. Här är det bara ett jobb för dom flesta.

Mathias: Eller hur menar du, med intresse för?

Brandman: Ja, dom engagerade sig i grejer då. En sån enkel sak som att det kommer ut en ny slang till exempel och någon får höra det så: "Oj, vad är det för något?". Då ville dom veta mer om det då och var intresserade utav detta. Här är det mer: "Jahå. Ok. Ny slang, den lägger vi där" och så är det bra då. Är det bra så får någon annan ta tag i det då. [...] Där var dom ju lyhörda för grejer och ville prova. Alla lagen var med och ryckte i det här och gav sin åsikt om det här då. Som här, då händer det att det kommer ut en lapp då, om det kommer en lapp över huvud taget, att 'Nu är det en ny grej på bilen'. Och vi har inte fått säga någonting om det över huvud taget då.

Den sociala samvarons form och innehåll verkar alltså vara beroende av en mängd olika omständigheter. Det centrala verkar dock vara att det skapades en rikriktning av personalen i de olika lagen vilket gynnade upplevelsen av lagsamhörighet och laganda. Denna upplevelse kunde också stärkas av att man gjorde olika sysslor tillsammans under beredskapstiden. Ett annat förhållande som gynnade skapandet av lagsamhörighet var att man förhöll sig till andra lag där personalen och samvaron föreställdes vara annorlunda.

Hanteringen av konflikter

Kent: Det är ju oundvikligt att det blir konflikter eftersom vi går så länge när vi jobbar dygn till exempel. Men det är klart, sen kanske man kommer bort en del. Men det är ju bevisat att desto mindre larm man har desto mer konflikter blir det på station. Det är ju därför det är viktigt att ha lagspelare. Det finns ju olika individer. En del är ju individualister, andra är lagspelare. Jag tror att det är viktigast att man är en lagspelare så att man löser allt

inom gruppen. Att man kanske inte alltid kan få sin egen vilja igenom. Individualister, det är ju löpare och allt vad dom är. Dom har för mycket individuellt tänkande tycker jag. Men det är ju olika. För att bli bra inom det så måste man vara det kanske, jag vet inte.

Som jag diskuterat ovan innebär arbetet som brandman att man ingår i en grupp där det ställs höga krav på att kunna samarbeta och jämka. Då personalen arbetade nära inpå varandra under arbetspass som kunde vara i upp till 24 timmar var det enligt Kent omöjligt att undvika konflikter. Särskilt om man hade få uttryckningar. Detta ger stöd åt antagandet att uttryckningarna hade en stor betydelse för den sociala samvaron. Att åka på larm kunde ena gruppen mot ett gemensamt mål. Dessutom kunde berättelserna om och minnena av olika uppdrag få stor betydelse för den sociala samvaron och skapandet av lagsamhörighet.

Enligt Kent var det viktigt att vara vad han kallade lagspelare. Han använde idrotten som en metafor där människor delades in i två kategorier, lagspelare och individualister. Denna metafor återkom i flera andra intervjuer och kan kopplas till den betydelse som lagidrotten haft för rekryteringen av brandmän. Andra idrottare, exempelvis löpare eller cyklister, verkade istället kunna anses ha egenskaper som var negativa inom brandmannayrket. Detta eftersom det ställs stora krav på samarbete och att man ska kunna anpassa sig till gruppen.

Pontus använde en könslig metafor för att beskriva hur man hanterade konflikter. Metaforen bygger på en föreställning om män som mer direkta och konfronterande i hanteringen av konflikter medan kvinnor föreställs vara manipulativa:

Vi har ju inte haft så där jättemånga konflikter här. Men jag menar, det är inte som kärringar som går och snackar bakom ryggen. Utan oftast kommer det fram direkt och så är det bra efter ett tag. Men för vissa går det ju inte. Dom tål ju inte kritik. Och då är det ju jävligt tufft. Då går man ju och mår dåligt ett bra tag. Det blir det ju.

I likhet med Pontus nämnde de flesta att det inte fanns utrymme för några större konflikter när man levde så nära inpå varandra. Istället menade man att sådana situationer skulle lösas direkt. Så här svarade exempelvis Bengt och Henrik när jag frågade dem om hur man hanterade konflikter i lagen:

Bengt: Ja, du menar konflikter i laget om man säger? Ja det har det väl varit lite grann. Men det blir inte mycket. Man är så nära inpå så det löser man direkt nästan. Man försöker ta upp det direkt innan det blir någon större grej av det. För det är svårt om det blir det när man jobbar så tajt.

Henrik: Jag tror att det viktiga är att du försöker lösa en konflikt så snabbt som möjligt, så fort den uppstår. Om den uppstår på en

olycksplats, om man tycker att någon betett sig fel eller om man tycker att man inte sköter jobbet, så försöker man ta det så snabbt som möjligt. Att man får löst det, eller diskutera igenom det åtminstone. För jag menar det är ju ingen idé att vara förbannad på någon för att man tycker att den varit för djävlig den dagen och låta det kanske gå till nästa gång man kommer till stationen. Då händer ingenting och allting är som vanligt. Sen behövs det inte så mycket nästa gång för att det ska smälla till igen och bli ett jädra liv. Så att jag tror att det är viktigt att lösa dom konflikterna väldigt snabbt. Men vi har inte haft något sånt här nu. Inte på laget i alla fall. Men jag tror ändå att det är väldigt viktigt att det löses så snabbt som möjligt. För jag tror det blir värre ju längre tiden går.

Enligt de intervjuade hade det inte förekommit några direkta konflikter inom deras lag. Men man kan också anta att de inte ville berätta om konflikter. Kanske var det något man ville hålla för sig själva eftersom man inte ”går och snackar bakom ryggen”. Dessutom skulle erkännandet av att det existerar konflikter kunna riskera att ses som en svaghet och som ett svek mot lagandan och lagsamhörigheten.

Även Ulf menade att det inte förekom några direkta konflikter. Detta trots att han upplevde att personerna i laget var väldigt olika. Till viss del kan detta sägas ifrågasätta min tolkning av att det sker en likriktning av personalen på laget. Men vad jag avser är snarare detsamma som Ulf berättade om i följande citat. Man fann sätt att låta olikheterna komplettera varandra och skapade en social samvaro där vissa accepterades få dominera, eller vara de som ”hörs jämt” som Ulf uttryckte det:

Det är väl därför jag trivs så bra i det här laget, för det blir i stort sett aldrig några konflikter. I så fall är det så lite att det knappt märks. Det går obemärkt förbi. Jag vet inte om det här laget är speciellt eller om det bara är för att man vill det som man tror det. Men jag tycker att vi är så väldigt olika allihop så vi kompletterar varandra på något konstigt sätt. Så det går riktigt bra. Och det märker ju du givetvis också som intervjuar oss, att en del hörs inte alls och en del hörs jämt. Och sen har man väldigt olika bakgrund och väldigt olika åsikter. Men det går alldeles utmärkt. Så det har väl inte varit några personkonflikter i detta laget.

Laget som problem

Utifrån intervjuerna och observationerna verkar lagarbetet och upprätthållandet av en stark laganda skattas högt. De oregelbundna arbetstiderna och de långa arbetspassen upplevdes visserligen som påfrestande av vissa. Men samtidigt kunde det ha positiva sidor då de längre arbetspassen under exempelvis helger upplevdes gynna en stark sammanhållning i gruppen. Flera av de intervjuade menade att en av de viktigaste egenskaperna var att kunna passa in i gruppen och att vara ”lagspelare”. Konflikter menade man var sällsynta och om de trots allt uppstod var det något som skulle skötas inom gruppen. Man löste det snabbt och försökte undvika utomståendes inblandning.

Med tanke på innehållet i de föregående kapitlen verkar hanteringen av konflikter inte vara det enda man menade borde hållas inom laget. Strävandet efter att ”hålla det inom laget” och i så hög grad som möjligt bibehålla ett oberoende i förhållande till utomstående är ett genomgående tema i materialet. I kapitlet ”Krav på fysisk styrka” framgick exempelvis att motståndet mot ökad jämställdhet kan förstås som ett motstånd mot att ”utomstående” lägger sig i brandmäns angelägenheter. Frågan har utmanat brandmäns tolkningsföreträdare, inte minst vad gäller yrkesrollen och vikten av fysisk styrka. Den har medfört ett synliggörande och ifrågasättande av dominerande förgivettaganden. Exempelvis att testerna skulle motsvara arbetets krav. I ”Vägen till yrket” diskuterade jag hur yrket reproducerats som ett mansdominerat arbetarklassyrke genom kvotering av arbetarklassmän. Anställningen av likasinnade har gynnat bevarandet av en stark laganda. Det har också fått stor betydelse för skapandet av laganda. Praktisk kunskap värderas över teoretisk och arbetet likställs med att rökdyka. Såväl lagandan som brandmäns positioner stärktes genom att underordna andra personalgrupper eftersom de endast ansågs ha teoretisk kunskap. De saknade de nödvändiga insikter som praktisk erfarenhet gav och hade därför lite att komma med. Valet att exempelvis utbilda sig till befäl eller arbeta med förebyggande kunde dessutom tolkas som att man inte klarade av att jobba med utryckning, alltså att göra ”själva jobbet”.

Jag har tidigare tagit upp exempel på kritik av nedvärderandet av teoretisk kunskap i branschtidningen *Sirenen*. Men man kan även finna kritik av lagandan och att personalen skulle hämmas av ”gammal brandkårskultur” (*Sirenen* 1999 nr 6, s. 37, jämför *Brand och räddning* 2000 nr 6, s. 20). *Sirenen*s chefredaktör Stig Dahmén menade exempelvis i en artikel att brandmän ”är ju inte direkt berömda för sin förändringsbenägenhet” (*Sirenen* 1998 nr 1, s. 6-7). I ett senare nummer skrev han i sin kolumn att:

De cirka 6 000 heltidsbrandmännen är kända för att vara en konservativ yrkesgrupp. Inrutade dagar med tvätt av fordon och slangar, fysträning, en del utbildning/övning, ett och annat larm. Så har det varit och så ska det tydligen förbli. ”Förebyggande, det får någon annan sköta.” Kvällspassen ägnas, i väntan på sällsynta larm, åt TV-tittande, fika, ”utryckning” till allsvensk fot-

bollsmatch eller annat som inte har med yrket att göra. Därefter får de med dygnstjänst ofta en natts ostörd sömn och går nästa morgon utvilade till extraknäcket. De som jobbar dygn är inte på stationen mer än sju-åtta gånger i månaden...

Förhållanden som dessa ökar ju inte direkt möjligheterna att få upp de låga lönerna. Ett sätt att motivera höjda löner skulle där-
emot kunna vara en breddning av uppgifterna och kompetensen och därefter arbete också med förebyggande. Tidsutrymme dag-
tid kan lätt skapas genom att fordonstvätt, teoretisk utbildning
och annat i väntan på larm utförs kvällstid och helger.

Men som jag inledde denna spalt – tvinga inte brandmän att jobba förebyggande! Uppmuntra istället de som har talangen och intresset att på detta sätt utveckla sig i yrkesrollen. Alla pas-
sar inte för uppgiften och många hade aldrig en tanke på att ock-
så arbeta som informatörer och pedagoger när de sökte till
brandstationen. De förverkligade pojkdirömmen för de röda bi-
larnas, blåljusens, rökdykningens och fysträningens skull, inte
för att lära tanterna på servicehuset hur man förebygger bränder
eller ingriper om det börjar brinna. Låt dessa brandmän hålla på
med sitt tut och sprut. (Sirenen 2002 nr 6, s. 43)

Som redaktör för Sirenen kan Dahlén tillåta sig att göra provokativa be-
skrivningar av brandmäns verksamhet. Anledningen är hans missnöje över
brandmäns bristande engagemang i det förebyggande arbetet. Beskrivningen
av dem som en ”konservativ yrkesgrupp” som bara bryr sig om sitt eget
välbefinnande, alltså att ”förverkliga pojkdirömmen” och att få hålla på med
”tut och sprut”, uppfattar jag som ett försök att engagera dem i frågan.

Men Dahlén är inte ensam om att föra skarp kritik av utryckningspersona-
lens brist på mottaglighet av influenser utifrån. Istället är det en kritik som
riktats mot räddningstjänsten från olika håll (jämför Brandmannen 1997 nr
1, s. 10 samt Brand och räddning 2002 nr 3-4, s. 21). I en intervju vid sin
avgång menade exempelvis Lennart Myhlback, generaldirektör för Rädd-
ningsverket fram till 2000, att det var inom det förebyggande området som
han ”känt störst frustration”:

Länge kändes det som att tala för döva öron. Det var bara tut
och sprut som gällde på brandstationerna. Jag upprepade i det
oändliga budskapet att det är intelligentare att se till att olyckan
eller branden inte inträffar än att vara duktig när den inträffar.
Det handlar om en attitydförändring hos många. Jag var otålig
och ville se snabba resultat, men det här är som att vända en su-
pertanker. (Sirenen 2000 nr 4, s. 8, jämför Sirenen 1996 nr 4, s.
20)

I samma nummer lämnade den tillförordnade generaldirektören Nils Olof
Sandberg följande synpunkter i ledaren:

Den speciella atmosfär som odlats och odlas inom svensk rädd-
ningstjänst är förstås på gott och ont. Den har starkt bidragit till

att bland personalen skapa en positiv attityd till yrket och till verksamheten. Den har i många lägen underlättat rekryteringen och jag vill nog också påstå att den medverkat till att ge brandförsvaret och senare räddningstjänsten ett stort förtroende bland allmänheten.

Men kårandan har också haft en konserverande inverkan. Brandkåren har levt sitt eget liv och fortsätter att i viss mån göra det, ofta alltför skild från övrig samhällslig verksamhet. Detta förhållande har på något sätt legat inbyggd i uppgiften, som ju bland annat innebär att klara ut situationer, som är övermäktiga andra. Influenserna utifrån har haft svårt att göra sig gällande och samverkan med andra kommunala aktiviteter har inte varit särskilt framträdande. Detta har ibland försatt räddningstjänsten i ett isolat, som egentligen inte varit till gagn för varken den egna eller angränsande verksamheter. Förändringsbenägenheten har verkligen inte gynnats av detta förhållningssätt, vilket i sin tur medfört att nödvändig utveckling har hemmats. På vissa områden skulle en snabbare förändring ha varit önskvärd. Men trots detta har räddningstjänsten högt anseende och betraktas i opinionsmätningar som den mest positiva samhällsverksamheten. Räddningstjänstpersonal har gjort och gör livräddande insatser, som lätt kan framstå som heroiska. Men i den snabbt förändrade tillvaro vi nu har kan ingen leva på gamla lagar, inte ens räddningstjänsten. Alla verksamheter – privata och offentliga – utsätts för omvärdering. (Sirenen 2000 nr 4, s. 2)

Även om Sandberg ger uttryck för en viss positiv syn på kårandan är det vid en noggrannare läsning tydligt att han ser få positiva effekter. För det första nämner han att kårandan gjort personalen positiv till verksamheten. Men det visar sig senare vara något negativt då det hämmat förändringsbenägenheten. Att kårandan ”underlättat rekryteringen” blir på samma sätt negativt då det inneburit rekrytering av likasinnade. Därmed har den haft en ”konserverande inverkan” och motverkat ”influenserna utifrån”. För det tredje nämner han att den medverkat till ”ett stort förtroende bland allmänheten”. Men detta förtroende menar han bygger på falska föreställningar om den ”heroiska” räddningstjänstpersonalen.

I förhållande till de citerade uttalandena av Dahlén och Myhlback talar Sandberg i mer allmänna ordalag om lagandan som ett problem. Han menade att ”brandkåren har levt sitt eget liv” och isolerats. I de förras fall rörde det sig däremot om en specifik fråga, nämligen det förebyggande arbetet. Under den tidsperiod som jag avgränsat mig till i insamlingen av textmaterial från branschtidningar verkar detta ha varit en central fråga. Chefer och överordnade har argumenterat för vikten av förebyggande arbete och uttryckt sin frustration över utryckningspersonalens motstånd.

Överordnades kritik av lagandan menar jag kan tolkas som uttryck för en upplevelse av maktlöshet. Trots att brandmännen är underordnade vad gäller befattning och officiella hierarkier har överordnade haft begränsad insyn och svårt att få inflytande. Myhlback menade exempelvis att han talade ”för

döva öron”. Istället har brandpersonalen bevarat sitt tolkningsföreträde och hållit det inom laget. Liksom insändarskribenten som citeras nedan menar har man försvarat sitt oberoende genom att bemöta utomståendes försök till inflytande med ”tyst protest”:

Ingen brandman eller befäl säger det rakt ut, men det är ganska uppenbart att de allra flesta utför sina nya uppgifter under tyst protest. De tycker att det är roligare att spela innebandy än att besöka företag under jourpassen eller informera skolbarn. Men vad annat är att vänta när rekryteringen styrs av hur många armhävningar man klarar av.

Brandmän vill ha ”machojobb”, så är det bara. Därför måste attityderna ändras. Räddningstjänstens ledning och räddningsskolorna har därvid ett stort ansvar. Förebyggande i olika former måste bli ett viktigt inslag redan vid rekryteringen av brandmän. Alltför många av de som jobbar i utryckningsstyrkor upplever att de tillhör förvaltningens A-lag. I deras ögon är förebyggarna B-laget, där spelarna till stor del består av sådana som av olika anledningar tvingats lämna A-laget och som sysslar med frågor av mycket lägre status. (Sirenen 1997 nr 4, s. 24.)

Tolkningen av att brandpersonalen försvarar sitt oberoende genom ”tyst protest” och ”döva öron” får ytterligare stöd av att det på insändarsidorna finns få exempel på att brandmän besvarat kritiken. Detta trots de många försöken att få ett gensvar genom att göra provokativa och sarkastiska beskrivningar av brandmän.

Problematiken är inte utmärkande enbart för frågan om det förebyggande arbetet. Den känns igen på andra områden där överordnade och ”utomstående” strävar efter inflytande, exempelvis införandet av ny teknik (jämför Sirenen 2003 nr 5, s. 12). Andra exempel har berörts i de tidigare kapitlen, inte minst i föregående kapitel om vad som anses vara ”själva jobbet”.

Det har gjorts mer direkta försök att bryta ner den starka lagandan och öppna upp för utomståendes inflytande. Exempelvis har man infört skiftsystem där personalen roterat mellan olika lag. Följande citat är hämtat ur en artikel om en sådan lösning i Karlskoga. Den intervjuade är Berndt Jansson, brandmästare:

Brandmän hävdar ofta att den homogena gruppen är viktig, man måste kunna lita på varandra när liv står på spel. Skiftlag kan bli till arbetsäktenskap som håller genom hela arbetslivet.

- Vi tyckte det blev hjärngänget här och järngänget där. Det blev svårt att släppa in andra i skiftlagen. När vi gjorde skiftbyten kände vi att vi gjorde intrång, säger Berndt Jansson. [...] Vi upplever att det här systemet är bättre än det andra. Det blir inte samma gängbildning, inget vi mot dom. (Sirenen 1999 nr 3, s. 13)

Jämställdhetsfrågan som murbräcka

Kritiken av den bristande jämställdheten förs parallellt med en kritik av lagandans ”konserverande” effekter och brandmäns bristande ”förändringsbenägenhet”. Det verkar också finnas intima kopplingar mellan dessa problematiker. Kritiken på dessa områden framförs ofta samtidigt. Liksom i följande citat ur en debattartikel av Lars Fredholm, räddningstjänstforskare vid Räddningsverket och adjungerad professor i räddningstjänst vid Lunds tekniska högskola, handlar det om att man ser lagandan eller ”kårtraditionen” som ett hinder för ökad jämställdhet:

Kårtraditionen bidrar starkt till synen på brandmannen som en räddningstjänstens John Wayne samt de negativa åsikterna om kvinnor som brandmän. [...] Jag tycker att kårtraditionen sätter för stor prägel på debatten om framtida räddningstjänst och säkerhetsutformning. [...] Det är hög tid att bryta kårtraditionens hämmande effekter på säkerhetstänkandet i samhället och finna lösningar för kommunens olycksförebyggande och räddande tjänster. (Sirenen 2001 nr 7, s. 3, jämför Brand och räddning 2000 nr 3, s. 16)

Det finns dock kopplingar mellan å ena sidan kritiken av bristen på jämställdhet och å andra sidan kritiken av kårtraditionen som i sig är problematiska. Medan överordnades kritik av kårtraditionen kan sägas vara grundad i en frustration över deras brist på inflytande och inblick verkar jämställdhetsfrågan kunna framstå som en möjlighet att bryta igenom uttryckningspersonalens försvar av sitt oberoende.

För det första handlar det om att man genom denna fråga fått större uppbackning, inte minst i lagstiftningen. Det har gett större möjlighet att motivera rätten att påverka brandmäns verksamhet, exempelvis rekryteringen.

För det andra har det inneburit att de ”döva öronen” börjat lyssna och prata. Detta har exempelvis tagit sig uttryck i form av kvinnofientliga insändare, JämO anmälan av prova-på-kurser och sabotage av löpband inför tester av kvinnliga brandmän (se Sirenen 2003 nr 1, s. 8). Detta har bidragit till att lyfta fram kårandans ”konserverande inverkan” som ett uppenbart problem.

För det tredje har jämställdhetsfrågan gett större möjligheter att i massmedia få gehör för kritiken av förhållandena inom räddningstjänsten. Detta hänger troligen samman med att motståndet mot kvinnliga brandmän väcker större intresse än motståndet mot förebyggande arbete, teoretisk kunskap eller tekniska nymodigheter etcetera.

Det som tidigare kunnat passera som tysta protester har blivit något överordnade kan använda. Då man uppmärksammar protesterna mot arbetet för ökad jämställdhet tydliggörs de förhållanden inom räddningstjänsten som motverkar ”utomstående” insyn och inflytande. Genom att förorda vikten av ökad jämställdhet får man tillgång till argument som motiverar ”utomstående” inflytande. Ett av dessa är att ökad jämställdhet är av central vikt för

att kunna bevara ett gott anseende hos allmänheten. Så här svarade exempelvis Claes Thorell, brandchef i Helsingborg, på frågan om sin ”personliga ståndpunkt i frågan om kvinnliga brandmän”:

Jag är helt för kvinnor i kåren. Inte bara för att jag tror att de har enormt mycket att tillföra rent yrkesmässigt i brandmannens nya bredare roll, utan för att jag är rädd för att vi utan kvinnorna riskerar att cementera bilden av macho-brandmannen. Släpper vi inte in kvinnorna stämplas vi som bakåtsträvande och bilden av brandmannayrket blir generellt negativ. Förtroendet för brandmännen är högt men det bygger på en till vissa delar falsk bild. Det är tråkigt att så många fortfarande är okunniga om den mjuka, vårdande delen av vårt yrke. Där kan kvinnorna bidra till en mer rättvisande bild.[...] Bort med machokillen och in med den lite mjukare, mer korrekta bilden. (Brandmannen 2002 nr 2, s. 10)

Thorell satte i detta uttalande fingret på en anledning till jämställdhetsfrågans sprängkraft. Den kan riskera att sprida en negativ bild av brandmän som bakåtsträvare och uppenbara att det goda förtroendet är grundat på en ”falsk bild”. Mot denna bakgrund blir det i längden ohållbart att lägga det döva örat till, det blir omöjligt att protestera tyst. Brandmän tvingas att reagera och besvara kritiken vilket kan hota de murar, alltså den starka lagandan, som gynnat deras oberoende.

Det problematiska med denna koppling mellan kritiken av bristen på jämställdhet och kritiken av kårtraditionen är att den tenderar att utnyttjas. Kvinnliga brandmän riskerar att användas som murbräckor i överordnades och ”utomstående” kamp för inflytande. Detta kan ha fått och kan fortsättningsvis få negativa konsekvenser för jämställdhetsarbetet. Det skapar ett motstånd hos brandpersonalen som egentligen handlar om en irritation över överordnades maktutövning. Det kan även ses som ett utnyttjande av kvinnliga brandmän då de kan riskera att utsättas för större psykiska påfrestningar än vad som varit nödvändigt.

I intervjumaterialet finns samtidigt stöd för att utmanandet av brandpersonalens oberoende kunde välkomnas och upplevas positivt även av brandmän. Exempelvis berättade Pontus om en incident som gjort honom mycket upprörd och som han var starkt kritisk till eftersom det stred mot ansvaret gentemot tredje man. Som framgår av citatet nedan var incidenten orsakad av strävandet efter stark laganda och viljan att ”hålla det inom laget”:

Ordnar dom [ett av de andra lagen] en övning så går det inte att vidarebefordra den till ett annat lag. Om den var bra då. Utan det blir det att ”Den ska vi ha”. Om vi säger att de tar hit en tankbil eller någonting och tittar på den, om det har kommit något nytt. ”Den ska vi ha, den tittar vi på”. Lite hemlighetsfulla. Bara för att dom ska vara bäst på stationen. Det har funnits lite sån tävlingsinstinkt, tävlan mellan lagen. Och det är ju bara så jävla dumt så det är ju inte klokt ju. Vi ska ju göra samma grej. Man

ska ju sträva efter att lösa saker så bra som möjligt. Men då kan ju brandmästaren eller brandförmännen sträcka på sig lite granna och säga att ”Ja vi är duktigare än er”. Det är ju så barnsligt så det är inte klokt. Ibland så kan man tro att det är vuxendagis alltså. Man undrar hur det står till i huvudet på dom.

Avslutning

I det föregående kapitlet diskuterade jag bland annat hur andra personalgrupper underordnades till förmån för den egna positionens tolkningsföreträde och autonomi. I detta kapitel har jag diskuterat hur denna position stärks genom värnandet av laganda och motståndet mot utomståendes inblandning. I likhet med Baigents studie visar detta att laget och lagandan är en central aspekt av brandmäns arbete.

De intervjuade skattade lagandan högt. Man strävade exempelvis efter att lösa konflikter och andra problematiker inom laget. Lagsamvaron verkade också kunna ha stor betydelse för brandmäns övriga sociala liv då den exempelvis kunde fungera som en konkurrent i förhållande till deras eventuella familjer. Samvaron på stationen utnyttjades dessutom även utanför arbetstid och flera av de intervjuade menade att laget i sig kunde utgöra en form av familj.

I materialet antyds att det fanns normer och förväntningar om att man som brandman förväntades värna om lagandan. Man skulle aktivt stärka samvaron och samarbetet. Exempelvis värderades gemensamma sysslor högt medan individuella sysslor kunde ses med misstänksamhet. Individualister föraktades och anpassningsförmåga ansågs vara en förutsättning. Det viktigaste var ”att man är en lagspelare så att man löser allt inom gruppen”.

Såväl de intervjuade som insändarskribenterna menade att det var ansvaret gentemot tredje man, räddandet av liv, som präglade verksamheten och som motiverade dem i arbetet. Som jag diskuterat i tidigare kapitel är det också ett återkommande argument i debatten om kvinnliga brandmän. Men det sociala patoset bör kanske snarast ses som en officiell framställning av yrkesrollen. Utifrån intervjuerna och observationerna såväl som insändarna verkar ansvaret gentemot tredje man nämligen kunna komma i konflikt med och underordnas bevarandet av lagets *autonomi*, alltså brandmäns oberoende av utomstående.

För att ta ett exempel skulle arbetet med att förebygga bränder kunna rädda fler liv än den traditionella koncentrationen på att enbart ingripa då olyckan redan inträffat. Men då en sådan utveckling skulle hota autonomin har bevarandet av lagsamhörigheten fått företräde före ansvaret gentemot tredje man. Med lagsamhörigheten avses då strävandet efter att bevara sitt tolkningsföreträde och att bibehålla utomstående som de *andra*, de som inte rökdyker och därför inte anses ha några värdefulla kunskaper om verksamheten. Dessa förhållanden kan direkta jämföras med Baigents slutsatser:

Det verkar som om anledningen till varför brandmän sökt sig till räddningstjänsten inte enbart kan sägas handla om möjligheten att rädda liv. Brandmän har sökt sig till yrket för att fysiskt rädda liv på ett handfast sätt, snarare än att göra det genom någon form av akademisk process där bränder förebyggs. Detta kan också vara en förklaring till varför brandmän verkar agera mot sina egna intressen då de motarbetar säkerhetsföreskrifter som skulle kunna skydda deras egna liv. (Baigent 2001, s. 123)

Det är viktigt att påpeka att problematiken inte enbart rör det förebyggande arbetet. I stället finns flera exempel på områden där räddandet av liv kan bli sekundärt i förhållande till stärkandet av lagsamhörigheten och det egna tolkningsföreträdet. I citatet ovan nämnde Baigent exempelvis förbiseendet av säkerhetsföreskrifter. Ett mer explicit exempel var att man till en början var kritisk till användandet av tryckluftsapparater vid rökdykning:

Alla brandmän var inte glada över det allt vanligare användandet av tryckluftsapparater och andningsmasker. Detta eftersom brandmän bevisade sin duglighet genom att framstå som ”rökätare” [”smoke-eaters”]. Men detta motstånd varade bara tills dess man fann att den nya utrustningen ökade ens möjligheter att tränga in mot eldhärden [getting-in], vilket möjliggjorde ett annat sätt att bevisa sin maskulinitet. (Baigent 2001, s. 126)

Denna beskrivning är närmast identisk med vad den amerikanska kulturforskaren Carol Chetkovich fann i sin studie av brandmannayrket i USA. Hon beskrev bland annat hur ny teknik hade nedvärderats och feminiserats av äldre brandmän (oldtimers) som istället glorifierade äldre tiders brandmän (se Chetkovich 1997). Liksom brandmännen i Baigents studie motarbetade man inte sällan ny teknik trots att den kunde gynna ens möjligheter att rädda liv.

I denna studie finns inga belägg för att det i Sverige skulle ha funnits ett liknande motstånd mot användandet av tryckluftsapparater eller ny teknik i allmänhet. Det beror troligen på att denna fråga varken togs upp av mig eller de intervjuade.¹⁵ Däremot finns andra exempel på liknande problematiker, inte minst Pontus beskrivning i det citat som avslutade det föregående avsnittet. Att man undanhöll information för andra lag och motarbetade spridandet av kunskap och erfarenheter stred i hög grad mot uppfattningen om att man var där för att rädda liv. Det kan även ses som ett tecken på brandmäns autonomi och överordnades bristande insyn i utryckningspersonalens verksamhet.

¹⁵ Kanske kan man dock jämföra med uppmärksammandet av att skyddsutrustning i form av tryckluftsapparater sällan används vid exempelvis eftersläckning och dylikt vilket riskerar personalens hälsa (Sirenen 2003 nr 2, s. 14-21). Man kan även jämföra med Stigs uttalande (se citat i föregående kapitel) om att man inte följde de säkerhetsinstruktioner som överordnade utformat. Istället gjorde man ”som man alltid har gjort”.

Men Pontus berättelse visar samtidigt att det finns ett motstånd mot detta förhållande. Han hade blivit upprörd över situationen och frågade sig ”hur det står till i huvudet på dom”. Det var så ”barnsligt”, menade han, att man kunde ”tro att det är vuxendagis”. Strävandet efter ökad jämställdhet samt dess möjligheter att ifrågasätta och förändra dessa förhållanden bör därför kanske inte enbart uppfattas som ett sätt för överordnade att stärka sin makt-position. Istället kan det medföra att redan existerande kritiska röster bland brandmännen (exempelvis Pontus) blir hörda. Det kan bidra till att andra förståelser av yrkesrollen hörsammas, förståelser som tidigare undertryckts då det uppfattats strida mot normen om att man bör sträva efter att stärka lagsamhörigheten.

Avslutningsvis vill jag markera att jämställdhetssträvandets möjligheter att utmana ”kårtraditionens hämmande effekter” handlar om just *hanteringen* av frågan och inte specifika kvinnliga brandmän. Detta blir tydligt i Baigents studie då de kvinnliga heltidsanställda brandmän han intervjuade uppskattade och reproducerade traditionella förhållanden. Liksom sina manliga kollegor föraktade de förebyggande arbete och snarare än att rädda liv var det viljan att pröva sin duglighet gentemot uppsatta brandmannaideal (”a good firefighter”) som motiverade dem i arbetet (se Baigent 2001, s. 131). Ökad numerär jämställdhet är alltså *inte* en garanti för att dessa förhållanden ändras. Det är snarare *föreställningarna* om och *tolkningarna* av kvinnors inträde som kan få betydelse för räddningstjänsten än kvinnors inträde i sig.

7. Den sociala samvaron

De två närmast föregående kapitlen har ägnats åt vad som framställts som varande ”själva jobbet” och den betydelse lagsamhörigheten tillskrevs. Detta är två områden som är centrala för möjligheten att förstå brandmäns arbete och yrkesroll. Men utöver dessa två finns ett tredje område som är minst lika viktig, nämligen den sociala samvaron.

Syftet med detta kapitel är för det första att, i likhet med de föregående kapitlen, ge inblick i vad arbetet som brandman kunde innebära. Det handlar då främst om att ge inblick i den ”råa men hjärtliga” jargong som i hög grad präglade den sociala samvaron på de stationer jag besökte. Avsikten är också att diskutera den betydelse och funktion jargongen kan sägas fylla utifrån de intervjuades berättelser.

För det andra är syftet att visa hur tanken om en ökad andel kvinnliga brandmän både kan problematisera och problematiseras av att den sociala samvaron präglas av en råa men hjärtliga jargong. Det handlar exempelvis om hur de intervjuade reflekterade kring jargongen med en ökad jämställdhet i åtanke. Omvänt rör det hur de reflekterade kring jämställdhetsfrågan med jargongen i åtanke.

En råa men hjärtlig jargong

Den jargong som präglade den sociala samvaron har redan antytts i vissa av utdragen från intervju- och observationsmaterialet. Exempelvis hade en av brandmännen menat att det var ”samma tjöt” som ”i omklädningsrummet på ett fotbollslag” och att ”man går nära inpå varandra hela tiden” (se kapitel 4). Kommentaren om att man skulle köpa in häcksaxar på bilarna efter utryckningen i ett villaområde där man kört ner ett flertal häckar (se kapitel 5) är ett exempel på hur ”man går nära inpå varandra hela tiden”. Kommentaren syftade, enligt min tolkning, till att skapa en samförståelse (det ”hjärtliga”) genom att på ett skämtsamt sätt kritisera varandra (det ”råa”).

Den råa men hjärtliga jargongen kunde även framträda i intervjusituationen. Ett exempel är Kent som kommenterade mina arbetsförhållanden i förhållande till hans då vi pratade om vikten av fysisk styrka. Han menade att det räckte med ”god allmän kondition” och som en skämtsamt kommentar fortsatte han med att säga att ”det inte blir så mycket” om man ”bara sitter framför datorn hela tiden”, förutom ”tennisarm” (se kapitel 3). Kommentaren innebar visserligen en positionering av mig som underordnad i förhållande till honom med avseende på fysisk styrka. Men samtidigt upplevde jag det som en lättnad. Jag tolkade det som ett uttryck för att min närvaro i viss mån accepterades och att situationen kunde bli mer avslappnad. Det tydliggjorde vilka positioner och förhållningssätt som jag gavs möjlighet till.

För vissa av de intervjuade var denna jargong en bidragande orsak till att man sökt sig till brandmannayrket. Rolf menade exempelvis att det var ”en speciell jargong och öppenhet, rått men hjärtligt, som man trivdes i”. Han trodde dock inte att jargongen var speciell för just brandmannayrket. Istället menade han att de flesta arbetsplatser hade en speciell jargong:

Det är väl säkert så på alla arbetsplatser att man har en viss humor. Det kan vara lite rått men hjärtligt. Och det är ju ett mansyrke så det blir ju kanske en viss jargong också.

Kopplingen av den råa men hjärtliga jargongen till kön, att den var beroende av att det enbart var män som arbetade ihop, återkom i flera av intervjuerna. Exempelvis tyckte Pontus att han upplevt samma jargong på andra mansdominerade arbetsplatser:

Det är ju bara gubbar här. Jag tror att det blir nog lätt så då. Jag vet när man sommarjobbade så var man på parken, klippte gräset och grejer. Och det var ju inga kärringar där heller och det var ju ungefär samma stuk där. Men inte lika mycket, i och med att dom inte var så tätt ihop hela tiden. Men nu vet inte jag hur det är inom andra yrken. Jag känner ju några militärer och dom har ju också en rå attityd, en hjärtligt rå. Så det är något som tillhör tror jag.

Den råa men hjärtliga jargongen kunde alltså uppfattas som kopplad till kön. Den antogs framträda på mansdominerade arbetsplatser och kopplades till maskulinitet.

Denna tolkning återfinns även i andra sammanhang. Bland annat har den legat till grund för att man ur jämställdhetssynpunkt riktat kritik mot jargongen. I Räddningsverkets rapport *Brandman - och kvinna?* ifrågasatta man exempelvis en formulering i en platsannons som löd: ”Detta får du som brandman. Jobba i ett härligt kamratgäng, där tonen är rå men hjärtlig”. Man menade att detta inte gynnade en ökad andel kvinnliga sökanden (se Johansson 1997, s. 24). I uppsatsen *Gamla inkissade revir* benämnde Rutström och jag jargongen som en ”maskulin kultur”. Utgångspunkten för detta var att vi lade tonvikten på de intervjuades berättelser om att det förekom ”sexuella anspelningar och grova skämt”. En av våra slutsatser var att denna jargong blev problematisk eftersom de kvinnliga deltidsbrandmännen å ena sidan behövde anpassa sig för att kunna accepteras som kollegor och å andra sidan inte ville bli uppfattade som maskulina kvinnor. Vad vi bortsåg från var dock att det kunde vara just den råa men hjärtliga jargongen som attraherade dem med yrket (jämför Baigent 2001). Så här svarade exempelvis Sara som kämpat för att bli brandman sedan hon var liten:

Tyckte det var jävligt skoj bara. För det är ju en speciell stämning att vara på en brandstation och dom är hur goa som helst. Vi har alltid roligt. Man skrattar alltid när man är där. För det är alltid massa med att man skojar med varandra och så. Och det

kände man ju redan när man var där och var så liten, man tyckte ju det var skitkul. Ja det var ju jätteroligt att vara där.

Tolkandet av den råa men hjärtliga jargongen som maskulin och som negativ ur jämställdhetssynpunkt är alltså en förenkling som inte ger rättvisa. Det innebar indirekt ett hävdande av att exempelvis Sara var eller ville vara maskulin. Detta stred i hög grad såväl mot våra avsikter som mot de intervjuades erfarenheter och uppfattningar. Tolkandet av jargongen som en ”maskulin kultur” menar jag alltså var och är ett allvarligt misstag. Utifrån de kvinnliga deltidarnas berättelser bör jargongen i sig inte ses som könad. Istället handlade det om att jargongen kunde utnyttjas för sexualisering av kvinnor och görandet av kvinnor till de *andra*. Det var dessa uttryck som blev problematiska, inte själva jargongen.

Omtolkningen av den råa men hjärtliga jargongen som oberoende av kön får även stöd i materialet från denna studie. En av de intervjuade brandmännen var till och med direkt kritisk till att jargongen skulle vara utmärkande för mansdominerade arbetsplatser. Enligt honom var jargongen ungefär den samma på kvinnodominerade arbetsplatser. Samtidigt hade han erfart att det fanns arbetsplatser där man var främmande inför denna jargong:

Har du varit på en kvinnlig arbetsplats och hört? Dom pratar ju fan i mig värre än vad gubbar gör alltså! Så det är ju inget. Men jag tror att om det kommer in en karl där på ett ställe som det bara jobbar tjejer så blir det annat. Det bara är så. Tror jag. Och många gånger kan det vara positivt. Jag skulle tycka det var trevligt. För det märkte jag ju själv när jag började på kommunen. När man har gått på ett bygge så blir man ju, kanske inte asocial, men man blir inte en social människa egentligen. Utan du bara gör det. Du bygger ditt hus från början till slut och så åker du hem. Och det är ju samma där, det är ju ett jädra tjöt på gubbarna. Men när jag började på kommunen, kom in på socialförvaltningen och alla förvaltningar där, det går ju inte att gå och köra den stilen där. Då undrar dom ”Vad fan är du för en jävla konstig människa? Var kommer du ifrån?”. Utan där fick man ju hälsa och vara trevlig och säga ”Goddag, hej, nu ska vi hjälpas åt, nu kommer jag för att hjälpa dig”. Det blir en helt annan grej. Vi kom jättebra överens då till slut. Men från början var det ju två olika världar som möttes.

Enligt den citerade brandmannen ovan skulle den råa men hjärtliga jargongen kunna kopplas till kön i den meningen att den främst framträdde i enkönade miljöer.

Detta skulle i så fall ge stöd åt en koppling mellan den råa men hjärtliga jargongen och homosocialitet mellan män. Så som jag tolkar det användes den råa men hjärtliga jargongen för att bekräfta viljan att arbeta med enbart män. Den möjliggjorde att man kunde gå ”nära in på varandra hela tiden”. Jargongen kunde också utnyttjas för att göra kvinnor till de *andra*, de mot vilka man definierade sig själva och riktade sin sexuella åtrå. Det var detta

de kvinnliga deltidarna vi intervjuade upplevde som problematiskt. Deras kollegor försökte bevara dem som de *andra*, en föreställning som motverkades av deras närvaro.

Liksom brandmannen i citatet ovan menade kan de *andras* inträde hota att förändra jargongen. Detta då kvinnors närvaro i mansdominerade miljöer försvårar försvarandet av viljan till homosocialitet mellan män. Kanske kan detta vara en anledning till att jargongen inte var densamma på förvaltningarna inom kommunen då de arbetsplatserna i högre grad är könsblandade.

En annan anledning till att jargongen var annorlunda på förvaltningarna inom kommunen kan tänkas ha med klass att göra. Detta bygger på ett antagande om att den ”råa men hjärtliga” jargongen främst förekommer inom utpräglade arbetarklassyrken. Detta antagande får stöd av studier som behandlar jargongen inom andra yrken som exempelvis byggnadsarbete (se Eisenberg 1998), verkstadsindustri (se Collinsson 1988, 1992), lastbilschaufförer (se Nehls 2003). Med arbetarklassyrken avser jag då praktiskt och fysiskt inriktade yrken med låga krav på teoretisk utbildning. Dessutom finns andra studier där jargongen knyts tydligare till klass oberoende av yrken eller arbetsplatser, exempelvis Willis studie av unga brittiska mäns återskapande av de arbetarklassförhållanden de växt upp med (se Willis 1991). Att det, som brandmannen ovan uttryckte det, var ”två olika världar som möttes” kan mot denna bakgrund ses som ett möte mellan hans erfarenheter från arbetarklassyrken och den nya arbetsmiljön som i högre grad kan ha dominerats av tjänstemän och medelklassvärderingar.

Att komma som ny

Vid en av de stationer jag besökte fanns två räddningsmän som jag i detta arbete valt att kalla Tobias och Niklas. De gjorde sin värnplikt som räddningsmän och hade förlagd praktik vid det lag jag följde. Detta kom att få stor betydelse för mig under mitt arbete. För det första gjorde det att jag lättare kunde finna en roll i sammanhanget. Som besökare följde jag med räddningsmännen och var då inte ensam om att vara ny på stationen. För det andra gav det större inblick i hur man bemötte och tog hand om nykomlingar. Det visade sig nämligen att personalen på laget behandlade mig annorlunda i jämförelse med räddningsmännen. Medan de behandlades med en utpräglad rå men hjärtlig jargong välkomnades jag oftast istället med ett bemötande som präglades av en strävan efter att ”hälsa och vara trevlig”. När jag senare intervjuade räddningsmännen berättade de att de på utbildningen förberetts på detta bemötande:

Mathias: Men dom har kört rätt hårt med er?

Tobias: Jo det är väl klart. Men det visste man ju om! Det känner ju jag att det hade ju jag med gjort. Det gör ju jag hemma, typ i hockeyn när det är yngre som kommer. Så det hade man ju räknat med. Man hade ju nästan blivit förvånad om det inte hade vart något sånt.

Niklas: Jag tror att hade man inte kommit överens med dom så hade dom inte gjort det heller om man säger så. Om dom inte trivdes med oss. Så det känns ju som ett erkännande på något sätt, att få skit. För det är ju ändå med glimten i ögat hoppas jag. Det sa dom ju till oss på utbildningen också att om dom accepterar er så kommer ni råka ut för en del saker. Och dom har ju berättat om några som tydligen var helt galna. Dom hade sagt det till räddningsmännen att: ”Ja nu brukar vi göra så att första natten med räddningsmän här så brukar vi gå en omgång i sängarna”. Och han hade hoppat ner naken sen, eller i stort sett avklädd, krupit ner under täcket hos en av räddningsmännen där i sängen på kvällen!

Tobias: Ja, han hade ju nästan sketet ner sig för fan!

Niklas: Ja, han hade ju blivit livrädd. Och det förstår man ju! Men man får ju bara hoppas att den räddningsmannen tog det på rätt sätt.

Tobias: Ja det är ju frågan om man gör det. Man hade ju blivit skitskraj ju.

Även om de räddningsmän jag träffade inte hade varit med om någon liknande situation som den de beskrev ovan hade personalen på laget kört ganska hårt med dem. Första gången de var med på utryckning och åkte i sin pickup fick de exempelvis klagomål för att de anlände för sent. Gången därefter försökte de hänga med bättre och fick återigen skäll. Denna gång för att de körde för fort. På min första dag med dem fick jag själv vara med och erfara denna råa men hjärtliga behandling av räddningsmännen. Kortfattat kan den sägas ha gått ut på att med ”glimten i ögat” ge dem en känsla av att de hela tiden misslyckades och inte dög till:

Efter frukost var det dags för övning. Jag skulle gå med Niklas och forsla en järnhäst över vägen in på kommunens inhägnade mark. Han körde och jag hjälpte till att hålla utkik. Väl över vägen följde vi en grusväg in i skogen. Då de andra inte hunnit ifatt blev Niklas fundersam på hur långt vi skulle gå. Det skulle vara i skogen någonstans där det var lite fällda träd. Vi kollade men såg ingen plats som verkade stämma.

- ”Jag tror det är längre bort för dom har lite baracker och övningsplats längre upp här”, sa han.

Vi fortsatte och kom till slut fram till en kommunal tipp.

- ”Det är nog bäst att vi stannar här så får vi se. Jag tror inte det kan vara längre fram. Om inte annat så får vi gå tillbaka”, sa han och stängde av järnhästen. Vi stod och småpratade lite och efter en liten stund kom Tobias i pickupen:

- ”Ni har gått för långt! Det är där nere”, ropade han, ”ni får gå tillbaka”. Niklas startade järnhästen men kunde inte få i någon växel. Den bara tjöt och det lät som om något höll på att gå sönder. Det blev lite hysteriskt eftersom Tobias ville skynda sig tillbaka medan Niklas undrade om han kunde hjälpa till eller visste hur man skulle göra. Det blev inte bättre av att de andra kom i huvudbilen och stressade Tobias att flytta på sig.

- ”Vad håller ni på med?” ropade en av brandmännen ifrån bilen, ”Varför har ni gått så långt? Det är ju där nere vi ska vara”.
 - ”Jaha, vi trodde det var uppåt här men nu får vi inte i växeln”, svarade Niklas. Brandmannen suckade och medan han vevade upp rutan gjorde han tecken åt chauffören att vända tillbaka. När de åkte såg man en annan av brandmännen som stirrade bak på oss genom rutan. Han skakade demonstrativt på huvudet. Niklas skrattade lite skamsat och sa att:
 - ”Jaha, det här kommer man ju få höra”.
 - ”Vad var det med han i baksätet då som bara satt och skakade på huvudet”, frågade jag förvånad.
 - ”Ja men så är det hela tiden”.
 - ”Vadå?”
 - ”Men man får inte ta det så hårt. De bara skojar. Men det är så hela tiden. Det får man ta”.
- Snart kom en av dem gående på vägen för att hjälpa oss. Givetvis fick han i växeln utan problem. Han var lite mer bestämd och hårdhänt bara.
- ”Hur gjorde du?”, frågade Niklas.
 - ”Du måste tänka lite vet du”, svarade han och knackade med pekfingeret på tinningen. ”Det räcker inte med att gå upp på morgonen, du måste vakna också”. Niklas skrattade till lite nervöst och slängde en blick åt mig som för att säga "Ja nu ser du".

Den råa men hjärtliga behandlingen var något Niklas lärt sig att inte ta på större allvar eller ta illa vid sig av. Han såg det istället som ett tecken på att han accepterades. Jag däremot blev överraskad och reagerade med irritation innan han förklarade vad det var frågan om.

Denna behandling av nyrekryterade beskrivs även i andra studier av brandmannayrket. Carol Chetkovich menade exempelvis att det var ett sätt att testa de nyrekryterade och träna deras förmågor att behålla sig lugna (se Chetkovich 1997). Denna tolkning får även stöd i den här studien. Ett exempel kan hämtas från mina observationsanteckningar under en rökdykningsövning som jag fick vara med på tillsammans med räddningsmännen. Liksom vid den andra rökdykningsövningen jag beskrivit gjordes den i sammanfogade containrar. Men man hade vid detta tillfälle problem med att få upp temperaturen i regelrätt nivå. För att kompensera detta hade befälen burit in en två decimeter tjock stock som rökdykarna skulle såga isär. Utöver det skulle de söka igenom utrymmet och bära ut två dockor. I utdraget nedan förekom förutom räddningsmännen även två brandmän som jag valt att kalla Krister och Frank.

Det tog lång tid för Niklas och Tobias inne i containrarna. Man hörde att de höll på att såga och till slut gick Krister och Frank in för att se vad de höll på med. Efter en lång stund kom Niklas ut. Han slet av sig masken och verkade väldigt arg och trött. När jag frågade hur det gått gav han mig bara en arg blick till svar. Efter honom kom Frank. Han tjatade på honom med ett retsamt tonfall:

- ”Vart har du träbiten då Niklas? Va? Hörru, vart är den?” Men Niklas svarade inte. Snart kom Tobias och Krister också ut. Medan Tobias satte sig för att pusta ut följde Krister efter Niklas. I samma retsamma tonfall som Frank började han tjata på Niklas:
- ”Ja, vart är biten? Är du arg eller? Är du det? Är du det? Nej, är du arg? Är du det? Är du arg?” etcetera.
- ”Den ligger i skogen någonstans åt helvete åt det hållet!”, skrek Niklas måttligt irriterat efter en stund och pekade ut i skogen. Han hade kastat den avsågade stockbiten så långt han orkat när han kom ut ur containern.
- ”Ja, jag kan tänka mig att du skickade iväg den en bra bit in i skogen”, sa Frank medan Krister gick bort för att leta upp den.
- ”Vad var det som har hände?”, frågade jag.
- ”Nej, men va fan, jag sågade ju snett så jag fick ju såga hur långt som helst”, svarade Niklas.
- ”Ja, men du får ju inte bli så arg”, kommenterade Frank med en retsamt len ton, ”då går det ju inte vet du väl. Du måste låta sågen göra jobbet vet du”. Snart kom Krister tillbaka från skogs-partiet:
- ”Vad fan, du tog ju i så du kunde kräckas där på slutet när du var så förbannad. Det var ju inte konstigt att det blev så här fel”, kommenterade han medan han triumferat höll fram den skeva biten som Niklas sågat av. De fortsatte att tjata på honom en stund och efterhand som han lugnade ner sig började han le istället. Han förstod att han skulle få finna sig i att höra historier om sina misstag ett tag framöver.

Det skämtsamma hetsandet av Niklas kan ses som ett exempel på hur den råa men hjärtliga jargongen kunde utnyttjas i brandmäns lärdomsprocess. Niklas var troligen inte särskilt mottaglig för kritik i det läget, kanske än mindre för tips om hur han borde ha gjort. Men genom att med glimten i ögat göra narr av hans misslyckade sågning blev det möjligt för kritiken att nå fram. Kritiken av honom var att han behövde träna sig på att behålla lugnet. Genom att de konfronterade honom direkt blev det i sig en prövning av och övning i att ha tålmod. Tack vare den skämtsamma tonen tvingades han att försöka lugna ner sig. Ett utbrott skulle ha tagits som bevis för att han varken kunde behålla lugnet eller finna sig i den råa men hjärtliga jargongen (jämför Chetkovich 1997, Collinson 1988).

Genom att man använde den råa men hjärtliga jargongen för att påpeka Niklas misstag under rökdykningen behövde incidenten inte heller kopplas till obehag. Det bekräftade att det var ett misstag som accepterades, bara det inte hände igen. Därigenom blev det också något man kunde återkomma till och i efterhand minnas som komiskt. Exempelvis fick han drygt en månad senare, på sin sista dag på stationen, en avskedspresent. Den bestod en miniatyrflaggstång med räddningstjänstens emblem på flaggan. Som fot hade Frank och Krister skruvat på den avsågade träbiten som de sparat i hemlighet. De hade även satt på en egenhändigt graverad mässingsskylt med texten ”Jag kom, jag såg, jag sågade”.

Den råa men hjärtliga jargongen som präglade den sociala samvaron kan alltså sägas ha använts i överföringen av kunskap till nyrekryterade. Men enligt Pontus fungerade den också som ett slags prov som de nya var tvungna att genomgå. Det var enligt honom ett sätt att bedöma ens förmåga att kunna finna sig i situationen och tåla behandlingen:

Pontus: Jag tror att när man söker sig hit så är man nog en sån som tål det. Och tål man inte det så känner man direkt att 'Det här är inte min grej'. Det är nog en viss sorts människor som söker sig hit på något sätt. [...] Det är som en rit. Att klarar man av det så är det OK. Sen har vi ju såna som inte tål det heller, som bara klarar av att ge skit och inte ta emot. Då får man ju vara lite mer försiktig, det är ju bara så. Det har man ju upptäckt. Men hade vi inte haft den jargongen så hade det ju varit jättetråkigt att gå här. Det hade inte varit roligt att gå till jobbet då. Bara gå här och mumla för sig själv och inte kunna slänga käft. Det är en stor del av jobbet tror jag, många tycker det tror jag. Det är goa gubbar som kan häva ur sig lite granna. Så hon där hemma undrar väl vad man sysslar med. När hon har varit med och man har varit ute och man slänger käft som sjutton. Men det är nog en av grejerna som gör yrket.

Mathias: Men du slänger inte käft med henne lika ofta då?

Pontus: Nej man är ju lite snällare där med henne. Nej, man slänger väl käft där också.

Att den råa men hjärtliga behandlingen kunde fungera som ett test, eller "en rit" som Pontus uttryckte det, har stora likheter med vad Baigent avsåg med *fitting-in*. Det handlade om ett test av ens lämplighet och anpassningsförmåga, eller "klarar man av det så är det OK" som Pontus uttryckte det.

Men det var inte heller så enkelt att man accepterades och var "med i gäng-et" bara för att man kunde finna sig i jargongen. Istället verkade jargongen vara själva *formen* för testningen av nyrekryterade. Den fungerade som en markering av att ens förmågor och anpassningsbenägenhet var under granskning:

Pontus: Det här att slänga käft kommer ju direkt. Men det betyder ju inte att man är med i gänget direkt bara för det. Utan det tar en stund. [...] Det tar ju kanske ett år eller ett halvår innan man är en i gänget, innan man räknas med. Om dom ska ut till exempel, då frågar dom alla då innan och så kanske dom glömmet av en i början då. Så det tar ett tag innan man är med.

Mathias: Om dom ska ut efter jobbet menar du?

Pontus: Ja, typ. Så att där är man inte med direkt. Det är särskilt dom gamla gubbarna. Där är det. Där tar det nog längre tid för dom att vänja sig. Jag vet att när jag började så hade jag problem med några utav dom innan dom lyssnade på en. Att lyssna på min åsikt och suga tag i den och bearbeta den om man var på ett larm till exempel. Det var liksom "Du är ny här, du kan ingenting". Det tog ett år innan dom lyssnade på mig. [...] Det är klart

att det gör ju kanske jag också med en ny. Man kanske sållar rätt mycket, att ”Det är ju ingen rutin i den gubben”. [...] Men det är ju just i ett läge då, en trafikolycka där man ska klippa en bil eller något sånt. Man hade ju inte mycket att komma med, men man trodde ju kanske att det var en bra lösning på det då. Men den lyssnade dom inte på då. Men det ingår nog i den här riten också då, just att hitta sin plats då.

Min erfarenhet av att följa med räddningsmännen gav mig inblickar i detta test som jag troligen inte fått möjlighet till annars. Som jag tidigare nämnde fick jag ofta ett annat bemötande och vid de andra stationerna jag besökte var jargongen inte lika utpräglad rå men hjärtlig. Huruvida detta berodde på min närvaro eller att jargongen helt enkelt skiljde sig mellan stationerna vet jag inte. Genom intervjuerna kunde jag få viss inblick i dessa förhållanden. Henrik hade exempelvis inga erfarenheter av att ha blivit utsatt för test:

Henrik: Tidigare har det ju funnits det här att man ska sätta dom nya på test. Men jag har aldrig varit med om det någon gång. Men det hör man ju så mycket om. På den gamla tiden då var det alltid djävulskap. Man tutade upp dom på larm så dom fick springa upp fastän det inte var någonting. Det har ju varit sånt. Men här har vi ingenting sånt egentligen. Vi har inte haft någonting för att sätta dit någon annan sådär. Det har väl kanske varit vid något tillfälle, men inte vad jag känner till nu den sista tiden. Dom som är nyanställda nu har inte haft något sånt vad jag vet.
Mathias: Vad tror du att det kan bero på då? Om det har varit förut men inte längre?

Henrik: Ja, det kanske är att dom som blev utsatta för det har blivit såpass gamla själva nu och så kanske dom inte tycker att det var så skoj det dom blev utsatta för. Att det har blivit ett sånt glapp. Dom har blivit så pass gamla innan det har behövt nyanställas så det har inte blivit dom här jäkelskaperna kanske.

Att den råa men hjärtliga jargongen var mer utpräglad förr återkom i flera intervjuer. Men medan Henrik kunde tänka sig att det berodde på de stora ålderskillnaderna i laget menade Ulf att det istället kunde hänga samman med en försvagad laganda:

Ulf: Ja, lite styggelser är det ju alltid. Men det är ju bara på skoj egentligen i grund och botten. Så givetvis har man blivit genomblött några gånger och känt på det, självklart. Men det är bara att ge igen, det är inget annat. Det är ju med huvudet också. Man blöter ju inte ner varandra mitt i vintern utan det får ju ske med lite vett. Så sånt har man varit med om. Lite allmänt bus. Men det var mycket mer förr. Det saknar man nästan. Det var ju mycket sånt innan. Arrangerade stora signalhorn inne i sovrummen och såna grejer. Sånt har det knappt varit på denna station. Utan det var på den gamla inne i stan som det var mycket sånt.
Mathias: Varför har det blivit en förändring av det tror du?

Ulf: Jag vet inte. Om det är tidens tand eller vad det är. Det vågar jag inte säga. Det var väl mer som en stor familj förut, ännu mer än vad det är nu.

En "jämställd" jargong?

Den skämtsamma förnedringen och nedlåtande behandlingen av räddningsmännen skulle kunna riskera att misstolkas och missbrukas i förhållande till kvinnliga kollegor. Samtidigt kunde ju jargongen vara en bidragande orsak till att man sökt sig till yrket, såväl för kvinnor som för män (se Baigent 2001, Chetkovich 1997, Ericson & Rutström 2000). Detta är en komplicerad men central problematik.

Jargongen är central då den, förutom att den kunde vara en bidragande orsak till att man attraherats av brandmannayrket, exempelvis används för att testa nyrekryterade och tjäna som erkännande av att de accepteras. Att särbehandla kvinnor genom att inte utsätta dem för detta test kan därför upplevas som en negativ särbehandling och ge upphov till osäkerhet. På samma sätt kan valet att inte särbehandla skapa obehag eftersom det kan vara svårt att avgöra om bemötandet missuppfattas eller om jargongen missbrukas. Denna problematik återspeglas även till viss del i de intervjuades berättelser.

För de intervjuade verkade jargongen delvis vara ett område där man kunde tänka sig positiva effekter av en ökad jämställdhet eftersom den sociala samvaron präglades av för mycket "grabbighet":

Stig: Jag tror att det kanske skulle kunna vara bättre. Att den där grabbigheten och manligheten som ofta blir kanske skulle bli lite mer dämpad. Det är ju en jädra manlig värld. Man går här och pratar sitt språk och sådär. Så att jag tror inte att det är negativt att ha kvinnor. Det tror jag inte.

Mathias: Men du tror att det skulle bli en förändring ändå?

Stig: Ja det tror jag. Kanske till det bättre. Att det lugnar ner den där attityden som ofta är bland bara killar. Det är mycket snack om brudar och det är sex och det är allt möjligt sådär. Man har en viss jargong som man kanske inte kan ha då. [...] Precis som om jag sitter i bilen med en kompis och kör så pratar jag på ett annat sätt än när min fru åker i bilen. Och det tror jag skulle bli likadant här. Men jag tror inte att det skulle vara negativt, det tror jag inte.

Liksom flera av de andra brandmännen antog Stig att jargongen skulle förändras om han skulle få kvinnliga kollegor i laget. Antagandet byggde på förståelsen av jargongen som beroende av att det är en enkönad miljö. Det byggde även på erfarenheten av att han själv betedde sig annorlunda i sällskap med kvinnor.

På samma sätt menade Kent att man bemötte eller borde bemöta kvinnor annorlunda, i alla fall om man "har lite innanför pannbenet":

Det hade nog blivit en lite annan jargong tror jag. Men på många sätt positivare. Hur ska man uttrycka det? Det blir en trevligare stämning helt enkelt. Killar tänker sig sällan för. Eller dom kan vara taskiga och elaka mot en kille, men dom är aldrig lika mot en tjej. Om du har lite innanför pannbenet alltså. Och det har ju alla som jobbar här. Så du betar dig inte likadant.

Även om Stig och Kent menade att jargongen skulle förändras positivt genom kvinnors inträde var det inte en förändring som de helhjärtat välkomnade. Ulf däremot hoppades på en ökad andel kvinnor och en anledning till detta var att det skulle kunna luckra upp ”gubbväldet” och bidra till bättre ”hyfs” på personalen:

Det här gubbväldet behöver luckras upp liksom. För vi blir kärningar vi också när vi blir för många gubbar, om man använder det som ett uttryck eller skällsord då. [...] Det kanske blir lite bättre hyfs på oss också. Man får tänka sig för kanske lite grann. Utan att ha fördomar. Man kan säga samma sak till en kille som till en tjej, men det gör man ju egentligen inte. Man kanske får hålla in lite av det grova snacket. Och det kanske bara är nyttigt att få lite disciplin på det. Annars går man här och pratar hur som helst och så kommer man ut i samhället och pratar likadant och det är nog inte bra. Att man får lite naturligt hyfs här också. Även om jag inte är sen med att berätta hemska historier så är det bra att begränsa sig också så man tänker sig för.

Att jargongen skulle ändras i och med en ökad andel kvinnor verkade samtidigt kunna ses som en anledning till motstånd mot ökad jämställdhet. Exempelvis menade Bengt att det kunde finnas ett ”starkt motstånd” eftersom jargongen ”sitter i väggarna”:

Men det kan jag nog tänka mig, att det är rätt så starkt motstånd på en del kårer. [...] Det är ju mycket jargong på brandstationer. Den har gått i arv och det sitter i väggarna. Och kommer det då en kvinna, det tror jag en del kan känna att det är jobbigt.

Uppfattningen om att en förändring av jargongen skulle upplevas negativt återkom även i intervjun med Torbjörn. Enligt honom tyckte man att ”det är bra som det är”. Till viss del instämde han i denna inställning samtidigt som han inte ville bli uppfattad som motståndare till ökad jämställdhet:

Det verkar som brandmän är så väldigt konservativa från början. Man vill aldrig ändra på något. Ja, ofta vill man ju ändra till det bättre, men man tycker [...] att det är bra som det är. Det känns lite ovant och man får kanske ändra jargongen. Fast dom får ju i och för sig ta den jargongen som är. Men det blir ju en viss jargong om det bara är killar. Så då tycker väl en del att det är obekvämt. Att det är jobbigt att ställa om sig. Man får tänka sig för vad man säger. Dom är mer känslomässiga på ett annat sätt ofta tror jag. Och sen då med lagidrotten du vet. Om det ska vara en

tjej med och spela i ett lag så får man vara lite försiktig, att man inte ska vara för tuff mot henne. Ja, såna grejer. Jag tycker själv att det kan vara roligt. Det blir lite mer varierade samtalsämnen om det kommer in tjejer. Men samtidigt, jag skulle nog tycka att det var lika gott att det var som det är också. Fast det är klart att vill dom komma in så kan man ju inte neka dom heller. Men överlag tror jag att dom flesta tycker att det är bra som det är. Eller det är väl det där gamla då, att det är lite obekvämt att man ska ändra rutiner och jargonger och allt vad det är. Det känns jobbigt kanske. Och då tycker man att då är det lättare att säga ”Nej, vi vill ha det som det är”. Så kan jag tänka mig att det är alltså. [...] Men jag menar, har hon kommit så långt att hon blivit anställd och så, då får man ju hoppas att hon inte känner sig ovälkommen genom mobbing eller så där. Det är ju en annan typ av fråga egentligen. Det får man ju hoppas att det inte blir så, liksom att man vill pika kanske. Men det har jag svårt att tänka mig. För dom flesta är ju väldigt måna om alla människor. Det kanske är när man sitter och pratar i grupp som jag sa förut. Då blir det ett visst snack. Men sen om dom väl har kommit hit så tror jag nog att man ändrar inställning. Så är det ofta med olika grejer.

Medan Torbjörn trodde att eventuella kvinnliga sökande skulle känna sig välkomna och inte mötas med ”mobbing eller sådär” visade det sig under en annan intervju att det i realiteten kunde vara annorlunda. Vid en av de stationer jag besökte hade man haft en kvinnlig sökande som var nära fast anställning. En av de manliga kollegor som medverkat under anställningsintervjun hade då frågat om hon hade planerat att skaffa barn. Detta trots att han fått tydliga direktiv om att det var förbjudet. Samtidigt gav det ett positivt intryck att ”hon hade gett svar på tal med en gång”:

Det var en som hade betett sig dumt åt när hon var här på anställningsintervju. Han hade ju fått order härifrån om att dom inte får fråga någonting om barn och sådär, så att dom inte blir behandlade så. Men han hade ju ändå sagt det att ”Jag måste ju ändå få fråga en sak...”. Jag kom inte ihåg vad det var han sa, men han sa någonting, och då hade hon bara snäst av honom. Så det var ju många som hade skoj åt det sen efteråt att hon hade gett svar på tal med en gång där.

Den beskrivna incidenten är inte bara ett exempel på de protester som jag diskuterat i föregående kapitel. Det är även ett exempel på den vikt som läggs vid de sökandes hantering av jargongen. Den beskrivna incidenten ovan är också ett tydligt exempel på hur problematisk detta blir i jämställdhetsfrågans sammanhang. Den tydliggör hur otydlig gränsen kan vara mellan otillåtna trakasserier och den jargong som ”sitter i väggarna”. För samtidigt som kollegan kunde ha åtalats för sitt agerande kan det ses som en ”jämställd” behandling i den bemärkelse att den fungerade som ett test av hennes möjlighet att passa in/”fitting-in”. Det gav henne möjlighet att visa sin förmåga att ge svar på tal och därigenom få ett positivt omdöme.

Mot bakgrund av de hittills förda diskussionerna och redovisade berättelserna kan man fråga sig vilka konsekvenser ett alternativt ”hälsa och vara trevlig”-bemötande skulle kunna få. I vilken utsträckning skulle det strida mot de kvinnliga sökandes förväntningar och förhoppningar? Skulle detta skapa en osäkerhet som missgynnar kvinnliga sökanden? Vilka konsekvenser skulle det få för kvinnors möjligheter att hävda sig i konkurrens med manliga sökanden? Jag är medveten om att dessa frågor är problematiska då de kan verka som om sexuella trakasserier skulle vara något positivt. Därför vill jag poängtera att den behandling kvinnan utsattes för under anställningsintervjun i sak var en sexuell trakassering. Min poäng är istället att frånvaron av sådana typer av behandlingar inte innebär att jämställdhetsproblemet är löst. Istället uppstår andra hinder för kvinnor som kan vara svårare att urskilja. Därför är det av central vikt att dessa problematiker fortgående diskuteras och debatteras.

I intervjumaterialet är det tydligt att viljan att bevara jargongen kan vara en central orsak till tveksamheten till jämställdhetsfrågan. Argumentet om att en ökad andel kvinnliga brandmän skulle kunna bidra till en förbättrad jargong verkade nämligen också ses som ett hot:

Pontus: Sen så det som vi pratade om med jargongen och så, där vet jag inte hur det är. Du har ju varit med så du vet ju hur det låter. Men frågan är hur det kommer bli. Om det blir lika roligt att gå till jobbet eller hur det kommer bli, just för att kunna släppa det här trycket då som kanske byggs upp ibland. Sen finns det ju alltid tjejer som klarar av den biten också, det har man ju sett. Men hur många är dom? [...] Jag vet ju i och för sig tjejer som man kan slänga käft med också. Men det hade nog blivit lite annat tror jag. Om det är någon som passar direkt så hade det ju gått snabbare då att komma tillbaka till någorlunda samma. Men kommer det en nippertippa som...

Mathias: En nippertippa?

Pontus: Ja, en liten fin tös så där som klarar alla testerna och är jättebra och så, då kanske det hade blivit lite svårare att få ett fungerande lag tror jag. Just det här att det ska passa för henne. Och sen är det ju ett rätt så testostroinstint gäng som är här uppe, det är ju bara så. Så det får ju vara en som verkligen kan bita ifrån och köpa att det är så som det är. För som sagt, det hade ju varit jättetråkigt om man inte hade haft det här tjötet.

Som jag redan varit inne på har den råa men hjärtliga jargongen skattats högt. Den kunde vara en bidragande orsak till att man attraherades av yrket. Argumentet om en förbättrad jargong kan därför väcka negativa reaktioner då det antas att det inte ”blir lika roligt att gå till jobbet”. Detta antagande grundar sig i att jargongens vara eller icke vara görs till en fråga om kön trots att det egentligen verkar ha andra orsaker. Pontus kände ju till exempel både män och kvinnor som ”man kan slänga käft med”. Som jag tidigare nämnt visar dessutom andra studier av brandmän att såväl män som kvinnor

uppskattade och eftersträvade en rå men hjärtlig jargong (jämför Baigent 2001, Chetkovich 1997, Ericson & Rutström 2000).

Denna problematik återspeglas även i att de intervjuades tankar många gånger blev motsägelsefulla när det gällde vilka konsekvenser en ökad jämställdhet kunde få för jargongen. Å ena sidan hävdades det att det är positivt med en ökad andel kvinnor då jargongen måste ändras. Men å andra sidan menade man att kvinnor får ”ta den jargongen som är”, som exempelvis Torbjörn uttryckte det. Så som jag tolkar det beror denna motstridighet på de intervjuades pendling mellan att å ena sidan återge florerande argument och å andra sidan tala utifrån sina erfarenheter. Exempelvis antog man på ett mer allmänt plan att det fanns en koppling mellan den råa men hjärtliga jargongen och män. Men utifrån deras personliga erfarenheter verkade denna koppling inte vara lika självklar. Rolf menade exempelvis att ”jargongen och stilen blir bättre” trots att hans erfarenheter av att arbeta med kvinnlig personal visade på motsatsen:

Att rollen och jargongen och stilen blir bättre, om man säger snacket i köket och här på station. Det gör ingenting om den skulle bli bättre. Och trots att vi har haft [kvinnor här] så är snacket rätt så rätt ändå. Ja, så för den sakens skull så tror jag inte att det gör så stor skillnad. Jargongen kommer att finnas där ändå.

Bearbetning av psykiska påfrestningar

Arbetet som brandman innebär att man ibland utsätts för arbetsuppgifter som kan vara psykiskt och känslomässigt påfrestande. Sedan slutet av 1980-talet har det inom räddningstjänsten växt fram en professionell organisering av bearbetning och uppföljning av sådana uppdrag. Men i likhet med vad jag diskuterat i föregående kapitel verkade man även på detta område motstå utomstående inblandning. Så här berättade exempelvis Ulf:

Mathias: Jag tänkte på det här med att det måste vara psykiskt påfrestande också?

Ulf: Arbetet i sig? Olyckor och sånt menar du? Ja, självklart. Då är det gott att ha gubbarna i laget om man säger så. Vi behöver liksom inget utifrån. Utan är det svåra grejer så sätter vi oss ner och pratar igenom det. Var och en får säga hur den upplevde det och så diskuterar vi det. Och det fungerar väldigt bra. Det är klart att om det har varit något otrevligt så sover man kanske inte så där jättebra första natten. Men det får man nog ta, det är ju så. [...] I fjol hade vi en olycka. Och då ringde en hem till mig som egentligen var hemma på semester. Så han jobbade inte. Men han ringde och hörde hur det var när han hört vad som hade hänt. Så det fungerar. Det är jättegoda gubbar på det sättet.

Mathias: Men man sköter det oftast inom...

Ulf: Vi sköter det inom laget ja. Eller vi som är i tjänst då. Händer det något så samlas man, ofta med ambulansen och polisen och så. Man fikar och pratar. Och det är ju verkligen internt snack. Det är ingenting som folk utifrån ska höra. I synnerhet inte anhöriga. Men det är vårt sätt att skydda oss och behandla det snabbt. Och det fungerar väldigt bra.

Mathias: Vad menar du med att inte anhöriga skulle...

Ulf: Nej det är väl grovt snack. Det är vårt. Man kan prata slafsigheter om man säger. Det är sånt som inte ska höras. Men det är ett sätt att ta det själv också. För man måste få prata av sig på något sätt och till sina arbetskompisar kan man säga det på sitt eget språk, så som man har upplevt det.

Enligt Ulf behövde man ”inget utifrån”. Istället föredrog man att ”skydda” sig och ”behandla det snabbt” genom ”internt snack”. Bearbetningen av psykiskt påfrestande situationer kan alltså främjas av den starka lagandan samtidigt som det är ett sätt att bibehålla eller skapa en stark laganda. Man sköter det inom gruppen och motverkar därigenom utomståendes insyn.

Jag vill betona att jag inte menar att bearbetningen av känslomässigt påfrestande erfarenheter inom lagen utan utomståendes inblandning skulle vara negativ. Materialet återspeglar att olika personer kan ha olika behov av bearbetning. Min avsikt är inte att utvärdera vilka metoder som bör användas. Istället handlar det om att nå kunskap om jargongens och lagandans betydelse på detta område samt dess konsekvenser för jämställdhetsarbetet.

Vid mer exceptionella händelser tog man dock hjälp utifrån. Så här berättade exempelvis Stig:

Stig: Vi har ju även killar då som jobbar med sånt här, som är här på brandkåren och som har jobbat med utryckningen förut. Dom åker ut om det har hänt någonting speciell situation. Ofta då om det gäller barn. Så även om klockan är ett på en lördagskväll så kan dom ringa in dom. Då kommer dom. Annars löser vi det mesta i gruppen när vi kommer ner och sitter och badar bastu efteråt eller fikar. Då pratar vi igenom allting och diskuterar väldigt mycket. Och det tror jag är väldigt bra.

Professionell bearbetning, exempelvis så kallad ”debriefing”, var ett relativt nytt inslag i brandmännens arbete. Detta kan vara en anledning till att somliga satte större tilltro till de bearbetningsformer man var vana vid, nämligen ”internt snack”. Detta interna snack, där man kan ”säga det på sitt eget språk” och lösa det ”i gruppen”, visade sig ha stor betydelse även för Torbjörn:

Vi har ju en sån där grupp nu på senare år, debriefing kallas det. [...] Men jag har faktiskt aldrig varit på dom här samtalen. Jag har aldrig känt behovet av att prata med någon så faktiskt. Det är klart att vissa bilder sitter ju kanske kvar. Men jag tycker jag glömmer, det bara försvinner liksom. Om man har varit med om något så kanske man tänker på det några dygn så där. Det kan-

ske beror på hur man är i form själv också. Och sen pratar vi lite på jobbet, sitter i köket och pratar om hur det var och så där. Hur det såg ut och hur det kom sig och allt sånt där. Så det blir lite snack runt omkring det. Och det är väl någon typ av bearbetning. Plus att man skojar ibland om vissa grejer också. Det låter ju väldigt rätt för någon som inte är med i våran jargong. Fast det är ju liksom inget skoj egentligen. Det är väl en sådan här skyddsmekanism tror jag, man flamsar bort det.

Torbjörns uttalande visade, liksom Ulfs, på vilken betydelse den råa men hjärtliga jargongen kunde ha för hanteringen av psykiskt påfrestande erfarenheter. I intervjun med Pontus blev det dock tydligare vad man syftade på när man som exempelvis Torbjörn sa att man ”skämtar” och ”flamsar bort det”. Medan de andra bevarade det ”interna snacket” internt gav Pontus ett exempel som kan ge viss inblick. På min fråga om hur man bearbetade psykiskt påfrestande erfarenheter hänvisade han direkt till jargongen:

Pontus: Jargongen. Den gör mycket. Om vi hade haft något stabilt innan du kom hit så hade du nog reagerat lite på hur man talar om det här. Det kan låta rätt bisarrt för någon som kommer utifrån tror jag. [...] Men det är nog en stor ventil, just med jargongen. [...] Jag har inget exempel på hur rätt det kan låta. Men man skämtar om det och pratar om det hela tiden. Och sen har vi ju såna här samtal om det har varit något exceptionellt, att man sätter sig ner och pratar. Men det är ju seriöst då. Och då har man liksom tagit den biten. Man har gått igenom olyckan så att alla vet vad som har hänt. Och det är tydligen en bearbetningsfas att få reda på allting som har hänt. Att kunna förstå sin egen lilla bit man har gjort. Varför han sprang dit bort och inte hjälpte till med den skadade och sånt då. Och sen så är det när man sitter och pratar i bastun efteråt och det.

Mathias: Men pratar man om det, eller skämtar man om varandras insatser då eller är det...

Pontus: Ja, jo. Jag kan ta ett exempel. Vi åkte på ett larm där en person blivit överkörd. [...] Och några månader innan hade vi varit på en tågolycka där en blev påkörd och det var ju sönderslaget allting. Och då hade man lite bilder kvar i huvudet fortfarande av det här. Omedvetet då. Så jag gick efter vägen där och så låg det en grej längre bort som jag fick för mig var ett tarmpaket. Så då ropade jag på en gubbe där att: ”Du får ta med dig spade och säck och grejer så går vi och tar upp detta”. Men när vi kom fram så visade det ju sig att det var ett ben. Ett underben. Och då fick man ju höra det sen. Men det var ju ett sätt för den killen då [att bearbeta det], eller han trodde ju att han skulle få gå fram och plocka upp detta. Det är ju en speciell [obehaglig] känsla att plocka detta. Så då blev ju han lättad på ett sätt. Men då slängde man käft lite granna där då att ”Hur länge har du varit med?” och ”Nu får du vakna” och så då. Såna grejer hjälper ju tydligen. För jag har ju aldrig vaknat någon natt och haft mar- drömmar om grejer så eller mått dåligt. Man mår ju självklart

dåligt av att någon är skadad eller någonting, det gör ju vem som helst. Gör man inte det så är man ju inte frisk. Men det är ju ingenting man går och ältar i flera dagar efteråt. Man kanske går och tänker på det dagen efter. Eller som en sån bisarr sak som att gå till köttdisken. Man kanske inte vill handla kött just den dagen.

Pontus och flera andra satte alltså stor tilltro till jargongen och att man höll det inom laget. Henrik däremot menade att den nya professionella bearbetningen visat att somliga faktiskt mått väldigt dåligt och haft svårt att bearbeta sina erfarenheter på ett bra sätt under dessa förutsättningar:

För tjugo år sedan så talade man ju inte om det. Då skulle man bara svälja det man sett. Idag diskuteras det ju oftast, om det har varit en dödsolycka. Vad som har hänt och hur man upplevde det och så. [...] Och det ser man ju att vissa av dom som har jobbat länge kanske har mått väldigt dåligt av det de sett i många, många år. Fast aldrig vågat säga något. Dom kanske har lidit väldigt mycket för det under alla år fast aldrig vågat säga någonting för att dom ska spela den där tuffa killen som inte säger något .

Farhågan om att den tidigare hanteringen av påfrestande upplevelser inte lyckats hjälpa alla återkom även i intervjun med Torbjörn. Visserligen hade metoden fungerat bra för honom själv. Men samtidigt kunde han tänka sig att det fanns kollegor som sökt andra tjänster eftersom de inte kunnat bearbeta vissa intryck och minnen:

Man tror ju annars att dom här machokillarna, som vi tydligen är i vissas ögon, inte kan visa det. Man kanske går inne med det. Men innerst inne så tror jag att alla är väldigt medlidande. [...] Det är ju en styrka om man kan erkänna att man kanske mår dåligt då av något sånt. Jag tror att det finns såna som kanske inte känner sig tillräckligt starka för att säga det rent ut. Så då kanske dom söker någon annan tjänst. Fast det är ju inget skamset över det egentligen, så tänker jag ju inte. Men jag tror att dom ser det som en utväg. Om dom nu inte kunde bearbeta det på något bra sätt. Sen vet jag inte hur man ska bearbeta det. Eller man får liksom hitta sitt eget sätt tror jag. Och jag tycker att det har gått bra för mig. I alla fall hittills.

Avslutning

Som jag visat i detta kapitel präglades den sociala samvaron av en rå men hjärtlig jargong. Denna jargong hade även betydelse för andra aspekter av brandmäns arbete. Den verkar ha varit en förutsättning för hur man skapade laganda, spred kunskap, testade nyrekryterade och bearbetade psykiska påfrestningar. Den kan även sägas ha legat till grund för exempelvis hanteringen av konflikter.

Samtidigt som de intervjuade värdesatte den råa men hjärtliga jargongen kunde de välkomna en ökad andel kvinnor med argumentet att detta skulle bidra till en förändring av jargongen. Detta skulle kunna tolkas som ytterligare en antydning om att det finns brandmän som vill förändra förhållandena inom räddningstjänsten och att de upplever sig få stöd för detta genom arbetet för ökad jämställdhet. Men kopplingen mellan en ökad andel kvinnor och förändrad jargong blev problematisk. Detta då vissa av de intervjuade hade erfarenheter av att även kvinnor kunde uppskatta den råa men hjärtliga jargongen.

Att de intervjuade tog upp frågor kring jargongen i samband med talet om ökad jämställdhet kan enligt min tolkning även ha att göra med klass. Den råa men hjärtliga jargongen kan kopplas till arbetarklass och den har beskrivits som en central aspekt i studier av liknande arbetarklassyrken (se Eisenberg 1998, Collinsson 1988, 1992, Nehls 2003). Som jag tidigare nämnt upplevdes jämställdhetsfrågan som något påtvingat uppifrån, exempelvis av överordnade chefer eller politiker. Detta kan vara en anledning till att man verkade anta att de kvinnor som ville bli brandmän delade de överordnades värderingar. De skulle då inte ha valt yrket utifrån en ”genuin” vilja att bli brandman, det vill säga ett val bottnat i arbetarklassvärderingar¹⁶. De kvinnliga sökande antogs istället kunna vara medelklasskvinnor, eller ”nippertippor” som Pontus uttryckte det. Kvinnors inträde behöver därför inte ha antagits medföra förändringar av jargongen för att de var kvinnor, utan för att de föreställdes vara medelklass. Detta kan också vara en möjlig förklaring till varför somliga antog att kvinnliga sökanden skulle drivas av feministiska motiv, vilket diskuteras i rapportens nionde kapitel.

En annan anledning till varför de intervjuade menade att ökad jämställdhet skulle förbättra jargongen kan ha att göra med hur klassaspekten aktualiserades i själva intervjusituationen. Som forskare kring jämställdhet inom räddningstjänsten positionerades jag som teoretiker och någon som inte delade deras uppfattning om den råa men hjärtliga jargongen. I kombination med en vilja att tillmötesgå mig som intervjuare och ge yrket ett gott anseende kunde detta ha bidragit till att de intervjuade talade om en ökad jämställdhet som positivt för jargongen. I själva verket verkade de, Ulf undan

¹⁶ Med arbetarklassvärderingar avser jag då ordnandet av fysiskt arbete och praktisk kunskap över intellektuellt arbete och teoretisk kunskap.

tagen, dock trivas med jargongen som den var. Deras personliga erfarenheter gav inte heller något större stöd åt påståendet att en ökad andel kvinnor skulle förändra någonting. Som jag tidigare nämnt verkar en sådan förändring inte heller få stöd av forskning kring kvinnliga brandmän (se Baigent 2001, Chetkovich 1997, Ericson & Rutström 2000).

8. Macho, macho

Hej Olle. Min tjej säger att brandmän är det sexigaste hon vet. När vi ska ha sex så ber hon mig låtsas komma springande med vattenslang och brandmanskläder. Först tyckte jag att det var lite skojigt, men nu börjar det hela gå till överdrift. Jag tvivlar på att det är mig hon är kåt på. Jag jobbar ju på dagis. Hälsningar Per.

Så löd första tittarfråga i sex och samlevnadsprogrammet ”Fråga Olle” på kanal 5 en tisdagskväll i november 2002. Sexologen Olle gav följande råd:

Ja, man kan ju alltid tänka sig att brandmän just är den här sinnbilden för både någonting macho och lite tufft och väldigt mjukt och omsorgsfullt och omhändertagande. Så då får det kanske räcka med din omhändertagande, omvårdande dagispersonallook.

I massmedia och populärkultur ges det inte sällan uttryck för föreställningar om brandmän som machomän (jämför Lorentzi 1997, Sargent 2002). I exemplet ovan jämfördes brandmän med dagispersonal som ansågs mindre maskulina och attraktiva. Andra exempel är den amerikanska TV-serien *Sex and the city* där rollfiguren Samantha besöker en brandstation för att finna en riktig karl (Episod 31: ”Where There's Smoke...”) eller inledningsscenen i den svenska komedin *Adam & Eva* där Adam heroiskt räddar Eva ur ett brinnande inferno och bär ut henne i sin famn (se Lorentzi 1997). Även om brandmannayrket i mindre grad än exempelvis polisyrket använts som tema för filmer, serier och böcker finns det motsvarigheter.¹⁷ Brandmannayrket hade också en central roll under filmens begynnelse. Enligt mediavetaren Peter Dahlén berodde detta inte minst på att temat med brandmäns heroiska räddande av värnlösa barn och kvinnor stämde väl överens med dåtidens könsförståelser (se Dahlén 1996, jämför Cooper 1995). Som inledningsscenen i *Adam & Eva* antyder är det ett tema som fortfarande används i ungefär samma bemärkelse.

I sitt bidrag till rapporten *Brandman - och kvinna?* diskuterar Ulrika Lorentzi bilden av brandmän inom populärkulturen utifrån ”nedslag i några filmer och böcker”. Hennes slutsats är att den ”är tydligt kopplad till vår kulturs föreställningar om manlighet”. Hon finner att ”han är stark, stor, aktiv, modig och klarar av allt.” Utifrån denna slutsats ställer Lorentzi frågor kring hur väl bilden stämmer överens med verklighetens brandmän och vilken betydelse den kan ha, inte minst för ”vilka som söker sig till brandmannayrket” och ”vilka egenskaper som värdesätts” (Lorentzi 1997, s. 14-15). I de föregående kapitlen har stöd getts åt att bilden kan ha stor betydelse för vilka som söker sig till yrket och vilka egenskaper som värdesätts. I detta kapitel avser jag att diskutera vilka betydelser dessa bilder kunde ha för de

¹⁷ Som exempel kan nämnas filmen *Eldstorm*, romanen ”Mannen med oxhjärtat” eller TV-serierna *London brinner!* och *Brandstyrka 132*.

brandmän jag intervjuat och observerat. Det handlar om hur de förhöll sig till machobilden av brandmän och huruvida de ansåg att bilden stämde överens med verklighetens brandmän.

Kritiska förhållningssätt till machobilden

Machobildens betydelse för brandmän har till viss del berörts i de föregående kapitlen. På insändarsidorna i *Sirenen* kunde man finna flera exempel där yrkesrollen framställs i enlighet med den bild Lorentzi fann i filmer och barnböcker. Exempelvis menade en av insändarskribenterna att ”på 90 sekunder kan vi vara på väg ut till ett scenario som skulle kunna få vem som helst att skita på sig” (Sirenen 2002 nr 5, s. 28). Jag har även berört vilken betydelse dessa framställningar kan ha. Rolf drog exempelvis upp T-shirtärmen och poserade med spända armmuskler när jag frågade honom om hur han såg på bilden av brandmän i media. Enligt honom var det ”en grej man spelar på givetvis”, men att ”dom flesta ser ju inte ut som hulkar”. Bilden kunde alltså hävdas stämma överens med verklighetens brandmän. Den kunde utnyttjas och vara något man ”spelar på”.

I förhållande till insändarsidorna innehåller intervjumaterialet ganska få exempel på framställningar som stödjer machobilden av brandmän. En anledning till detta kan vara att de intervjuade förväntade sig att jag var kritisk till denna bild och att de därför valde att inte ge stöd åt den.

Samtidigt finns ett flertal uttalanden som visade att de intervjuade kunde vara direkt kritiska till denna bild, exempelvis i intervjun med Torbjörn. För honom handlade det kanske inte främst om en kritik av själva bilden. Istället handlade det om en kritik av somligas vilja att leva upp till denna bild och att den sågs som ett ideal. Detta stred mot hans förståelse av yrkesrollen och vilka egenskaper han tyckte var viktiga:

Jag tror dom flesta här är den typen av människor som vill andra människor väl. Annars tror jag inte att man hade sökt sig hit. Men för vissa kanske det kommer i andra hand. Det kanske är mer det med träning och att de vill se sig som hjältar istället. Men jag är nog den typen att man vill vara i bakgrunden. Fast man vill känna själv eller sitt eget krav att man lyckas.

Bilden av brandmän som macho eller ”hjältar” upplevde Torbjörn som negativ eftersom han istället ville betona att det var ett hjälpande yrke. När vi avslutade intervjun berättade han också att han var ovan att prata så mycket om sig själv och yrket. Eftersom han ville avdramatisera sin yrkesroll var han rädd för att ge intryck av att ”framhäva det” eller ”skryta”:

Jag pratar sällan med kompisar om mitt jobb. [...] Jag vill inte framhäva det. Jag har alltid velat vara lite i bakgrunden. Det är ju ett krävande jobb på många områden. Men samtidigt är det ju vår kunskap och utbildning som gör att vi kan jobba här också.

Jag är ju en vanlig människa jag med. Men det framställs nog mycket i filmer och av vissa gubbar att dom är nästan odödliga. Men det är vi ju inte. Många skryter säkert och den attityden vill inte jag ha. Liksom att ”Här kommer brandkåren, flytta på er”. Jag vill hellre vara lite ödmjuk. Det tror jag att man vinner mer på. Och jag hoppas att dom flesta är såna som jobbar här. Men det finns ju alltid undantag, det är ju så.

För Torbjörn var det viktigt att vara ödmjuk. Framhållandet av fysisk styrka och machobrandmän som ideal såg han därför som negativt. Enligt honom var det vanliga människor som genom ”kunskap och utbildning” kunde jobba som brandmän. Machobrandmän var istället ”undantag” som bortsåg från att möjligheten att göra ett bra jobb också handlade om många andra aspekter:

Det finns väl vissa här också, men alla är ju inte såna i kropparna. Och när man blir äldre så är det ju svårt kanske att hänga med i träning och sånt. Och då kan man ju ändå liksom inte bara få kicken från jobbet. För man har ju en massa kunskap. Det finns ju så mycket grejer. Det är ju en massa kunskap som dom här äldre gubbarna har.

I citatet ovan uppmärksammade Torbjörn att bilden av machobrandmannen hade en åldersaspekt. Som jag tidigare nämnt var det främst yngre som verkade ha möjlighet att försöka motsvara föreställningen om brandmän som maskulina ideal med exceptionellt god fysik. De äldre brandmännen kunde istället åberopa vikten av kunskap och erfarenhet. Detta återkom exempelvis i intervjun med Kent, som liksom Torbjörn kan räknas till en av de äldre brandmännen i denna studie:

Mathias: Vad tycker du om dom här bilderna då?

Kent: Nej, det stämmer ju inte. Jag är ju inte representativ på något sätt. Jag tycker det är barnsligt. Men det går ju över med åren också. Oftast. Det är klart att det finns väl alltid andra, men normalt sett så gör den ju det. Man får andra värderingar. [...] Det ska avdramatiseras lite. För det är ju inte så märkvärdigt som många tycker, tycker inte jag.

Mathias: Hur menar du då?

Kent: Ja själva jobbet. Det har ju en viss aura omkring sig. Att det är hjältar hela högen. Men där är jag väl mer desillusionerad. Vi är inte mer än människor vi heller. Men samtidigt, man försöker ju att hjälpa. Det är ju oftast för en god sak. [...] Och det är väl därifrån det positiva kommer, kan jag tänka mig.

Både Torbjörn och Kent var kritiska till föreställningen om brandmän som machomän och hjältar. Deras kritiska hållning verkade främst ha rört sig om att det var en bild de inte kunde identifiera sig med och som de menade inte var representativ. Kent menade också att det främst var yngre som värnade om att behålla denna "aura" och hjälteföreställning. Efterhand som man blev

äldre fick man ”andra värderingar” och accepterade att det egentligen inte var så märkvärdigt.

Kent kände sig även mycket främmande inför det intresse och den fascination för brandmannayrket som såväl utomstående som kollegor kunde ge uttryck för:

Kent: Hörde du om det där räddningsvärnets? Det var en fredagskväll och så ringde det på dörren på station. Då kom dom från räddningsvärnets och frågade: ”Du, vi har blivit lovade att vi skulle få sova över här”. Deltiden har ju ersättning en vecka, sin jourvecka. Men räddningsvärn har ju aldrig någon ersättning när dom blir utkallade på larm. Men dom ville ändå åka och känna hur det var att ligga och sova på en brandstation. Att du kan få folk att ställa upp frivilligt på sånt, det är ju för mig en gåta! Bara för att få känna hur det känns att ligga och sova på en brandstation, känna atmosfären! Man börjar fundera hur folk är funtade alltså.

Mathias: OK. Fick dom göra det då?

Kent: Ja, ja, visst. Men dom var ju väldigt snopna dom gubbarna. [...] Nej jag har svårt att fatta det. Jag ser det mer som ett arbete. Jag har inte det engagemanget. Du vet det är dygnet runt för en del. Dom bygger upp hela sin värld kring detta.

Kent och Torbjörn var kritiska till machobilden av brandmän eftersom de inte kunde identifiera sig med den. Ulf menade däremot att det fanns fler argument för att yrket behövde avdramatiseras. Exempelvis trodde han att löneförhållandena skulle kunna påverkas positivt av en ökad andel kvinnor:

Mathias: Vad tror du att det skulle innebära om det kom in mer kvinnor i brandmannayrket då?

Ulf: Ja det skulle ju rensa luften lite tror jag. Avdramatisera lite grann. Att det inte är så märkvärdigt. Folk tror ju att man är några konstiga typer. Inga övermänniskor, men konstiga på något sätt. Att få bort den där glorian på det lite grann som jag tyvärr tror bidrar till att vi tjänar så dåligt som vi gör. För det är precis som att ”Bara man får bli brandman så lever man på det och blir mätt på det”. Och så enkelt är det ju inte. Och det tror jag kanske blir uppblandat också på något sätt. Att man ser att det är inget märkvärdigt. Det är inga övermänniskor. Utan det är ju bara det att med rätt utbildning och rätt inställning så går det bra. Så att jag tror att det bara är positivt om det kommer fler.

[...]

Mathias: Men om man tittar i tidningsartiklar och så, just att brandmannen används liksom som en bild av en macho...

Ulf: Ja det är det där med bar överkropp och bara hängslen och lite skiten. Visst finns det såna, men det går bra utan dom också. [...] Det är ju barnsligheter bara egentligen. Se på mig, jag är väl ingen som tar av mig i bar överkropp och blir en skyltdocka precis. Och det räcker. Jag klarar mig ändå. Man behöver inte

vara ett muskelberg. Det kanske finns andra delar som behövs också. Lite lagom enveten, det kommer man långt på.

Mathias: Men det är inte en bild som stämmer överens med verkligheten?

Ulf: Nej, nej, nej. Den är gjord utifrån.

Mathias: Varför tror du att den finns då?

Ulf: Det kanske var så förr, jag vet inte. Och det kanske finns folk inom brandförsvaret och ute i landet som vill ha den sån. Dom kanske är dom här skyltdockorna då som vill ha den bilden och tycka att det är en riktig brandman och inte något annat. Det är möjligt. Men ska man sko sig på sitt yrke så är det nog fel.

Mathias: Men det är inget som finns på den här stationen tror du eller?

Ulf: Nej, det tror jag inte att det är någon som lider av såna komplex. Snarare då att dom tycker att ”Jaha, gubbmagen kommer”. Springer och håller in den då. Att den är i vägen både fysiskt och psykiskt om man säger så. Men annars, nej. Men det har ju mer med välmåendet att göra. Man behöver ju inte dras med mer än man behöver. Men det är nog ingen här som försöker vara ett sånt ideal, det tror jag inte. Skulle någon vara det så skulle man nog ta ur den det ganska fort.

Även Pontus var kritisk till bilden av brandmannen. För honom handlade det om att det riskerade att försämra yrkets anseende och allmänhetens förtroende. Somligas utnyttjande av föreställningen om machobrandmän skulle kunna befästa en föreställning om yrket som ett ”gubbdagis”. Som konkret exempel nämnde han Brandsta City Släckers som av olika anledningar skapade stor uppståndelse då de medverkade i melodifestivalen 2001 och 2002.¹⁸ Men samtidigt var Pontus motsägelsefull. Från att till en början ha menat att machobilden av brandmän kunde påverka allmänhetens förtroende negativt verkade den sen bli en förutsättning för möjligheten till förtroende från allmänheten:

Pontus: En del tycker ju att det är väldigt fräckt att säga det på krogen att man är brandman. Det är ju för jävla löjligt egentligen. Men en del tycker att det är jättetufft. Det är en liten förlängare för en del. Springa runt med kläder där det står brandkåren på och så. Men det är snarare att förlöjliga yrket. För många tycker ju det att ”Brandmän, det är”, som jag sa förut, ”ett gubbdagis, dom sitter och spelar kort och gör ingenting”. Och om det sen springer runt en liten fjant och det står brandkåren på ryggen och betar sig konstigt, det är ju inte särskilt bra. Bara som det här på melodifestivalen.

Mathias: Brandsta City Släckers?

¹⁸ Brandsta City Släckers är en rockgrupp bestående av brandmän. Deras brandmannaimage (brandställ och bar överkropp) gav upphov till såväl negativ kritik som positiv uppståndelse då de medverkade på melodifestivalen 2001 och 2002. De skapade även rubriker och debatt då de föreföll ha gjort starkt homofobiska uttalanden (Dagen Nyheter 2003, 22 februari, Göteborgsposten 2003, 22 februari). Med tanke på temat för detta kapitel kan nämnas att deras debutskiva titulerades ”En riktig karl”.

Pontus: Yes. Det var väl inte alla som tyckte att det var så där jättebra att dom sprang omkring där med brandkläder. OK att dom sagt att dom var brandmän och att dom spelade där och gjorde någon låt. Det är helt OK. Men att dom parodierade lite granna då på...

Mathias: På yrket?

Pontus: Ja, på yrket där då. Och folk har ju fortfarande en viss respekt eller beundran för yrket då, som vi måste ha. Det går ju inte annars.

Mathias: Hur menar du då?

Pontus: Ja, att dom ser upp till en. Att när man kommer så vet dom att vi är där för att hjälpa dom. Men om dom sprungit runt på TV och löjlat sig, då kommer det att "Va fan, brandmän, vad kan dom egentligen?". Att vi inte får det bemötandet när vi kommer ut som vi kanske behöver. Att dom känner att vi är här för att hjälpa dom då och inte "Här kommer det ett par pajaser som tror att dom kan allting". Det tror jag kan skada.

[...]

Mathias: Men många verkar ju föreställa sig brandmän som väldigt macho, en riktig karl.

Pontus: Jo. Nu är ju inte jag det. Men det är ju snarare att det hjälper oss. För när man kommer ut, då känner ju dom sig tryggare direkt. Att dom vet att vi kommer att jobba för dom. Istället för att det kommer en sån där jädra dragospelsspelande gubbhytt lallande där då. Det är ju bättre att dom ser en He-man komma än att Gnesta-Kalle kommer. Så ser jag på det i vilket fall.

Förväntningar om att motsvara bilden

Samtidigt som Pontus kunde vara kritisk till att vissa utnyttjade machobilden av brandmän menade han att det var en bild som måste utnyttjas för att man ska kunna göra ett bra arbete. Han tänkte sig att bilden av en stark man skapade förtroende. Det ingav trygghet att man såg "en He-man komma" och inte någon "dragospelsspelande gubbhytt" som "Gnesta-Kalle".

I materialet finns exempel på att man i olika situationer förväntades motsvara denna "He-man" föreställning. Machobilden skapade och existerade som en förväntning hos allmänheten om att "riktiga" brandmän är som "He-man". Om man som brandman inte motsvarade denna förväntning kunde man, såväl under arbetstid som på sin fritid, tvingas ställas till svars för detta. Kent hade exempelvis råkat ut för följande situation när han på en fest blev tillfrågad om vad han jobbade med:

Kent: Jag var ju på fest och då fick jag höra det att "En brandman ska ju inte se ut som du. En brandman ska ju vara stor och stark". "Nehe? Hur ska man se ut då? Ska man se ut på något speciellt sätt? Är det fel på mitt utseende eller vad menar du?" ännu! Jag fattade ju vad han menade. Men det var liksom "Nej

dom brukar ju vara större så där va” [Kent poserar som någon som spänner sig]. ”Ja, ja. En del jobbar med muskler och en del jobbar med insidan vet du”.

[...]

Mathias: Men var det ett skämt det där på festen?

Kent: Nej, nej. Han sa det på allvar till mig. ”Fan, brandmän dom är ju alltid så där jädra stora och vältränade”. Eller han sa att ”Dom brukar inte se ut så”. Så sa han. ”Jasså, är det något fel på mitt utseende?” sa jag då. ”Nej, nej, jag menade inte så!”.

Som Kents berättelse visar var machobilden av brandmän inte bara något som fanns tillgängligt eller en bild man kunde utnyttja vid behov. Det var också något andra personer kunde tvinga en att försvara sig gentemot. Då Kent inte motsvarade den föreställning om brandmän som personen på festen hade tillrättavisades han: ”En brandman ska ju inte se ut som du. En brandman ska ju vara stor och stark”.

I inredningsprogrammet *Roomservice* på Kanal 5 kunde man finna ett mer extremt exempel på hur brandmän som inte motsvarade machobilden tillrättavisades. Programmet går ut på att två hantverkare och en inredare renoverar och inreder rum hos privatpersoner eller företag. I det aktuella programmet skulle de göra om ett uppehållsrum för räddningsmän på en flygplatsbrandstation. När de besökte stationen blev inredaren besviken på att det inte fanns så många pinuppbilder på väggarna eller andra sexistiska inslag som markerade yrkets machostatus. Med motiveringen att ”dom var ganska lama på det här med pinupperiet och det tycker jag är en ganska viktig del i det här” designade hon därför utmanande kvinnofigurer som målades på väggar och rullgardiner. Dessa var endast iklädda brandmannahjälm och stövlar. Som attribut höll de i en droppande brandslang. I en av bilderna tydliggjorde man dess fallossymbolik genom att låta en av kvinnofigurerna föra den mot munnen.

Parodieringar

Pontus uttryckte i ett tidigare redovisat citat att man inte ”tyckte att det var så där jättebra” att Brandsta City Släckers medverkade på melodifestivalen i brandkläder. En anledning var att de, som han uppfattade det, ”parodierade lite granna” på yrket. Denna kritik kom även upp i intervjun med Henrik:

Henrik: Den här leken med att dom kommer ut och sjunger med andningsskydd och kläderna och detta. Det känns lite mer barnsligt kanske. Det kanske inte är någon fördel i en lönediskussion.

Mathias: Att?

Henrik: Att det inte ger mer lön när det framställs som i Nilecity och så.

Med ”Nilecity” avsåg Henrik komediserien ”Nilecity 105,6” som sändes i SVT 1995. Serien skapades av Killinggänget och i centrum för handlingen

står en radiostation (Nilecity 105,6) som är inhyst på en brandstation. Det intressanta i detta sammanhanget är det ironiska och sarkastiska utnyttjandet av machobilden av brandmän i serien.

Seriens första avsnitt inleds med en utzoomning av ryggtavlan på en vältränad brandman. Han står och skruvar på en av brandbilarna i stationshallen. Det visar sig senare finnas sex brandmän på stationen. Samtliga spelas av svenska fotomodeller. Till tonerna av balladen *Up where we belong*, en duett mellan Jennifer Warnes och Joe Cocker, får vi sedan följa honom in i köket. Där kokar han kaffe till de andra barbringade brandmännen som en efter en kommer nedsinglande på stängen. Under tiden berättar en len mansröst:

”Vid första anblicken är det lätt att man misstar Scott för en helt vanlig jeanskille. Men det är också en del av hans charm. Fast under ytan är han, ja vad ska man säga? Mjuk-tuff kanske? Ja, mjuk-tuff är nog rätt ord. Och jag hade helt enkelt inte förstått innebörden i det ordet förrän jag träffade Scott. Han är alltid lös och ledig, men utan att någonsin bli mesig. När andra vacklar visar han klara ledaregenskaper. Scott är född till ledare. Och det är flera av killarna här som tror att Scott en dag kommer att öppna en alldeles egen brandstation. Så är han. Mjuk-tuff. Scott.”

Därefter kommer signaturmelodin och i den därpå följande scenen befinner de sig i ett omklädningsrum. De borstar tänder och en av dem sitter på en bänkprens som kan ses som ett attribut för miljöns betoning på fysisk styrka. En text dyker upp: ”Avsnitt 1: Vuxna män gör saker tillsammans”. Samtliga avsnitt har denna titel. I denna scen presenteras en ny rollfigur. Det är en man iklädd mörkblå kavaj, rosa midjeväska, kilt och vita pumps. Han har en stor mustasch och röker ständigt på en pipa. Det visar sig senare vara en av seriens huvudfigurer, brandchefen Greger. Han studerar de barbröstadade brandmännen med en lysten blick. Det är dock radiostationens chef, Percy Nilegård, som han senare visar sig vara passionerat förälskad i.

Killinggängets användande av brandmannatemat kan kanske verka absurt och tillskruvat. Inte minst rollfiguren Greger som exempelvis hävdar sig ha blivit gravid med Percy. Men samtidigt kan komiken sägas grunda sig i ett tydliggörande av den sexualiserade machobild av brandmän som Lorentzi talade om. Den mjuk-tuffa Scott kan exempelvis jämföras med den ”sinnebild” som sexologen Olle talade om i början av kapitlet. Komiken bygger, enligt min tolkning, på att man karikerat denna sinnebild. För det första genom att låta brandmännen spelas av andra mansideal, nämligen fotomodeller. För det andra genom att lägga tonvikten vid bilden av brandmän som något ”våldigt mjukt och omsorgsfullt och omhändertagande”. Machouttrycken har begränsats till deras kroppsbyggnad och kroppsspråk. Dessa teman blir ännu tydligare mot slutet av det första programmet då man återkommer till brandmännen. Scott står då framför en spegel i köket och oljar in sin överkropp. Berättarrösten fortsätter:

Redan tidigt på morgonen är Scott uppe, långt före alla andra, och oljar in kroppen med omsorg. Och Scott tar alltid ballettlektionerna på större allvar än någon annan av oss. Ofta hinner han dessutom baka en sockerkaka som ligger framme i fikarummet till dess killarna kommer ner. Kort sagt: Scott är den idealiske brandmannen. Det rådde inget som helst tvivel om att det var Scott som skulle utses till veckans brandman. Från botten av mitt hjärta: Grattis Scott!

I de följande avsnitten presenteras var och en av brandmännen på ungefär samma sätt. Berättarrösten beskriver deras olika särdrag och vad som motiverat dem till att bli ”veckans brandman”. Detta kan ses som en koppling till brandmannakalendrarna och kanske är det också dessa som inspirerat Killinggänget till att använda brandmannatemat.

Framställningen av brandmän i Nilecity 105,6 har stora likheter med de aspekter av brandmannayrket jag diskuterat i denna studie. Inte bara den sexualiserade machobilden av brandmän utan även förhållandet mellan homosocialitet och homoerotik. Denna aspekt utnyttjas i hög grad av Killinggänget. Genom att låta berättelserna om brandmännen få en homoerotisk inramning spelar de på och tydliggör att gränsen mellan homosocialitet, homoerotik och föreställningar om homosexualitet är oklar och skör.

Under mina observationer visade det sig också att Killinggängets parodieringar av den sexualiserade machobilden av brandmän inte var unik. Jag fann att vissa av brandmän själva utförde liknande parodieringar och ironiseringar. Vid släckningen av en gräsbrand hände exempelvis följande:

Jag stod och tittade på en av brandmännen som höll på att väta ner ett gräsparti som fortfarande pyrde. Snart kom två av de andra brandmännen som varit i skogskanten och kollat så att det inte spritt sig:

- ”Hörru, du ska ju bära slangen så här vet du”, kommenterade en av dem till honom med slangen och gestikulerade att han skulle ha den över axeln istället för vid höften, ”det är mer macho”.

- ”Ja, och i bar överkropp då gärna”, kommenterade den andre brandmannen.

- ”Ja, och så får du smeta in lite sot i ansiktet också. Och ha den där looken vet du”, fortsatte de, ”lite sug i blicken så”. Brandmannen med slangen skrattade lite men följde inte deras råd.

Vid mina besök på olika stationer fann jag också exempel på att man själv, i likhet med Killinggänget, parodierade och överskred gränsen mellan homosocialitet och homoerotik. Följande utdrag ur mina observationsanteckningar ger ett flertal exempel på sådana överskridanden och i vilket sammanhang de skett:

Brandmästaren förklarade att det var en serie övningar de skulle göra. Han hade skrivit upp delarna på ett block och bläddrade fram övning för övning så att alla kunde läsa själva utan att han behövde kommentera så mycket. De skulle ta ut koordinater på en karta, få fram uppgifter om farligt gods i pärmar, rädda en skogshuggare som fått ett träd över sig, rädda en fallskärmshoppare som fastnat i ett träd, såga isär träd och använda det som bro över ett vattendrag och slutligen koppla upp vattentillförsel.

Efter genomgången diskuterade de tillsammans och ställde frågor. Vi befann oss i ett skogsparti och alla hade satt sig tillrätta bland stubbar och mossor. En av brandmännen släppte sig ett antal gånger och fick klagomål om att det luktade illa:

- ”Ja men jag är ju dålig i magen”, ursäktade han sig.

Sedan började några ta ut koordinater på kartan medan de övriga slog i en pärm om farligt gods. De satte sig på huk tätt inpå varandra över pärmen och några la en arm om en annans rygg. Två av de yngre brandmännen, som jag valt att kalla Karl och Dennis, fick snart svårt att sitta still. I smyg började Dennis pilla loss spännen på Karls ställ. Bland annat det som höll fast hans yxa. När Karl upptäckte det kastade han sig över Dennis och brottade ner honom. De andra tog ingen större notis utan log bara lite. Sedan diskuterade de lite om hur farligt godset var och hur utspädd gasen skulle vara för att inte vara farlig. På skoj menade de att gränsvärdena var ”för mesiga”.

Under tiden hade Dennis tagit fram en kniv ur stöveln som han lekte med och studerade. Han hade ställt sig upp och efter en stund frågade han Karl med en len röst:

- ”Får jag sitta i ditt knä?”

- ”Ja visst”, svarade Karl med förställd mörk röst, ”kom här bara”. Dennis hejdade sig dock i sista sekund och markerade att det bara var ett skämt.

Efter drygt en timme hade de klarat av större delen av uppgifterna. Det återstod bara att såga isär ett träd, forsla det ner till vattendraget och bygga en provisorisk liten bro. Brandförmanen gick runt och letade efter ett lämpligt träd. Snart ropade en av brandmännen att han hade funnit ett och alla begav sig dit. Dennis tog på sig skyddsutrustning för att såga, men han kunde inte hitta visiret:

- ”Du får väl kisa!” kommenterade Karl..

- ”Nej, men det ligger underst där”, sa brandförmanen och pekade ner bland massa utrustning på flaket.

- ”Jaha, vem kan tänkas ha lagt det där då?”, frågade Dennis och stirrade lite låtsasirriterat på en annan av brandmännen.

- ”Jag har inte lagt det där!”, svarade han direkt.

- ”Nehej, det är förstås mitt fel som vanligt eller?” svarade Dennis och började rota fram visiret. När man skulle starta motorsågen gick den inte igång. De fick meka lite med den och sen fungerade den. Så snart man sågat av stammen drog man ner den till vattendraget. En vajer fästes i ett träd på andra sidan och en ”hävarvev”, en vev som man pumpade i sidled, kopplades upp.

En av de äldre brandmännen började veva, men sa snart till Karl att ta över:

- ”Gör nu som jag. Fast fortare!” Han tog i allt vad han orkade och efter en stund kommenterade Dennis:

- ”Vad söt du är när du tar i”.

Så här fortsatte de under tiden som de hjälptes åt att genomföra uppgifterna. Det verkade inte som om någon gav någon annan direktiv utan det byggde istället på att man själv tog initiativ. Jag satte mig på en stubbe för att anteckna. Men efter en stund kändes det dumt att bara sitta och titta på, så istället gick jag närmare de andra. Det enda jag kunde komma på att ta mig för var att ställa upp några järnspett som de hade slängt bland mossan. Jag blev sedan hängande med armen på ändarna av dessa och tittade på när de lade över stockarna. När jag stått så en stund behövde de spetten:

- ”Nu får du stå och hänga någon annanstans”, kommenterade Dennis. De tog spetten och flyttade en av stockarna i sidled.

Både Karl och Dennis stod nu på andra sidan av vattendraget. När Dennis böjde sig ner och tog tag i stocken med båda händerna för att flytta den lite ställde sig Karl bakom. Han tog tag i Dennis höfter, tryckte upp sitt kön mot hans bak och började sakta att jucka. Dennis vände då sakta på huvudet och gav honom en frågande blick. Sen stod de så en stund.

- ”Oj, ursäkta”, sa Karl till slut och flyttade sig.

De två brandmännens skämtsamma homoerotiska jargong kan jämföras med framställningarna av brandmän i Nilecity 105,6. Men samtidigt som man kan se deras handlingar som ett överskridande och ifrågasättande av gränsen mellan homosocialitet och homoerotik skulle situationen kunna tolkas omvänt. Genom att de *på skämt* handlade homoerotiskt och iscensatte föreställningar om homosexualitet kan man säga att de reproducerade sig själva som heterosexuella. Homosexualitet reducerades därmed till ett skämt, något icke närvarande och det man inte var. Den skämtsamma homoerotiska jargongen kan alltså samtidigt ses som ett markerande av en gräns mellan homosocialitet och homoerotik. Den kunde stärka den homosociala samvaron och fungera som ett försvar mot ”misstolkningar”.

Denna tolkning fick delvis stöd av handlandet vid ett annat tillfälle som liknade det som beskrivits ovan. Skillnaden var att en annan av brandmännen reagerade och kommenterade att de inte skulle kunna bete sig så om det kom in kvinnor:

Karl lutade sig över bänken som skiljde köksdelen från delen med bord och stolar. Han tjafsade lite med dom andra brandmännen. Jag satte mig vid ett bord och läste en tidning. Efter en stund hörde jag hur de började skratta. Dennis hade ställt sig bakom Karl och började jucka mot hans bak. Ena handen hade han placerat på Karls höft och den andra på hans rygg.

- ”Oj, den blir större du!”, sa Karl till Dennis, åsyftande hans kön. Då slutade Dennis och gick därifrån.

- ”Nej, sluta inte, det var ju skönt”, sa Karl med tillgjord förvåning.
- ”Jasså?”, svarade Dennis och gick tillbaka. Men då ställde sig Karl upp igen och markerade att skämtet var över.
- ”Tänk om det hade varit brandkvinnor här nu, då hade ni inte kunnat göra så”, kommenterade en annan av brandmännen. Det verkade som om ingen riktigt förstod vad han menade och som en fråga kommenterade Karl:
- ”Klappa på rumpan och skämta menar du?”. Det blev tyst och efter en stund berättade en av de äldre brandmännen om en annan incident som han kom att tänka på:
- ”Ja, vi hade ju en kvinna här förr. Och då fick ju en gubbe här syn på en livräddningsdocka som låg på golvet nere i stationshallen. Men han trodde ju inte att någon såg, så han kastade ju sig över den och började jucka där. Men sen upptäckte han ju att hon hade sett honom, så det blev ju rätt pinsamt.”

Att kasta sig över en docka och börja ”jucka” var liksom den homoerotiska jargongen mellan Dennis och Karl något man verkade uppfatta var förbehållet enkönade miljöer. Det föreställdes endast bli ”pinsamt” inför kvinnliga kollegor medan ens manliga kollegor förväntades förstå. Genom att på detta sätt göra kvinnor till de erotiserade och frånvarande *andra* stärks den homosociala samvaron samtidigt som det heterosexualiserar och maskuliniserar brandmän.

Avslutning

De brandmän jag observerat och intervjuat var i hög grad medvetna om den bild av brandmän som Lorentzi diskuterade. I rollen som brandmän kunde de förväntas motsvara ett manlighetsideal i form av en man som är ”stark, stor, aktiv, modig och klarar av allt”. Det var en roll som de kunde välja att ikläda sig och ”spela på”. Men medan vissa menade att denna möjlighet skulle utnyttjas i situationer då de kunde vinna något på det, var andra kritiska till att vissa av ens kollegor utnyttjade denna föreställning.

De kritiska hållningarna till föreställningen om machobrandmän kan samtidigt ha berott på att intervjun var en situation där de inte upplevde sig kunna vinna något på att ”spela på” denna föreställning. Föreställningen kunde antas vara negativ ur jämställdhetssynpunkt och därför inte lämplig att framhäva inför mig som forskare kring jämställdhet inom räddningstjänsten. Detta antyds exempelvis av att samtliga ifrågasatte föreställningen om machobrandmännen samtidigt som de kunde vara kritiska till andras relativisering och parodieringar av densamma.

David Baigent betonade att brandmännen han intervjuade samtidigt förstärkte föreställningen om sig själva som hjältar och maskulina ideal då de avdramatiserade och kritiserade detta ideal genom att exempelvis hävda att de bara var vanliga människor som gjorde sitt jobb (Baigent 2001). Oavsett

huruvida de brandmän jag intervjuat använde detta som en medveten strategi kan kontentan ändå sägas ha blivit densamma. Exempelvis kunde hävdandet av yrket som ett värddyrke å ena sidan förefalla ifrågasätta machobiliden av brandmän. Men samtidigt förstärker och bekräftar det förståelsen av brandmän som ett "mjuk-tufft" maskulint ideal.

Vissa av de intervjuade, framförallt de äldre, var uppenbart kritiska till att det fanns förväntningar på dem att vara stora starka män som klarar allt. De argumenterade för att den kunde få negativa konsekvenser för brandmännen själva, exempelvis genom att hålla nere lönerna. Kritiken verkade kunna ses som en åldersfråga. Det var främst de yngre som antogs vilja bevara och kunna åberopa den sexualiserade föreställningen om brandmän. De äldre däremot menade att detta var "barnsligheter" och relativiserade istället vikten av fysisk styrka i förhållande till betydelsen av erfarenhet. Då en ökad andel kvinnliga brandmän antogs ifrågasätta och avdramatisera denna idealbild välkomnade man en sådan utveckling. Att döma av erfarenheterna i USA och Storbritannien verkar kvinnors inträde dock inte behöva infria dessa förhoppningar (se Chetkovich 1997, Baigent 2001). Baigent visade exempelvis i sin studie att kvinnorna, i likhet med sina manliga kollegor, stödde och reproducerade ett brandmannaideal som var identiskt med det ideal Lorentzi beskrev (se Baigent 2001).

De intervjuade upplevde att andra hade ett behov av att de skulle medverka till att bevara föreställningen om brandmän som "kopplad till vår kulturs föreställning om manlighet" (Lorentzi 1997, s. 14). Såväl kollegor som allmänheten kunde tvinga dem att försvara sig mot denna bild om de inte motsvarade den. Detta trots att föreställningen egentligen inte hade något att göra med vilka egenskaper som krävdes för att vara en bra brandman.¹⁹ Föreställningen verkade istället vara sprungen ur behovet av manlighetsideal eller könsmarkörer.

Detta uppfattar jag som en central anledning till att frågan om en ökad andel kvinnliga brandmän fått sådan uppståndelse. Som jag visat i kapitel två har såväl brandmän som utomstående, såväl män som kvinnor, engagerat sig för och emot ökad jämställdhet. Detta visar att frågan inte enbart anses angå personer inom yrket. Istället ses det som en allmän angelägenhet då det ifrågasätter traditionella könsförståelser (jämför Ericson & Rutström 2000). Frågan om ökad jämställdhet inom räddningstjänsten handlar inte bara om vilken räddningstjänst och vilka brandmän vi vill ha utan även om vilket samhälle vi vill tillåta oss själva och andra att leva i.

¹⁹ Flera av de intervjuade intygade att föreställningen inte motsvarade de egenskaper som krävdes i yrket. Somliga såg den till och med som negativ i detta hänseende (se kapitel 3).

9. Tankar om kvinnliga brandmän

Detta kapitel handlar om de intervjuades tankar kring vad en ökad andel kvinnor inom yrket skulle kunna innebära. Som framgått av de föregående kapitlen problematiseras argumenten mot kvinnliga brandmän av de intervjuades berättelser och erfarenheter. Men samtidigt som de på ett personligt plan visade på frågans komplexitet kunde de i mer allmänna ordalag stödja de argument mot kvinnliga brandmän som framförts i den offentliga debatten. Exempelvis var man kritisk till att machobilden av brandmän sågs som ett ideal samtidigt som man upprätthöll detta ideal då man exempelvis hävdade att kvinnor saknade tillräcklig fysisk styrka.

Syftet med detta kapitel är att diskutera hur dessa motstridiga framställningar kan förstås mot bakgrund av deras tankar kring kvinnliga brandmän. De frågor som behandlas rör hur deras förhållning till ökad jämställdhet kan kopplas till könsförståelser och hur de föreställde sig att det var att arbeta med kvinnliga kollegor. I förhållande till tidigare kapitel handlar det alltså mer specifikt om hur de förhöll sig till frågan om ökad jämställdhet och hur de försökte få grepp om vad frågan egentligen handlar om.

Motståndarna som *de andra*

De intervjuade var noga med att poängtera att de inte var motståndare till kvinnliga brandmän. Visserligen menade de att det fanns betänkligheter. Men samtidigt framhöll de positiva aspekter som de kunde tänka sig. Att det fanns eller funnits motståndare till kvinnliga brandmän rörde det dock ingen osäkerhet kring. Bengt berättade ju exempelvis att det nog ”är rätt så starkt motstånd på en del kårer” (se kapitel sju). Så här berättade exempelvis Ulf om en brandman från en annan station som han träffat:

Ulf: Man kan ju höra det utifrån. Jag pratade med en brandman som jag tyckte var helt hysterisk. Han sa att ”Nej. Aldrig i livet”. ”Ja men om hon är lika bra som killarna då?” sa jag. Men han bara fortsatte, ”Nej. Aldrig i livet, det kan hon inte vara”. Någon med sådan inställning har vi aldrig haft här och det är jag hemskt glad för. För så konsekvent [negativ] får man ju inte vara. Man måste ju titta och lyssna.

Ulfs och Bengts berättelser är exempel på hur de intervjuade beskrev andra som motståndare till kvinnliga brandmän. Motståndet föreföll alltså befinna sig *någon annanstans*. Då det var *de andra* som var negativa framställdes dom själva indirekt som positiva. Exempelvis fungerade Ulfs berättelse om mötet med den andra brandmannen som en beskrivning av hans egen uppfattning. I förhållande till den andras negativa inställning framstod han som positiv.

Men medan Ulf och Bengt talade om brandmän på andra stationer verkade en vanlig uppfattning annars vara att motståndet mot ökad jämställdhet är en åldersfråga. Rolf menade exempelvis att det främst var förr i tiden som man hade "något emot" kvinnliga brandmän:

Jag tror inte att det är någon som skulle ha något emot det. Absolut inte. Det var nog förr i tiden kan jag tänka mig. Det var gamla militärer som gick här, ja säg på 30-50 talet. Då var det det stuket liksom, att dom kom från det militära. Men det är ju inte den stilen idag.

Antagandet om att det främst är äldre som är negativa till ökad jämställdhet återkom i flera intervjuer. Det byggde på föreställningar om att jämställdhetstanken är något modernt och att yngre är mer moderna (jämför Andersson A. 1996, Andersson M. (m.fl.) 1997). Äldre föreställdes istället vara omoderna, konservativa och negativa till jämställdhetsfrågan:

Torbjörn: Dom här omoderna, den gamla stammen hade nog liksom tyckt "Absolut inga tjejer" även nu. Men nu finns det ju inte så många av dom kvar kan jag tänka mig. Så dom flesta är väl lite sådär moderna av sig, hoppas jag.

Föreställningen om de omoderna, negativa äldre och de moderna, positiva yngre ifrågasätts dock av hur de intervjuade själva förhöll sig till jämställdhetsfrågan. Även om det finns stora variationer inom var och en av de intervjuades berättelser kan vissa av de intervjuade sägas ha varit generellt negativa till ökad jämställdhet medan andra varit positiva. Andra hade oklara(re) ställningstaganden och pendlade mellan olika uppfattningar. Man kan dock skönja att det främst var de yngre som gett argument mot kvinnor som brandmän medan de äldre, som jag diskuterat i föregående kapitel, i högre grad kunde vara positiva och välkomna en ökad andel kvinnor. I detta kapitel diskuteras några av de föreställningar om och förväntningar på kvinnliga brandmän som kan ligga till grund för dessa varierande uppfattningar.

Det gamla sättet att tänka

En av de intervjuade som i hög grad pendlade mellan olika uppfattningar var Torbjörn. Även om han i citatet ovan menade att han hoppades att de flesta var "sådär moderna av sig" var han vid ett annat tillfälle osäker på om han kanske hade "det gamla sättet att tänka":

Det är nog det gamla som lever kvar. Att man tycker att vissa yrken ska liksom vara separerade. Att det bara ska vara killar. Men det kanske är det gamla sättet att tänka. Men jag har nog det fortfarande även om jag inte är så gammal.

Att han menade att han hade ”det gamla sättet att tänka” berodde på att han tyckte att ”vissa yrken ska liksom vara separerade”. Men som jag visat i tidigare kapitel kunde han i andra sammanhang välkomna en ökad jämställdhet.

Torbjörns motstridiga uppfattning om kvinnor som brandmän tolkar jag som en antydning om att det var en fråga han inte tänkt så mycket på. Istället verkade frågan och tankarna ha varit något som aktualiserades i och med mitt besök (jämför kapitel två). I följande citat tydliggörs hur han själv ställde sina olika uppfattningar mot varandra och utvecklade olika tankegångar under intervjun:

Torbjörn: Jag tycker det hade varit kul. För det blir ju ett annat umgänge eller vad man ska säga. Förhållandet på jobbet eller stämningen på arbetsplatsen i stort. Att det blir lite uppblandat. Men vissa uppgifter, det är klart att är dom tränade och har kunskaperna så tror jag säkert att dom kan klara det. För det finns ju många väldigt vältränade tjejer alltså. Det ser man ju på alla sportprogram och så. Där hade man ju inte haft sucken mot vissa! Fast jag tycker ändå inte det passar in i vårt yrke på något sätt. Även om jag inte har något emot dom, absolut inte. Men jag vet att många har ju varit det, speciellt var det väl dom äldre då. [...] Det är klart, är dom tränade så, då ska dom ju klara det.

Mathias: Vad är det du tänker då?

Torbjörn: Nej men om man ska gå in i rökfyllda utrymmen och värme och lyfta avsvimmade personer ut från något utrymme. Dom har något annat arbetssätt har jag fått för mig. Men det är klart att dom kanske hade lyckats med det. Med träning och så.

Mathias: Men hur tänkte du då, ett annat arbetssätt?

Torbjörn: Ja, om man tänker sig kvinnor. Man vill att dom ska vara liksom mer kvinnliga. Sen finns det ju kvinnor som är väldigt lika män kanske också. Jag tänker på kulstöterskor och så. Stora och robusta. Sen behövs det ju smidiga också förstås. Jag är ju själv rätt liten egentligen om man säger.

Mathias: Ingen kulstöterska?

Torbjörn: Nej.

När Torbjörn tänkte på kvinnor som brandmän var det något han inte tyckte ”passar in”. Visserligen fanns det kvinnor som var överlägsna honom vad gällde fysisk styrka. Men bilden av en kvinnlig brandman stred ändå mot viljan att kvinnor skulle vara ”mer kvinnliga”. En kvinnlig brandman blev istället, liksom ”kulstöterskor”, mer ”lika män” (jämför Ericson & Rutström 2000).

Jag uppfattar att han pendlade mellan att å ena sidan tala på ett personligt plan och å andra sidan på ett allmänt. Att ”man vill att dom ska vara liksom mer kvinnliga” skulle ur denna synvinkel inte behöva tolkas som att han var emot kvinnliga brandmän. Istället kan det ha handlat om att han i allmänna ordalag reflekterade kring varför det kunde finnas motstånd. Men på ett personligt plan blev bilden däremot en annan. Han var själv ”rätt liten egent-

ligen” och enligt hans förståelse av yrket behövdes det även smidiga personer. Detta stred mot och kan ses som en kritik av den betoning på fysisk styrka som låg till grund för att kvinnor inte ansågs passa in. Denna betoning innebar samtidigt att ”stora och robusta” kulstötterskor i högre grad motsvarade bilden av brandmannen än han själv som var ”rätt liten”.

I citatet nedan tydliggörs att det var den allmänna bilden han talade om. Citatet är även ett exempel på att de intervjuade kunde ha svårigheter att föreställa sig kvinnliga brandmän. Som jag tolkar det berodde detta på att den allmänna bilden inte motsvarade ens personliga erfarenheter från yrket. Det handlade om att tanken om kvinnliga brandmän kom i konflikt med *bilden* av eller *föreställningen* om brandmän och yrkesrollen. När man nådde bortom dessa stereotypa föreställningar verkade kvinnliga brandmän dock inte behöva vara något problematiskt:

I det stora hela så är ju allmänheten ovan vid det också. Dom ser detta som ett mansyrke. En liten tjej som klättrar upp för en steg och tar ut en jättestor gubbe på ryggen, det kan inte jag se framför mig. Eller det är klart, så kanske det inte funkar för oss heller egentligen. Då får det ju vara rätt gubbe på rätt plats för att det ska lyckas. Och det får man ju inte glömma bort. Det får man ju försöka hjälpas åt med då också. Om det blir tjejer alltså. Det får vi ju göra nu med. Det kan ju vara väldigt svåra uppgifter man kommer till. Men om man ser den bilden framför sig, det rimmar liksom inte. Det skulle ju vara tvärtom. Fast det är väl ofta det man ser i filmer förstås.

Mathias: Men du kanske får tänka dig den där kulstötterskan istället då?

Torbjörn: Ja. Ja, det ska man ju egentligen göra i det fallet. Det har du rätt i. Men jag tror att det är den bilden som allmänheten har. Att det är den här vältränade killen då som hjälper svaga.

Kvinnor blir äldre och skaffar barn

För Torbjörn var det bilden av ”en liten tjej” som gjorde det svårt för honom att föreställa sig kvinnliga brandmän. I de övriga intervjuerna var det dock vanligare att det var bilden av en äldre kvinna som ställde till det. Stig, som var en av de äldre brandmän jag intervjuade, försökte på följande sätt tänka sig in i hur det hade varit om han hade varit kvinna:

Jag är ju själv [över 45] år och åker rökdykare. Men jag kan ju tänka mig att hade jag varit kvinna och kanske fött 2-3 barn så hade jag säkert inte klarat att åka rökdykare och göra det jobbet. Och så länge vi har den indelningen i tjänstgöringen här, att vi ska klara alla dom sakerna, så tror jag att det blir svårare för en kvinna att klara det, alltså när man är lite äldre. Unga tjejer tror jag lätt skulle kunna klara det idag. Inte lätt, men det skulle säkert finnas kvinnor som klarar det. Så att jag är inte motståndare

till kvinnliga brandmän, det är jag inte. Jag tror att det kommer. Sen det som alla pratar om att ”Fan, ska dom duscha och [bo här]”, just att leva ihop. Det är ju löjliga frågor egentligen.

Stig menade att han var positiv till kvinnliga brandmän. Han såg visserligen åldrande som ett problem, men samtidigt ville han inte riskera att överdriva eventuella negativa sidor.

För vissa av de andra jag intervjuat fick ålder större och mer definitiv betydelse. Pontus kopplade exempelvis samman det med att kvinnor kan få barn, vilket han lyfte fram som ett centralt hinder för ökad jämställdhet:

Pontus: Det fysiska är ju det största som jag är lite tveksam till. Dom får ju barn. Det bara är så.

Mathias: Ja. Om dom vill ha barn.

Pontus: Ja, ja. Visst. Och även om dom inte vill det så kanske dom kan få det. Men dom ska ju inte behöva offra att dom kan skaffa barn för att dom ska jobba som brandman. Sen finns det ju som sagt fysiska grejer. Dom är ju olika fysiskt uppbyggda allihop. En del syns det ju inte på. Det kanske blir bättre när dom har fött barn, fysiskt sett. Men en del tappar ju lite då. Men att jämföra en sextioåring gubbe och en sextioårig käring. Muskelmassan tynar ju på dom. Det gör den ju. Dom har ju inte samma muskelmassa från början. Men finns det en tjej som kan hålla längden ut och klarar att dra ut mig ur ett hus med full mundering efter att ha jobbat en stund så kan jag jobba med henne.

I början av citatet markerade Pontus att det är ”det fysiska” som är den främsta anledningen till att han var tveksam till ökad jämställdhet. Anledningen till hans tveksamhet var att kvinnor ”får ju barn”. Det är dock oklart vad Pontus menade med att kvinnor inte skulle ”behöva offra” att ”skaffa barn”. Antingen kan han ha menat att det finns en osäkerhet kring hur man ska hantera graviditet och att det måste skapas förutsättningar för att graviditet inte ska utgöra hinder. Men man kan också uppfatta Pontus som om han använde graviditet som argument mot kvinnor. Kvinnor kan bli gravida ”även om dom inte vill”, ”det bara är så”. Det är dessutom något kvinnor inte ska ”behöva offra”. Med detta som utgångspunkt och utan att ta hänsyn till kvinnors egna viljor ansågs detta göra yrket olämpligt för kvinnor. Ovissheten om hur man ska hantera graviditet inom yrket blev inte ett problem som ska lösas. Istället gjordes det till ett argument mot ökad andel kvinnor.

En bidragande orsak till Pontus uppfattning kan vara att han tillhörde de yngre av de brandmän jag intervjuat. De äldre brandmännen tenderade istället att nedtona vikten av fysisk styrka till förmån för vikten av erfarenhet och kunskap. Jämställdhetsdebattens utmanande av betoningen på fysisk styrka kunde därför vara något som i hög grad välkomnas av de äldre. Exempelvis menade Kent att oron över äldre kvinnors möjlighet att arbeta som brandmän var överdriven. Liksom Stig jämförde han med sin egen situation:

Kent: Sen det här med när kvinnor blir äldre och det, det är ju samma för mig. Jag får ju också kämpa. Jag menar det kan ju säkert dom också göra.

Mathias: Att man får kämpa mer när man kommer upp i åldern?

Kent: Ja det är klart. Du är inte lika intresserad längre. Du bryr dig inte om att magen växer lite och sådär. Det går ju att köpa nya badbyxor va, köpa en storlek större. Man bryr sig inte lika mycket längre egentligen.

För Kent var frågan om äldre kvinnors fysiska kapacitet inte lika definitiv. Medan Pontus menade att ”muskelmassan tynar ju på dom” handlade det enligt Kents erfarenhet snarare om att det var *intresset* som tynade. Man kan jämföra detta med hur han i föregående kapitel menade att ”man får andra värderingar” och att viljan att leva upp till machobilden av brandmän ”går ju över med åren”.

Senare under intervjun visade det sig att Kent trodde att bristen på jämställdhet berodde på att kvinnor i mindre utsträckning attraherades av betoningen på fysisk styrka och yrkets möjligheter till fysisk träning:

Mathias: Varför tror du att kvinnor vill jobba som brandmän då?

Kent: Jag tror inte dom vill det. Det är klart att det finns väl alltid några. Men det är nog mer killar som vill jobba som brandmän än tjejer som längtar. Det är klart att det finns ju alltid undantag. Åt bägge hållen. Det ligger väl i manliga och kvinnliga generna tror jag.

Mathias: Hur menar du då?

Kent: Det är lite tufft. Och killar är ju tuffa och tjejer kanske är eftertänksamma. Just att få bösa på. Då ligger nog brandkåren nära till hand. Att anstränga sig till det yttersta är ju kanske inte alltid till någon större glädje. Men när du gärna vill anstränga dig och tycker det är roligt, då är det ett jävla bra jobb må du tro. Här blir du trött som fan. Det finns många såna. Så, nej, jag tror nog att det är skillnad på tjejer och killar. Jag tror inte dom tycker det är så käckt. Men det finns ju alltid några stycken. Men om man tar generellt över hela gruppen så tror jag inte att det blir så många sökanden.

Kent verkade inte främst koppla det ringa antalet kvinnliga brandmän till föreställningar om naturliga skillnader mellan män och kvinnor vad gäller fysisk styrka. Istället handlade det enligt honom om generella skillnader i intresse.

Liknande tankegångar återkom i intervjun med Ulf. Att det fanns mindre än tio heltidsanställda kvinnor tyckte han var ”alldeles för lite” och han hoppades att det fanns sakliga grunder för underrepresentationen av kvinnor:

Det är ju inte många procent. Det är alldeles för lite. Men man får ju hoppas då att det är det att dom är lite svagare än genomsnittet så att det är därför dom inte sökt eller inte kommit in. Sen

är vi ju lite olika. Tekniskt intresse krävs ju för att ha tekniskt kunnande lite grann. Sen finns det ju såna som har fem tummar mitt i näven här också, det är ju så. Alla är ju inte tekniker precis. Så för den sakens skull är det många tjejer som klarar det. Men det har kanske lite att göra med intressen också.

Varför vill kvinnor bli brandmän?

Medan Ulf tyckte det var konstigt att det fanns så få kvinnor hade andra istället svårt att förstå varför kvinnor skulle vilja jobba som brandmän. Främst handlade det om varför man som kvinna skulle välja att arbeta inom ett mansdominerat yrke:

Henrik: Jag vet inte alls egentligen varför dom vill det. Det är ju samma sak som att massor med killar sökte sig till vården. Det var ju väldigt sällsynt förr. Men idag är det ganska många killar som är i vården. Jag vet inte vad det är som gjorde det, för det var ju väldigt kvinnligt då. [...] Men just varför kvinnor vill vara i brandmannayrket? Jag vet inte det.

Mathias: Nej. Men du tror ändå att det är samma...

Henrik: Mycket samma förutsättningar och intressen och så. Sen kanske dom tycker att det är skoj att jobba med killar. Eller män kanske det blir då. Att dom tycker om manliga miljöer. Det finns ju dom tjejerna som tycker att det är kul. Vissa är lite mer killiga av sig. Jag vet inte. Det är jag väl lite tveksam till. Men det kanske kan vara så, jag vet inte.

Mathias: Hur tänker du då?

Henrik: Nej men att dom tycker om det klimatet som blir där det är mycket män som jobbar. Att det blir en viss jargong och dom kan bete sig på ett visst sätt. Dom vill inte vara den här tjejiga tjejen som sitter på kontoret utan dom vill ha en hårdare miljö kanske. Men jag vet inte.

Ovissheten om varför vissa gör könsöverskridande yrkesval återkom även i intervjun med Torbjörn:

Torbjörn: När man själv tänkte på vad man skulle bli så tänkte ju inte jag att jag skulle ha något kvinnligt yrke. Liksom i och med att jag är en kille. Då söker jag mig automatiskt till dom. Eller jag kan ju bara tänka hur jag själv tänkte då. Men det kanske finns dom som tänker båda vägarna. Det beror nog på hur man är.

Mathias: Hur menar du då?

Torbjörn: Ja, en del kanske tänker att, eller om man är en kille då, att "Jag ska söka ett tjejjobb". Men så tänkte inte jag i alla fall. Men det kanske finns dom som tänker så. Eller det finns det ju säkert.

Mathias: Jo, det finns det ju.

Torbjörn: Klart, många vill kanske väcka uppmärksamhet också. Liksom få uppmärksamhet för att vara första kvinnliga brandmannen. Eller det är ju någon kick för dom då kanske.

Även om Torbjörn inte själv kunde sätta sig in i en situation där han skulle välja att arbeta inom ett kvinnodominerat yrke kunde han tänka sig att det fanns personer som tänkte så. En anledning till könsöverskridande yrkesval trodde han var att man ville ”få uppmärksamhet”. Liknande antaganden återkom i intervjun med Pontus:

Mathias: Varför tror du kvinnor vill arbeta som brandmän då? Eller skiljer det sig tror du från...

Pontus: En del, kan jag tänka mig, dom vill bli det bara för att det inte går att bli det. Men sen finns det ju säkert såna som söker efter samma som jag gjorde. Att få röja tag i någonting och kunna hjälpa. Det finns det säkert också.

Så som jag tolkar det uppfattade Pontus att det fanns två olika sorters kvinnor som sökte. De första föreställdes, liksom han själv, drivas av ett ”genuint” intresse av yrket. Det handlade då om en vilja till praktiskt och fysiskt arbete, att ”rädda liv på ett handfast sätt” (Baigent 2001). De andra kvinnorna föreställdes vara drivna av teoretiska eller ideologiska motiv, inte minst feministiska motiv. Motiven värderades olika och kvinnor som sökte av ideologiska skäl nedvärderades. Det verkade ofta vara denna senare kategori som de intervjuade hade i åtanke när de diskuterade jämställdhetsfrågan (jämför kapitel sju).

En anledning till att det först och främst antogs vara kvinnor med ideologiska motiv som sökte sig till yrket kan ha varit att de intervjuade inte upplevde sig som delaktiga i frågan eller ha inblick i jämställdhetsarbetet. Istället uppfattades det som något som bestämdes över deras huvuden. Exempelvis avbröt Torbjörn plötsligt ett resonemang i slutet av intervjun för att ge följande reflektion:

Jag vet inte riktigt vem det är som vill att det ska bli jämställdhet. Det är det jag sitter och lurar på lite. Om det är tjejerna? Eller är det något tryck från samhället så att chefen vill att tjejer ska söka? Det är något yttre tryck va? För det kan ju inte bara vara tjejerna? Eller dom vill väl innerst inne men så får dom en liten skjuts av att samhället trycker på också? Och det kan man ju undra, varför vill samhället det? Det vet jag inte svaret på riktigt.

Upplevelsen av att jämställdhetsfrågan var något som påtvingades räddningstjänsten utifrån och som egentligen inte hade att göra med deras verksamhet återkom i intervjun med Pontus. För honom verkade det som om man tvingade in kvinnor i yrket eftersom någon ”upptäckt” att man ”glömt att jämna ut” räddningstjänsten:

Pontus: Det är väl någon som har upptäckt att det har jämnats ut överallt annars och sen så ”Oj, brandkåren har vi glömt att jämna ut”. Det verkar så lite grann. Men det är klart att det har väl varit mycket lättare att jämna ut på alla andra ställen kanske. Som när jag gjorde lumpen, då började ju tjejerna också att komma in. Och det är ju samma med präster. Men präst, det går ju liksom, fysiskt är det ju genomförbart. Och om man tittar på militären så går det ju kanske att genomföra i de flesta fall där också.

Stig däremot var övertygad om att frågan om kvinnliga brandmän uppkommit ur kvinnors intresse. För honom var det en följd av samhällets förändring och att kvinnor inte längre ville motsvara de förväntningar om hur kvinnor bör vara som ligger till grund för motståndet mot kvinnliga brandmän:

Stig: Jag tror att det är kvinnorna som kräver detta här. Att dom vill också ha tillgång till manliga yrken. Att det inte ska finnas den uppdelningen. Så jag tror i alla fall att det är ifrån kvinnorna det har kommit från början. Och sen finns det ju många kvinnor som har gått och pryat och varit på brandstation som tycker att ”Fan, varför ska inte jag kunna klara av detta när killarna gör det?”. Jag menar för 15-20 år sedan, det med träning och allting, det var inte många som höll på att träna då. Men sen när gymning och bodybuilding och allting kom så har dom blivit bättre tränade. Dom spelar ju ishockey nu och det gjorde dom inte för 15 år sedan, damfotboll och allting. Dom kommer in mycket på det som var manligt förr.

Mathias: Varför tror du kvinnor vill arbeta som brandmän då?

Stig: Jag tror att det är ett sätt att bevisa att dom kan göra samma saker som vi kan. Precis som dom slåss för att få lika lön och bli behandlade lika ute i samhället. Dom vill in på alla områden som killar haft monopol på. Detta här att ”Kvinnor inte klarar av det” och att ”Kvinnor är den lilla tösen som går med kjol” och sådär, dom vill inte vara såna längre. Dom vill bevisa att dom klarar det här också. Så jag tror att det ligger i det. Sen tror jag också att det kan ligga i det här att en del tjejer bergsklättrar och gör allting med lite spänning i. Att dom tycker att det här arbetet är ju lite spännande. Och man kommer ut och hjälper människor precis som dom har jobbat inom vården. Att det handlar om att jobba med människor.

Gentlemän

Enligt Stig var jämställdhetsarbetet inom räddningstjänsten en följd av att samhället i stort förändrats i en strävan efter ökad jämställdhet. Detta hade förändrat förståelsen av kön. Kvinnor hade börjat ställa krav på att inte begränsas och särbehandlas på grund av olika föreställningar och förväntningar på hur de borde vara. För exempelvis Pontus blev dessa krav på likabehandling problematiskt. Han upplevde att män hade någon form av gentlemannainstinkt som i kombination med hans farhågor om ”nippertippor” skulle kunna komma att få förödande effekter:

Pontus: Men om man tittar på militären i Israel så hade dom kvinnor i sina väpnade styrkor när dom hade sitt krig där nere. Männerna offrade sig ju som flugor för dom här bara för att hon hade blivit skadad. Det blir ju säkert så här också. Man kommer att dalta för dom. Vi är väl byggda såna i huvudet.

Mathias: Du menar att ta hand om eller...

Pontus: Ja, man kommer skydda dom. Som en sån enkel sak som att bära eller någonting. Ser man att hon hänger med huvudet så kanske man säger ”Ja, det tar jag då”. Fastän man hänger med huvudet själv också kanske. Och så kör man slut sig. Eller med rökdykning, ”Nej jag drar slang, gå du och kila in där”. Jag tror det blir så. Det tar nog många år innan man kan jämna ut det. Det är ju en genetisk grej.

Mathias: Nej men det är väl ett av...

Pontus: Nej jag tycker det där med Israel är ett jävligt bra exempel faktiskt. Att dom offrade sig som flugor för just den skadade tjejen då. Och det vinner man ju ingenting på när det gäller. Om vi ska gå in och rädda någon då och hon inte orkar med och man ska bära upp henne och sig själv.

Föreställningen om gentlemannainstinkten återkom även i intervjun med Torbjörn. Han kopplade det dock inte till ”en genetisk grej” eller att man är ”byggda såna i huvudet”. Istället såg han det som beroende av sin uppfostran och att han *ville* att det skulle vara så. Detta kan jämföras med hur han i ett tidigare citat sa att ”man vill att dom [kvinnor] ska vara liksom mer kvinnliga”. Så som jag tolkar det handlar föreställningen om gentlemannainstinkter just om denna vilja. Då kvinnors inträde i brandmannayrket överskrider förståelser av kön blir gentlemannainställningen ett sätt att försöka återställa ”balansen” och reproducera traditionella könsförståelser av män som aktiva och kvinnor som passiva etcetera:

Torbjörn: För jag tänker mig liksom att oftast är ju tjejer kanske lite svagare. Om jag ska lyfta någonting, en soffa till exempel, så vill jag hjälpa tjejen. Eller då vill inte jag att hon ska lyfta. Men det måste man ju slå bort om dom ska jobba här. Man får inte vara för snäll. Då måste dom ju lyfta liksom i vissa lägen. Så det är väl den uppfostran man har med sig kanske. Om vi säger, det är ju bättre man frågar om två killar kan ta och lyfta

grovjobbet då. Så tycker jag är naturligt för min del. Och jag hoppas att det kommer vara så.

Mathias: Hur menar du?

Torbjörn: Ja, jag vill gärna ha den inställningen. Men det är klart att om dom väljer frivilligt att komma hit, då måste dom ju ha den inställningen att dom ska suga i även grovjobbet. Fast om det blir tillfällen så hjälper man dom väl. Om man nu har den uppfostran eller tankesättet som jag har i alla fall. Liksom om vi säger att vi är tre killar, eller tre brandmän som är män och sen kanske en tjej, och ska lyfta något tungt. Då kan ju dom här tre killarna ta tag i det istället tycker jag. Så hade det nog blivit ändå. Då tycker man ”Nej det är inte bra att du lyfter”. Jag kan tänka mig att det skulle bli så.

Mathias: Menar du att du skulle vilja att det skulle vara så eller att du tror att det skulle kunna bli så?

Torbjörn: Ja, det blir nog så automatiskt. Om jag är med i den gruppen, så ”Äsch, det kan jag ta istället”. Men det är klart att är dom ensamma så är hon ju tvungen att göra det. Men man kan ju hjälpas åt där det går kanske.

Mathias: Men om hon vill lyfta?

Torbjörn: Ja om hon själv vill lyfta, det är ju klart. Det kan jag ju tänka. Så känner man ju själv också ibland. Att om det är två ”bodybuilders” liksom så vill man gärna visa vad man går för. Att jag inte bara är här för syns skull liksom! Så det är ju lite med självkänslan som kommer in där då. Att man vill visa att man klarar av det. För sig själv om inte annat och även för omgivningen.

Mathias: Du menar att du kan förstå om hon i så fall skulle vilja lyfta?

Torbjörn: Ja. Men jag tror att jag hade försökt hjälpt till så gott det går. [...] För jag tror ju att om man tar normalkvinnan och normalmannen så har ju mannen en annan uppbyggnad av kroppen som man tycker är mer lämpad för dom här sysslorna.

Mathias: Men om det kommer en kulstöterska då?

Torbjörn: Ja, det kanske hade varit skoj! Nej, det är klart att vissa grejer kanske hon hade varit bättre eller starkare på. Det kan man ju nästan tänka sig. För om man tränar så kanske man blir mycket bättre på vissa grejer. Så vi får se om det kommer in någon. Men tar dom sig igenom testerna så ska dom ju vara välkomna ändå. Det tycker jag. Jag skulle aldrig vara otrevlig mot någon liksom.

Viljan att få vara en gentleman i förhållande till kvinnliga kollegor visade sig mot slutet av citatet bli problematisk. Torbjörn tänkte in sig själv i en situation där två ”bodybuilders” behandlade honom gentlemannamässigt. Han menade att han skulle uppleva det negativt eftersom det var viktigt för självkänslan att bevisa att man ”inte bara är här för syns skull”. Trots detta menade han att han ”hade försökt hjälpt till så gott det går” om han hade fått arbeta med kvinnliga kollegor.

Avslutning

De brandmän jag intervjuat verkade inte själva uppfatta sig som motståndare till kvinnliga brandmän. Motståndarna var istället *de andra*, exempelvis äldre generationer eller brandmän vid andra stationer. Dessa motståndare föreställdes vara konsekvent negativa, det vill säga att deras uppfattning inte gick att ändra. Det var i förhållande till dessa *andra* som de intervjuade brandmännen framstod och definierade sig själva som positiva till ökad jämställdhet.

Men samtidigt som de intervjuade ansåg sig vara positiva till ökad jämställdhet gav de uttryck för argument som var identiska med de argument man exempelvis kan finna på *Sirenens* insändarsidor. Det handlade främst om att kvinnor skulle sakna fysisk förmåga och inte kunna ”mäta sig fysiskt med en man”, särskilt när de blev äldre och efter graviditet. Enligt min tolkning blev det i de intervjuades berättelser tydligt att detta handlade om en *vilja* att kvinnor inte borde kunna ”mäta sig fysiskt med en man”. Detta eftersom det skulle strida mot ens uppfattningar om hur män och kvinnor är.

Deras berättelser tydliggjorde på detta sätt att det just var på ett ideologiskt plan som man var kritisk till ökad jämställdhet. Det var *bilden* av brandmän som var svår att kombinera med *bilden* av kvinnor. I praktiken verkade argumenten och farhågorna om konsekvenserna av en ökad jämställdhet dock bli mindre definitiva. Kvinnor kunde tänkas söka sig till yrket av ungefär samma anledningar och komma att ställas inför samma problem och motgångar under sitt yrkesliv som sina manliga kollegor.

10. Avslutande diskussion

De brandmän som kommit till tals i de föregående kapitlen är exempel på att det inte är självklart att brandmän uppskattar eller vill bevara föreställningen om brandmän som ett sexualiserat maskulint mansideal. Vissa av de brandmän jag intervjuat upplevde föreställningen negativt, exempelvis då den antogs bidra till de låga lönerna. Främst handlade det dock om att de inte ansåg sig kunna eller vilja motsvara detta ideal. För det första då machobilden underordnade deras egna förståelser av yrkesrollen som betonade exempelvis omvårdnads- och omsorgsaspekter eller vikten av kunskap och erfarenhet. För det andra då föreställningen om att brandmän är eller bör vara extremt fysiskt starka män kunde tvinga dem att förvara hur de kunde arbeta som brandmän trots att de inte motsvarade machobilden.

Föreställningen om att arbetet som brandman kräver extrem fysisk styrka som enbart män tänks kunna uppnå är alltså inte bara ett hinder i arbetet för ökad jämställdhet. Snarare kan det utgöra ett hinder för verksamma brandmän oavsett kön. Då en ökad andel kvinnliga brandmän antogs utmana denna föreställning var det något som välkomnades av flera av de brandmän jag intervjuat.

Samtidigt visar de intervjuades berättelser hur frågan om ökad jämställdhet aktualiserar och kan ha förstärkt machoföreställningar om brandmän. Då frågan om ökad jämställdhet kom på tal återopade samtliga just föreställningar om att arbetet skulle kräva fysiskt starka män. Exempelvis antog man att det skulle krävas kvotering och sänkta testkrav för att få in kvinnor i yrket. De använde i stort sett samma argument som förekommit på branschtidningarnas debattsidor trots att de i andra sammanhang av intervjuerna var kritiska till och inte kunde förlika sig med de förståelser av yrkesrollen som dessa argument byggde på. Machobilden var något man kunde ”spela på” och utnyttja i sammanhang som man fann det lämpligt. Det gäller inte bara i jämställdhetsfrågans sammanhang, utan även exempelvis skapandet av förtroende och högt anseende hos allmänheten eller hur andra personalgrupper underordnades och gjordes till de *andra*.

De motstridiga förståelserna av yrkesrollen och konsekvenserna av en ökad andel kvinnor kan även ses som en följd av de intervjuades växling mellan att å ena sidan tala på ett personligt plan och å andra sidan tala på ett mer allmänt plan. När jämställdhetsfrågan kom på tal började de intervjuade med att kritisera kvotering och kvinnors möjligheter att ”dra ut en kollega”, särskilt när de blev äldre, samt kvinnors möjligheter att hantera den råa men hjärtliga jargongen. Dessa uttalanden menar jag bör ses som ett tal på ett allmänt plan. För det första då de är snarlika de argument som förts fram i den offentliga debatten. För det andra då de intervjuades personliga erfarenheter utmanade, nyanserade och direkt kritiserade grunderna för dessa argument.

På samma sätt menar jag att de argument som förts fram i den offentliga debatten kan ses som allmänna reflektioner vars grunder kan ifrågasättas. För det första kan man ifrågasätta varför argumenteringen mot kvotering varit så central då de som driver jämställdhetsarbetet vid flera tillfällen dementerat att de överväger att tillgripa kvotering. För det andra kan man ifrågasätta varför möjligheten att ”dra ut en kollega” främst ansågs relevant och definitivt när det rörde kvinnor. När det gällde manliga kollegor menade man att det garanterades av ens resultat vid rekryteringstesterna, i annat fall löste man det tillsammans. Kvinnor kunde däremot tvingas att bevisa att de var kapabla att ”dra ut en kollega” trots att de klarat rekryteringstesterna. Att en ökad andel kvinnor skulle framtvinga en förändring av jargongen eller att kvinnor inte skulle klara av den råa men hjärtliga jargongen kan för det tredje ifrågasättas då det motsades av de intervjuades erfarenheter av att umgås med kvinnor och att arbeta på kvinnodominerade arbetsplatser.

Argumenten mot ökad jämställdhet beror enligt min tolkning snarare på att tanken om kvinnliga brandmän utmanar och kommer i konflikt med förståelser av kön. Grunderna för argumenten utgörs av generaliserande föreställningarna om kvinnor som ställs mot generaliserande föreställningar om brandmän. Dessa föreställningar verkade vara centrala för hur man förstod och definierade sig själva. Därigenom kan frågan om ökad jämställdhet inte bara ha utmanat dessa generaliserande föreställningar. Det kan även ha utmanat brandmäns självbild.

Exempelvis verkade framställningar av rökdykning vara centrala för hur vissa av insändarskribenterna förstod sig själva som män och hur man definierade sig som exceptionella män gentemot andra män (som inte rökdykte). Att kvinnor skulle rökdyka (vilket de gjort som deltidsbrandmän sedan 1970-talet) var för dem oacceptabelt. Ökad jämställdhet ansågs endast vara möjligt under förutsättning att brandmäns arbetsuppgifter delades upp på olika tjänster och att kvinnor tillsattes på tjänster där de kunde vårda och ta hand om skadade istället för att rökdyka. Kvinnor välkomnades alltså under förutsättning att de utförde traditionellt ”kvinnliga” arbetsuppgifter och att männen fortsättningsvis tilläts utföra ”själva jobbet”.

Att ökad jämställdhet kunde upplevas utmana ens självbild som man antyds även av att vissa av de brandmän jag intervjuat inte bara tänkte sig kvinnor som de *andra*, det man själva inte var. De var dessutom angelägna om att kvinnor skulle *bevaras* som de *andra* även om de var brandmän. Utöver tanken om delade tjänster menade man exempelvis att man troligen skulle offra sig för hennes skull och hjälpa till vid fysiskt påfrestande situationer. Det är på detta sätt jag menar att argumenten rör sig på ett allmänt plan. Utifrån sina förståelser av kön var det svårt att föreställa sig kvinnor som brandmän. De argument man använde grundade sig i dessa förståelser och utgjorde ett försvar mot kraven på omförhandlingar av dessa förståelser.

En annan anledning till att dessa argument varit så frekventa är, enligt min tolkning, att debatten om ökad jämställdhet aktualiserat redan existerande problematiker och motsättningar inom räddningstjänsten. Arbetet för ökad

jämställdhet måste därför förstås och problematiseras i ett sammanhang av maktkamper om tolkningsföreträde.

Exempelvis kan fokuseringen på kvotering ses som en följd av att arbetet för ökad jämställdhet medfört att rekryteringskravens berättigande ifrågasatts. Det har aktualiserat svårigheten att bedöma vilka krav arbetet egentligen ställer och hur detta återspeglas av den stora variationen av rekryteringskrav. Förhållandet mellan rekryteringskraven och arbetets krav framstår istället som ett cirkelresonemang: nivån på rekryteringskraven anses motiverade av arbetets krav samtidigt som man i beskrivningarna av arbetets krav hänvisar till rekryteringskraven. Det viktiga i detta sammanhang är att dessa förhållanden rådde redan långt innan 1997 då den första kvinnan anställdes på heltid. Vad det handlar om är istället att kvinnors inträde bidragit till att tydliggöra problemen med dessa förhållanden.

Jämställdhetsarbetets synliggörande av variationen av rekryteringskrav och ovissheten om arbetets krav verkar också ha utnyttjats i kampen om tolkningsföreträde. Att de räddningstjänster som anställt kvinnor på heltid främst befinner sig i kommuner som angränsar till storstäder kan exempelvis tolkas som att det var en möjlighet att utmana storstädernas tolkningsföreträde. I såväl branschtidningarna som intervjumaterialet antyds att brandmän som arbetade vid stationer i storstäder kunde anses vara de ”riktiga” brandmännen eftersom de hade fler larm och högre rekryteringskrav. Lunds och Södertörns anställande av kvinnor som nekats anställning i Malmö och Stockholm utmanade indirekt dessa förhållanden, vilket framkommit i olika debattinlägg. Förutom att det markerade brister i storstädernas jämställdhetsarbete förstärkte det en föreställning om att storstäderna bara anställer ”de starkaste och ballaste”, alltså att deras främsta prioritet var att bevara och försöka leva upp till machoföreställningar om brandmän.

På liknande sätt verkar frågan om ökad jämställdhet ha fått betydelse för relationerna mellan utryckningspersonalen och överordnade chefer. Efter vad jag funnit hade brandmän en stark sammanhållning i lagen. Man strävade efter oberoende i förhållande till överordnade och utomstående. Detta oberoende verkade i hög grad ha varit beroende av att överordnade gavs begränsad inblick och inflytande. Frågan om ökad jämställdhet kunde utmana och utnyttjas för att utmana dessa förhållanden. Detta eftersom brandmäns goda anseende hos allmänheten riskerar att försvagas om man inte beaktar kraven på ökad jämställdhet och öppnar upp för en dialog med utomstående, vilket kan öka utomståendes inflytande och inblick.

Vissa av de brandmän jag träffat välkomnade dessa utmananden av lagets oberoende. För det första eftersom de värnade om allmänhetens förtroende och en förståelse av yrket som betonade omsorg, att hjälpa och behandla alla människor lika. För det andra välkomnade man dessa utmananden eftersom bevarandet av lagets oberoende och viljan ”att hålla det inom laget” i vissa fall fått företräde före möjligheten att rädda liv, exempelvis att arbeta förebyggande eller vidarebefordra kunskap och erfarenheter.

Argumenten mot ökad jämställdhet kan därför ses som uttryck för ett motstånd mot överordnades och utomståendes krav på inflytande. Kvinnliga brandmän kan sägas ha hamnat i centrum för olika stationers och olika personalgruppers kamp om tolkningsföreträde. En av de främsta anledningarna till detta är att frågan om ökad jämställdhet medfört ett ifrågasättande av fokuseringen på fysisk styrka och rökdykning. Den ifrågasätter grunderna för hur andra personalgrupper görs till de *andra* mot vilken den egna yrkesrollen som brandman förstås, vilket i sin tur ligger till grund för skapandet av laganda och oberoende av utomstående.

Somligas tveksamhet inför möjligheten till ökad jämställdhet och argument mot kvinnliga brandmän kan dessutom ses som en klassfråga. Kvinnliga brandmän verkade förstås som de *andra*, inte bara på grundval av kön utan även på grundval av klass. Brandmannayrket har varit ett arbetarklassyrke med förhållandevis låga utbildningskrav och betoning på praktiskt/fysiskt arbete snarare än teoretiskt/intellektuellt. Dessa förhållanden har reproducerats, inte minst genom den vikt som vid rekryteringen lagts vid tidigare yrkeserfarenhet inom arbetarklassyrken och att yrket ofta gått i arv. Kvinnor antogs däremot vilja bli brandmän av feministiska övertygelser och jämställdhetsskäl snarare än på grundval av den arbetarklassbakgrund och de arbetarklassvärderingar man själva ansett motiverat sitt yrkesval. I förhållande till sig själva verkade kvinnliga brandmän föreställas vara unga medelklasskvinnor utan praktisk kunskap, praktiskt handlag eller erfarenheter av tidigare arbetarklassyrken. Detta rörde sig dock om deras föreställningar på ett allmänt plan. När de på ett personligt plan reflekterade kring sina egna erfarenheter ifrågasatte de dessa antaganden och menade att det säkert fanns kvinnor med liknande bakgrund och motiv som de själva. I samband med dessa tankegångar blev ökad jämställdhet mindre problematiskt.

En annan anledning till tveksamheten inför ökad jämställdhet var att kvinnors inträde utmanar homosocialiteten inom räddningstjänsten, alltså viljan att arbeta i en enkönad miljö där män med liknande bakgrunder och värderingar skapar nära relationer till varandra. För det första utmanar frågan om ökad jämställdhet det sätt på vilket brandmän haft inflytande över vilka som anställts, exempelvis genom sitt tolkningsföreträde kring vilka krav arbetet ställer. Man har haft möjlighet att i huvudsak anställa personer med liknande bakgrund som de själva, alltså exempelvis personer med erfarenheter från vissa mansdominerade arbetarklassyrken eller lagsporter.

För det andra kan den råa men hjärtliga jargongen ha varit central för hur nyrekryterade *gjorts* lika, alltså anpassats till gruppen och de förståelser av yrkesrollen som man enats kring. I och med kvinnors inträde antogs denna jargong bli problematisk. Man menade att man inte kunde bete sig likadant ”mot en tjej”, ett antagande som kan tänkas anknyta till de klassaspekter jag nämnt ovan.

För det tredje utmanar kvinnors inträde homosocialiteten då det innebär en närvaro av den sexualiserade *andre*. Genom att göra kvinnor till de *andra* och erotisera dessa *andra* definierade man vart ens sexuella begär vändes. Detta kunde försvara homosocialiteten och de nära relationerna mellan män-

nen (i både fysisk och psykisk bemärkelse) mot homoerotiska tolkningar. Närvaron av kvinnliga kollegor och kraven på likabehandling kan försvåra dessa gränsdragningar.

Sammanfattningsvis kan därför slutsatserna av denna studie sägas vara att möjligheten till ökad jämställdhet inom räddningstjänsten vare sig är en enkel fråga eller en isolerad problematik. Den är inbegripen i en mängd pågående förändringar och maktkamper om tolkningsföreträde inom räddningstjänsten. Därför är det av central vikt att dessa förhållanden och dess konsekvenser för jämställdhetsarbetet fortgående problematiseras.

Referenslista

Litteratur

Alvesson, Mats & Sköldbberg, Kaj 1994. *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.

Alvesson, Mats 1997. "Kroppsräkning, konstruktion av kön och offentliga organisationer" i Sundin, Elisabeth (red.), *Om makt och kön i spåren av offentliga organisationers omvandling*. SOU 1997:83.

Andersson, Ann-Cathrine 1997a. *Brandman - och kvinna?*. Karlstad: Räddningsverket.

Andersson, Ann-Cathrine 1997b. *Kvinnor i utryckningsstyrka*. Stockholms Brandförsvär.

Andersson, Anne 1996. *Brandmästarnas inställning till kvinnliga brandingenjörer i utryckningstjänst. En studie vid Räddningstjänsten Göteborg Mölndal*. Projektarbete i beteendevetenskap vid Räddningstjänstutbildning för brandingenjörer, Räddningsskolan i Revinge.

Andersson, Malin, Boman, Gunnel & Svensson, Karin 1996. *Lärandet i organisationen Falkenbergs Brandförsvär*. 5 poängs uppsats vid Institutionen för samhälls- och beteendevetenskap, Högskolan i Halmstad.

Andersson, Susanne 2003. *Ordande praktiker. En studie av status, homosocialitet och maskulinitet utifrån två närpolisorganisationer*. Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet.

Baigent, David 1996. *Who rings the bell? A gender study looking at the British Fire Service, its firefighters and equal opportunities*. Dissertation for BA: Department of Sociology and Politics: APU Cambridge.

Baigent, David 2001. *One more last working class hero: A cultural audit of the UK fire service*. Fitting-in Ltd & The fire service research and training unit: Anglia polytechnic university.

Björk, Nina 1999/1996. *Under det rosa täcket: Om kvinnlighetens vara och feministiska strategier*. Wahström & Widstrand.

Boniwell, R. 2001. *Expanding equal opportunities into dorset fire and rescue service: An independent study*. Dorset fire & rescue service, <http://www.fitting-in.com/boniwell>.

Butler, Judith 1997. *Gender trouble. Feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.

- Chetkovich, Carol 1997. *Real heat : gender and race in the urban fire service*. London: Rutgers University Press.
- Collinson, David L 1988. ”’Engineering Humour’: Masculinity, Joking and Conflict in Shop-floor Relations” i *Organization Studies* 9/2, s. 181-199.
- Collinson David L 1992. *Managing the shopfloor : subjectivity, masculinity, and workplace culture*. Berlin : Gruyter.
- Cooper, R 1995. ’The fireman: Immaculate manhood” i *Journal of popular culture* volym 28, nr 4, s. 139-170.
- Dahlén, Peter 1996. ”Filmens förste superhjälte. Brandmannen som idol i tidig film” i *Filmhäftet. Kritisk tidskrift för analys av rörliga bilder* 1996 nr 1-2, s. 46-56 .
- De los Reyes, Paulina 2001. *Mångfald och differentiering: Diskurs, olikhet och normbildning inom svensk forskning och samhällsdebatt*. Borås: Sjuhäradsbygdens tryckeri AB.
- Eisenberg, Susan 1998. *We’ll call you if we need you. Experiences of Women Working Construction*. New York: Cornell University Press.
- Ericson & Rutström, 2000. ”’Gamla inkissade revir’. Att bryta mönster och upprätthålla normer som kvinnlig brandman”. 20 poängs uppsats vid Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Eriksson, Anette 1997. ”Intervjuer med f d kvinnliga heltidsbrandmän” i Andersson, Ann-Cathrine, *Brandman - och kvinna?* Karlstad: Räddningsverket.
- Furst, Gunilla 1985. *Reträtten från mansjobben : en studie av industriarbetande kvinnor och arbetsdelningen mellan könen på en intern arbetsmarknad*. Göteborg: Vasastadens Bokbinderi AB.
- Fägerborg, Eva 1999. ”Intervjuer” i Kaijser & Öhlander (red.) *Etnologiskt fältarbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Holme, Idar Magne, och Bernt Krohn Solvang 1997/1991. *Forskningsmetodik: Om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur.
- Howell, M. A. 1994. *Women firefighters 'the inequality gap'*. Opublicerad avhandling vid MBA University of Herts, <http://www.fitting-in.com/howellmba.htm>.
- Johansson, Ann 1997. ”Rekrytering av brandmän” i Andersson, Ann-Cathrine, *Brandman - och kvinna?* Karlstad: Räddningsverket.
- Kvale, Steinar 1997. *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

- Kimmel, Michael S. 1994. "Masculinity as Homophobia: Fear, Shame, and Silence in the Construction of Gender Identity" i Brod, Harry & Kaufman, Michael (red.), *Theorizing Masculinities*. Sage Publications: London.
- Lorentzi, Ulrika 1997. "Könsstrukturer i mansdominerade organisationer" i Andersson, Ann-Cathrine, *Brandman - och kvinna?* Karlstad: Räddningsverket.
- Martinsson, Lena 2000. "Annorlundahet som fetisch – om politik och erfarenhet" i Hagström, Ylva m.fl. (red.), *Porträtt utan ram. Kön och sexualitet bortom strukturalismen*. Lund: Studentlitteratur.
- Mårtensson, Ola 2002. *Räddningsstyrkans inre liv. En studie av räddningskårens företagskultur*. Magisteruppsats vid institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Nehls, Eddy 2003. *Vägval*. Etnologiska skrifter 29, Umeå universitet.
- Pincus, Ingrid 1997. "Män som hindrar och män som främjar jämställdhetsarbete" i Jonasdottir, Anna G (red.), *Styrssystem och jämställdhet. Institutioner i förändring och könsmaktens framtid*. SOU 1997:114.
- Richards, L. 1996. *Firefighting - dousing the flames of equality: a study of the social and physical factors affecting the recruitment of women as firefighters*. Dissertation for BCC: Moreton in Marsh: The Fire Service College.
- Sargent, Viktoria 2002. 'Cool guys who are good guys': cultural representations of firefighters as heroes. www.fitting-in.com/sargent.htm.
- Sedgwick, Eve Kosofsky 1985. *Between men: English Literature and Male Homosocial Desire*. Columbia University Press: New York.
- Skeggs, Beverley 1998. *Formations of Class & Gender*. London: Sage publications.
- Törnqvist, Kurt 1982. "Sweden : The Neutral Nation" i Goldman, Nancy Loring (red.), *Female Soldiers - Combatants or Noncombatants*. Greenwood Press: Westport.
- Willis, Paul 1991. *Fostran till lönearbete*. Göteborg: Daidalos.

Åberg, Berit 2000. *Samarbete på könsblandade arbetsplatser : en könsteoretisk analys av arbetsdelning mellan kvinnor och män i två yrken: akutsjuksköterskor och ordningspoliser*. Örebro: Universitets biblioteket.

Åse, Cecilia 2000. *Makten att se: om kropp och kvinnlighet i lagens namn*. Malmö: Liber.

Tidningsartiklar och insändare

Aftonbladet 2003, 21 februari. ”- Fjolligheten skrämmer oss. Brandsta City Släckers avslöjar sin bögskräck” av Daniel Nyhlén.

Brandmannen 1997 nr 1, s. 10. ”Har brandpersonalen förtroende för sina chefer?” under signaturen ”Claes Cahier brandchef i Umeå”.

Brandmannen 1998 nr 2, s. 32. ”Helhetsbedömningen gör brandmannen! Stockholm anställer inte de starkaste brandmännen” under signaturen ”Anders Cederberg och Jonas Fredriksson. Skaf Stockholms brandförsvaret”.

Brandmannen 2000 nr 1, s. 22. ”Per-Erik Jonsson är brandmästare och assisterande hockeytränare: ”Snacket i omklädningsrummet är exakt detsamma” av Camilla Westemar.

Brandmannen 2000 nr 2, s. 26. ”Dags för brandkvinnor?” under signaturen ”Christer Janson, brandman, Räddningstjänsten Storgöteborg”.

Brandmannen 2000 nr 3, s. 1. ”Hur kommer morgondagens brandman att se ut?” av Jonas Evbäck.

Brandmannen 2002 nr 2, s. 4. ”Varför kämpar inte kommunal för lönerna?” under signaturen ”Leif Svensson, Glad pensionär i Malmö”.

Brandmannen 2002 nr 2, s. 10. ”Helsingborgs brandchef Claes Thorell om kvinnor i räddningstjänsten. - Utan kvinnor i räddningstjänsten riskerar vi cementera bilden av macho-brandmannen” av Gunilla Hedenby.

Brandmannen 2002 nr 2, s. 28. ”Södertörn inför prioriteringsordning av larm”.

Brandmannen 2002 nr 3, s. 11. ”Sveriges brandmän har annat att tänka på än de olika fystesterna i kårerna” under signaturen ”Leif Svensson, Glad pensionär i Malmö”.

Brand och räddning 2000 nr 3, s. 16. ”Kommunal räddningstjänst behöver förändras och utvecklas” av Lars Fredholm.

Brand och räddning 2000 nr 4-5, s. 40. ”Gärna kvinnor i utryckningstjänst – men bara om de klarar testerna!” under signaturen ”Christer Janson”.

Brand och räddning 2000 nr 6, s. 20. "Den stora utmaningen" av Kerstin Stålbrand.

Brand och räddning 2001 nr 6, s. 19. "Brudar i brandkår – brandmän på lika villkor" av Göran K Jansson.

Brand och räddning 2001 nr 7, s. 16. "Han leder räddningstjänstens revolution på Södertörn: Brandbilar kör utan blåljus – och stannar för rött" av Kerstin Stålbrand.

Brand och räddning 2002 nr 1, s. 5. "Mångfald?" av Ann-Christine Svärd.

Brand och räddning 2002 nr 3-4, s. 21. "Uppsalas nye brandchef tror inte på någon snabb revolution i räddningstjänstarbetet: Det vi diskuterar idag slår igenom om kanske 10 år..." av Kerstin Stålbrand.

Dagen Nyheter 2003, 22 februari. "Brandsta skräms av fjolligheten" av Malena Rydell.

Jämsides 1997 nr 2, s. 18. "Ett test för brandförsvaret"

Göteborgsposten 1979, 18 maj. "Kvinnorna avråds bli brandmän" av Katrin Hallman.

Göteborgsposten 1982, 28 juni. "Läkare om kvinnliga brandmän: De klarar inte jobbet" av Catherine Fredlund.

Göteborgsposten 2003, 22 februari. "Det bor en oförlöst bög i Brandsta" av Johan Lindqvist.

Sirenen 1996 nr 4, s. 20. "Generaldirektören vill ha mer förebyggande. Fortfarande för mycket tut och sprut" av Per Larsson.

Sirenen 1997 nr 1, s. 28. "Gnällande 'yrkesbrandmän' måste anpassa sig till dagens krav" under signaturen "Finis Malorum, Anders Björkman, Björklinge".

Sirenen 1997 nr 4, s. 24. "Det krävs en attitydförändring hos den operativa personalen" under signaturen "Hoppfull inspektör".

Sirenen 1997 nr 4, s. 27. "Kvinnor ska inte åka utryckning!" under signaturen "Bertil Freij".

Sirenen 1997 nr 6, s. 36. "Kvinnor diskrimineras när ribban läggs högre" under signaturen "Håkan Höglin, Förbundsordförande, Brandmännens Riksförbund".

Sirenen 1998 nr 1, s. 6-7. "FOTH-projektet tände personalen. Brandmännen i spetsen för nytänkandet" av Stig Dahlén.

Sirenen 1998 nr 4, s. 38. ”Är det brandchefer som vill vinna stilpoäng som ska sätta nivån?” under signaturen ”Anders Cederberg (SKAF) och Jonas Fredriksson (Stockholms brandförsvär)”.

Sirenen 1998 nr 4, s. 38. ”Arne Jonsson: Våra tester är tillräckligt tuffa” under signaturen ”Arne Jonsson”.

Sirenen 1998 nr 5, s. 8. ”Stort intresse för introduktionsutbildning. Kvinnor fick testa som brandmän”.

Sirenen 1998 nr 5, s. 32. ””Varför kvinnor i räddningstjänsten?”” under signaturen ”Matts Jangerstad, Kommunal Stockholms län, Sektionen räddningstjänst”.

Sirenen 1998 nr 6, s. 5. ”Jämo-anmälan – om diskriminering av män” av Per Larsson.

Sirenen 1998 nr 6, s. 39. ””Vi är inte emot kvinnliga brandmän – men villkoren ska vara lika för alla”” under signaturen ”Sven Johnson, Farsta brandstation”.

Sirenen 1998 nr 7, s. 33. ”JämO har aldrig hävdat att det ska ställas olika krav beroende på kön” under signaturen ”Lise Bergh, Ställföreträdande JämO, Helen Ekström, Handläggare”.

Sirenen 1999 nr 1, s. 14. ”Emma, brandman på heltid, när Dala Mitt satsar kvinnligt”.

Sirenen 1999 nr 3, s. 13. ”Halva skiftlag bryter upp ’järngängen’” av Per Larsson.

Sirenen 1999 nr 5, s. 5. ”Två kvinnliga heltidare har blivit fem”.

Sirenen 1999 nr 6, s. 37. ”Bättre nyttjande av arbetstiden enda sättet att öka effektiviteten” under signaturen ”Stig Lindh, Före detta Örebro brandkår”.

Sirenen 1998 nr 6, s. 39. ”Heltidare är deltidare – på brandstationen...” under signaturen ”Perikles Carlsberg, Brandkapten”.

Sirenen 2000 nr 3, s. 34. ”Märkligt när kvinnor får jobb i grannkommunen. Testerna ska vara lika för alla” under signaturen ”Christer Janson, brandman, Räddningstjänsten Storgöteborg”

Sirenen 2000 nr 4, s. 2. ”Vi är på väg att komma i takt med utvecklingen” av Nils Olof Sandberg.

Sirenen 2000 nr 4, s. 8. ”Lennart Myhlback packar och tackar för sig. – Senaste årets nyheter om förebyggande är rolig läsning” av Stig Dahlén.

Sirenen 2000 nr 4, s. 38. ”Rädda för tjejer?” under signaturen ”Lasse, polis i Stockholm”.

Sirenen 2000 nr 5, s. 36. ”- Vi är inte emot kvinnor, bara kvinnliga brandmän” under signaturen ”Per, brandman”.

Sirenen 2000 nr 5, s. 36. ”Lättare med kvinnor hos polisen” under signaturen ”Brandkille i Falun”.

Sirenen 2000 nr 6, s. 34. ”Hur kan Sirenen publicera sådana insändare?” under signaturen ”Maria Kristoffersson, Vilhelmina”.

Sirenen 2000 nr 7, s. 27. ”Sanningen måste komma fram: Brandmän ska vara män” under signaturen ”Håkan Svensson, Brandman, Malmö Brandkår”.

Sirenen 2000 nr 8, s. 29. ”Feministisk flummighet” under signaturen ”Reinhold, ej brandman”.

Sirenen 2000 nr 8, s. 31. ”Är detta en utbredd uppfattning i Malmökåren?” undertecknad ”Janne Larsson, Stockholm”

Sirenen 2000 nr 8, s. 31. ”- Det kändes jåkligt skönt” undertecknad ”Håkan Svensson, Malmö”.

Sirenen 2000 nr 8, s. 31. ”Nej, jag delar inte Håkans kategoriska beskrivning” under signaturen ”Lars Berg, Brandchef, Malmö”.

Sirenen 2000 nr 8, s. 32. ”Härlig läsning Håkan” under signaturen ”Yvonne Skoog. En helt vanlig medborgare”.

Sirenen 2000 nr 8, s. 33. ”Rätt Håkan!” under signaturen ”Eva Andersson, Sjuksköterska, Malmö”.

Sirenen 2000 nr 8, s. 33. ”Uppmuntra de kvinnor som vill och har förutsättningar” under signaturen ”Referensgruppen ’Kvinnliga brandmän’”.

Sirenen 2001 nr 2, s 32. “’Prova-på-kurs’ för kvinnor kränkande mot män” under signaturen ”Anders Cederberg”.

Sirenen 2001 nr 3, s. 17. ”Viktiga signaler från storstäderna” av Stig Dahlén.

Sirenen 2001 nr 5, s. 34. ”Schnells ingenjörer omöjliga hitta – läs istället upp portarna åt oss!” under signaturen ”David Högborg, Brandingenjörstudent”.

Sirenen 2001 nr 5, s. 42. ”Södertörns hantering av automatlarm inte olaglig” av Gunno Ivansson.

Sirenen 2001 nr 7, s. 3. ”Hög tid att bryta kårtraditionens hämmande effekter” av Lars Fredholm.

Sirenen 2001 nr 8, s. 11. ”Räddningstjänsten vill spegla samhället” av Emil Karlsson.

Sirenen 2002 nr 1, s. 3. ”Arbetet med mångfaldsfrågorna en förutsättning för utveckling” av Lars Berg.

Sirenen 2002 nr 2, s. 39. ”Heja Norge!” av Stig Dahlén.

Sirenen 2002 nr 4, s. 2. ”Vi antar ministerns utmaning – gör ni?” av Christina Salomonson.

Sirenen 2002 nr 5, s. 28. ”Arg Malmö-brandman: - Stackars Lunds brandmän!” under signaturen ”Linus Pråme, brandman, Malmö Brandkår”.

Sirenen 2002 nr 6, s. 2. ”Konkurrens om eleverna en spännande utmaning” av Christina Salomonson.

Sirenen 2002 nr 6, s. 43. ”Tvinga inte någon att förebygga!” av Stig Dahlén.

Sirenen 2002 nr 8, s. 35. ”Hur blir det efter 2005? Är brandmän som vill bli befäl ’rökta?’” under signaturen ”Sven Johnsson”.

Sirenen 2003 nr 1, s. 8. ”Malmö storsatsar på kvinnliga brandmän” av Stig Dahlén.

Sirenen 2003 nr 2, s. 14-21. ”Tema arbetsmiljö” av Katarina Sellius.

Sirenen 2003 nr 5, s. 12. ”- Viktigt att skärsläckaren kommer in i utbildningen” av Gunno Ivansson.

ÖVRIGA KÄLLOR

Anförande 203, 99:42.

Arbetskyddsstyrelsens föfattningssamling 1995:1

Folkradion. P3, 20 Juni 2001.

Fråga Olle. Kanal 5, november 2002.

Nilecity 105,6. SVT 1995.

På lika villkor. P1, 11 mars 2002.

Roomservice. Kanal 5, våren 2003. Avsnitt 2: Bromma Brandstation.

Sex and the city. Episod 31, ”Where There's Smoke...”.

SVT 24. SVT 19 januari 2003.

Räddningsverket, 651 80 Karlstad
Telefon 054-13 50 00, fax 054-13 56 00. www.srv.se

Beställningsnummer P21-442/04. Fax 054-13 56 05
ISBN 91-7253-219-X